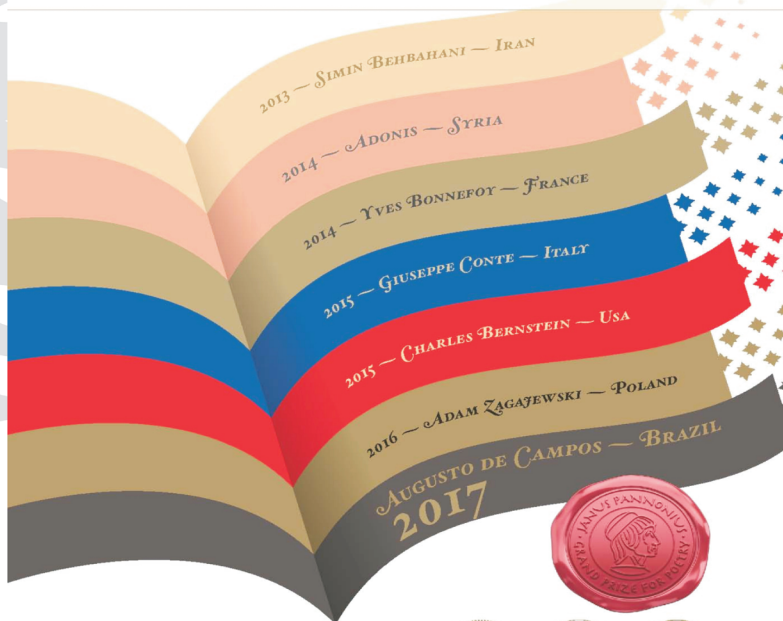

Irodalmi Jelen

XVII. évfolyam, 193. szám
2017. NOVEMBER

JANUS PANNONIUS
KÖLTÉSZETI NAGYDÍJ

"...a Magyar PEN Club
Janus Pannonius
Költészeti Díját...
olykor költészeti
Nobel-díjnak nevezik"

The New York Times,
2014. aug. 21.

Irodalmi Jelen

Szerkesztőség és kiadó:

1081 Budapest, Rákóczi út 59. 3/5

310085 Arad, Eminescu utca 55–57.,

tel.: +40-257-280-751, +40-257-280-596 (fax),

<http://www.irodalmijelen.hu>, ij@irodalmijelen.hu.

ISSN: 1584-6288

Kiadja az **Occident Média Kft.**

Főszerkesztő: **Böszörményi Zoltán**

Főszerkesztő-helyettes: **Bege Magdolna**

Főmunkatársak: **Szócs Géza, Makkai Ádám** (Budapest)

Munkatársak: **Laik Eszter** (helyszíni tudósítások),

Varga Melinda (vers, interjú), **Király Farkas** (próza, műfordítás),

Simon Adri (kritika), **Szócs Tekla** (fotó)

Olvasószerkesztő: **Hudy Árpád**

Lektor: **Jámbor Gyula**

Rendszergazda: **Csipkár Nándor**

Böszörményi Zoltán

Krúdiász

Egy letűnt világ színeiben pompázó emlékei

*Mint ki szerelembe esve
a vak szerelembe lesne.
Az éj kiszikkadt bársonyán
tűztől fényes tollazatban áll:
mondtam, hogy az öröm elérhetetlen.*

*Czajlik üzletéből napi két liter bor
éppen elegendő, Rezeda úr,
ön másként vélekedik erről?
Milyen ízűek a pirkadatok, amikor
a tikkadt hajnalok bőrére fénypille száll,
s a porcelánkályha karcsú teste körül
langyos még a reggel lehelete,
ugye most kell képzelődni az utazásról,
távoli szigetek zöldellő, dús növényzetéről,
állomások szénfüstjével keveredő,
 egzotikus tájakról, dohányültetvényekről,
a fejkendős néger nőkről, akik kétrét hajolva,
énekükkel áztatják a barázdák zsenge hajtásait,
és most kell nyitott szemmel álmodni
a kínai sárkányokról,
a japán gésákról, Kuba finom szivarjairól,
sivatagok homokdűnéiről, a perzsaszőnyegekkel
felmálházott tevékről,*

*vagy fölényes nosztalgiával gondolni Jászai Mari
sanzsán harisnyájára?*

Belélegezni illatát

a legnagyobb gyönyör!

*S míg fut tovább a nyugtalan gondolat,
szükséges felidézni*

a forró éjszakák rejtelseit, kockázatait:

*Istenem, hová lettetek, virágkerekedek,
esők és csaták! Szent rajongások, hitek, vallások.*

Mily fenséges látvány

közelről szemügyre venni Adyt.

Mint ki szerelembe esve

a vak szerelembe lesne.

S míg a Kék Macska és a Flóra-terem hevületében

sört és francia pezsgőt isznak a dámák,

ölelkezés közben Maxra, a fiákeresre gondolnak.

A Hartman és Lefkovics kölcsönzőirodák tulajdonosai

lóversenyekre járnak a grófokkal,

jéghideg italokkal

kényeztetik torkukat,

a tömegben túllicitálják egymást.

Ignác a középmezőnyben végez.

És ki lesz a végzet asszonya?

Freystädtler Dóra,

aki Champagne dombján termett aranyban

fürösztí meg színész és fiákeres udvarlóit,

mielőtt ágyba megy velük.

Mint ki szerelembe esve

a vak szerelembe lesne.

*Lila csomagolópapír az abrosz, lila gyertyák
fénye lobogtatja az éjszakák tűnékeny árnyait,
tűzpiros szegfűkosarat visz valaki a Pattantyús utcán.
Strucctollal fellobogózott a világ,
kifürkészhetetlen benne a sors.
Alvinczi Eduárd vörös postakocsija száguld
a halkuló emlékezet sugárútján.*

*Mint ki szerelembe esve
a vak szerelembe lesne.*

*Meddig vagyunk csinosak és fiatalok,
kíváncsosak és megkívánók?
Sorsok, szerelmek, mítosznyi titok.
Legyen az Gyöngytyúk utca,
margitszigeti kastély vagy szálloda.
A szabadság képzete piros posztó,
illúzió,
s Budapesten a Templom utca 15.
az utolsó stáció.*

*Mint ki szerelembe esve
a vak szerelembe lesne.
Az éj kiszikkadt bársonyán
tűztől fényes tollazatban áll:
mondtam, hogy az öröm elérhetetlen.*

Marton-Ady Edina

Fehér bárány

Szerette a fehér bárányt. Az orrán cseppnyi zöld festék, lábain gépszír – nem vette észre, bicikliszerelés közben hozzáért a lánchoz, hiába súrolta, áztatta Flóraszeptben, nem jött ki a folt. Emlékezett arra a születésnapra. Tíz szál gyertya égett a tortán, karcsú, színes, elfújhatatlan darabok, de ezt akkor még nem tudta. Állt a sötétben, az ablakon beszűrődött a vidéki éjszakák jellegzetes, kénsárga derengése, az asztal körül félbevágott arcok énekeltek a lobogó fényben. Az ünneplés dallama lelkesen csapongott a szobában, ő pedig unta, mint mindig, nézte az arcokat, végigfutott rajta a szégyen, mindenki boldogabb volt abban a szobában, mint ő. Titokban arról álmodott, hogy a születésnapja csak róla szól – ágyba kapja a reggelit: hatalmas adag tejeskávé, vaníliapuding és még gőzölgő gofri; hogy ezek után mi következne, az minden évben változik. Most, hogy már felnőtt, moziba menne, még délelőtt, utána egy fodrászszal besüttetné a haját, hogy nagy, puha fürtökben hulljon a vállára, és megebédelné egy japán étteremben, szakét inna, langyosan. Hihetetlen, mennyire át tudja melegíteni az embert a langyos rizsbor, még az ujjai is bizseregtek, amikor két nappal korábban Jánosékkal elmentek az előünnepi vacsorára. Persze János felesége nem szereti a japán konyhát, egész este csak pofákat vágott, mindenre húzta az orrát, János viszont nevetett, tetszett neki, hogy ő mindent megevett. Az este vége felé egy pasiról kezdtek neki mesélni, János munkatársa, ügyvéd, facér ügyvéd, ezt tízszer is elmondták, jóképű, nézze meg – az asszony már nyújtotta is neki a telefont, hatalmas kijelzőjén a férje meg egy másik férfi, átkarolják egymás vállát, János arcán az a tipikus mosoly, gyerekkora óta ilyen, amikor boldog, kissé gunyorosan felszökik jobb oldalon az ajka. Nézi a fényképet, az asszony korallszínű körmével mutogatja a kép részleteit, ő szeretné eltolni magától a telefont, felképelni az asszonyt, valami epészet mondani, de hallgat, felnéz. János a szakés poharak finom

cseresznyevirág mintáját figyeli, hosszú, karcsú ujjával simogatja a rózsaszín szirmokat. Milyen szép, mondja ki hangosan. Milyen a pasi, szegezi neki a kérdést. Tudni fogja, ha hazudik, mindig tudja, a férfi is tudja, hogy tudja. János lesüti a szemét, úgy válaszol, frankón sportos, jópofa, gazdag. Mély a hangja, karcos, az apjával beszélt ezen a hangon, erősnek akart látszani, a verés ellenére is, csak nála, az ő apró, könyvektől rendetlen lányszobájában engedte meg magának a sírást. A fal felé fordult olyankor, folyt a könnye, nem hüppögött, nem adott hangot, csak sírt, utána bebújt mellé az ágyba, közösen olvastak valamit, legtöbbször verset. Nagyon szerettek együtt verselni, megosztottak a sorokon. Az elköltözésük előtti éjszakán is így voltak együtt Jánossal, akkor nem sírt, csak átjött, ültek a sötét, üres szobában, az ágyon, a dobozok a fal mellé tolva, szépen, egy sorban, nyolc dobozban elfért az akkori tinilány-élete. Nem tudtak egymásnak mit mondani, a búcsú szavai üresek voltak, nem fejezhették ki a magányt, amit a másik hiánya okoz majd. János teste meleg volt, az illata a nyaka és a válla között a legerősebb, fanyar, erős illat, megnyugtató. Ő nem aludt azon az éjszakán, csak ölelte azt a csendesen szuszogó, vékony fiútestet. Tudta jól, nem fogja megismerni, ha találkoznak. Tizenöt év telt el. A Facebookon kereste meg a férfit, a japán vacsora volt a harmadik alkalom, hogy a valóságban is látták egymást. A férfi felesége folyamatosan zaklatta, mindennap hívta telefonon, vakrandikat szervezett neki, s az sem zavarta, hogy ő nem ment el ezekre. Nem ismerem János családját, sajnálkozott, te vagy az egyetlen rokon, akit ismerek. Nem tudta, hogy Jánossal ők ketten nem vérrokonok. A nagyszüleik voltak csak testvérek. Egy faluban születtek, együtt nőttek fel, közösen vezették a hentesüzletet. Amikor kiderült, hogy János későbbi nagyapjánál nem lesz gyermek, mert a férfi meddő, a falu szájára vette a családot. Az ő nagyapja volt az, aki végül, mérhetetlen dühében, bepakolta az elkeseredett házaspárt az autóba, és elvitte őket a megyeszékhelyre, az árvaházba. Pár hét múlva újra elvitte őket, hogy a Károly nevű kislányt hazahozzák a hentesüzlet mögötti apró, piros cserepű, kertész házba, ahol végül elválaszthatatlan barátként és unokatestvéreként nőttek fel az ő apjával. Mindent megosztottak, kenyeres pajtások,

mondta az apja, ha kérdezték a kapcsolatukat, később néha napokra eltűntek, pecázni, kirándulni, hegyet mászni. Ezen alkalmakkor mindkét családfő csatakosan, nyakig mocskosan került elő, és míg János anyja méltóságteljes közönnyel viselte e kiruccanásokat, az ő anyja sokáig morgott az örvénylő vízzel teli mosógép fölött. Ilyenkor neki a centrifugára kellett ülnie, el ne mászkáljon a gép a helyéről, és illő volt helyeslőn bólogatni is, ha szeretett volna kapni valami uzsonnafélét. A családi titkot véletlenül tudta meg. Nyolcéves volt. Nem vették észre a szülei, hogy elbújt a szekrényben. Karcsi bácsiról beszéltek, arról, hogy mostanában sokat iszik, veri a feleségét, néha Jánost is, látszik, hogy csak fogadott gyerek, ezt mondta az apja, szomorú volt a hangja, keserű, mint a kezében habzó ital, amit minden szombaton elfogyasztott, csak barna üveges sört vehetett az anyja, a zöld nem volt jó.

Elmélázva figyelte János arcát, vajon tudja-e már az igazságot, mit szólt hozzá, mikor tudta meg, ezernyi kérdés tolult fel benne, amikor kihozták a terijakit. Ez az étel már tetszett a feleségnek is, gazdagon megrakta a lapos porcelántányért a szezámmaggal megszórt csirkedarabokkal, mohón, szörcsögve rágt a húst, fekete szósz ült ki a rúzsozott száj szélére, szezámmag ragadt a tökéletesre púderezett arcra. Ő csak figyelte a János mellett ülő nőt, ezt a falánk teremtetést, akit a férfi annyira szeretett, hogy feleségül is vette, vajon tetszett-e Karcsi bácsiéknak ez a fajta evés, ez az állati, túlzó habzsolás, mit szólt hozzá János anyja, aki külön halkést helyezett az asztalra a vasárnapi ebédekhez. Hányingere támadt a látványtól, Jánostól és a feleségétől, a rágás ütemes kattogásától, nem kapott levegőt, ki kell jutnia, mit keres itt, micsoda képmutatás ez az egész vacsora. A táskájába túrt, kipakolta az asztalra a kulcsot, a bérletet, felpattant.

– Mennem kell.

János kezében megállt a pálcika, felállt, a karja után nyúlt, de ő lépett egyet hátra, hozzá ne érjen. Most, hogy belegondol, mióta újra találkoztak, egyszer sem értek egymáshoz, sem puszi, sem kézfogás, persze rajta múlt ez is.

– Maradj még! – kérte a férfi.

– Nem. Nem akarok.

Felkapta a kulcsot, elköszönt, indult. Hangosan kopogott a sarka a járólapon, nem szabad hátranézni, a ritmusra koncentrálj, érezte a férfi tekintetét a hátában, csak ki, ki innen, amíg lehet. Az utcán jótékony sötét fogadta, élvezte a hideget, borzongott, józanodott. Nem ült le a buszon.

Elhessegeti az emléket, már két nap eltelt azóta, miért is rágódik ezen. Fogja az üres tejfölösdobozt, vizet önt bele, Flóraszeptet, a fiókban keresgél. Egy műanyag villa akad a kezébe. A fehér bárányt a vízbe dobja, nyomkodja, a villa hegyei kíméletlenül szúrnak a puha plüssbe, ázik, bugyog az anyag, szürkül a víz, csak a zöld festék lesz egyre elevenebb és a gépzsir sötétsége a lábakon. Milyen szép ajándék lenne, ha teljesen kifehéredne a szőre. Kopognak. A minden évben érkező ajándék. A postás már rutinosan hozza, nem rázza, össze ne törjön a dobozba zárt finom háztészta, el ne törjön a lekvár. Félrerakja a villát, lerázza a kezét, vizes ujjnyomok a kék ing alján, csörög a kulcs, nyílik az ajtó.

– Te mit keresel itt?

János áll odakint, kezében virágcsokor, hatalmas zöld levelek között kék íriszek.

– Szia! Boldog születésnapot!

Óvatosan teszi be az ajtót a férfi után, elveszi a csokrot, a konyhában előkeresi a vázát, csobog a víz. Fülel. Hallja, megnyikordul a szobában a padló, akkor az íróasztal környékén sétál a férfi, ott van meglazulva a parketta. Vízbe dugja a virágot, most nem zavarja, hogy végigcsöpögteti az előszobát. Bent, a nappaliban erős a fény. Az étkezőasztalhoz lép, kínosan pontosan illeszti az asztal közepére a vázát. A férfi kabátja és zakója egy székre terítve, gondosan, kifelé néz a vékonyan csíkozott bélés, belül a márkanév, nem egy olcsó darab. Mosolyra fut a szája, akaratlanul ejti ki a szavakat.

– Semmit nem változtál.

A férfi megfordul a széken, rátámaszkodik a barna, íves támlára, félrebillent fejjel nézi, csendesen, inge alatt kirajzolódik a váll vonala. Nem tud félrenézni, rátör a férfi fiúillatának emléke, vajon

mennyit változott az elmúlt évek alatt... Vágyat érez a gyomrában, erős, szinte legyűrhetetlen vágyat. Tudja, hogy szép, az évek alatt sokan mondták neki, férfiak, akik akarták, szerették, férfiak, akiket nem akart és nem szeretett. Most érzi ezt a szépséget magában, ott ül az arcán, a mozdulataiban, használni akarja, fegyverként szorítani a férfi mellkasához, halálra döfni vele, egészen a szívéig hatolni. Idegesíti ez az idegen akarat, nyugós tőle, zaklatott.

– Mit keresel itt? – kérdezi újra a férfit, közben leül, türelmetlenül dobol a lábával.

– Láttam a bárányt, amit tőlem kaptál. A tizedik születésnapodra.

– Igen, sok mindent kaptam tőled. Megvannak az üveggolyók is, és a farmersapka, amit közösen hordtunk, hetente váltogatva, az oldalán kis zseb van, abban tartottuk az üzeneteket. A Nagy Indiánkönyvet is megtartottam, amiből kitepted a tizennegyedik oldalt, azon volt az első rajz Vadölőről, emlékszem, azt mondtam, milyen jól néz ki, lennék a felesége, erre kitepted, dühösen, reccsent a papír, de csak a fele oldal jött ki, akkor újra tépted, a darabokat pedig gombócba gyűrve a szádba tömted, majdnem megfulladtál. Ott van valahol a polcon.

Int, a szoba falán végigfutó könyvszekrény felé, a férfi feláll, odasétál. Szinte azonnal megtalálja a barnás gerincű kötetet, borítóján a karvalyorrú indián főnök tolldíszben. Susogva pergeti ujjai között a lapokat, megáll, belesimít az öreg, illatos lapok közé, a sebhely régi ismerősként bújik az ujjaihoz.

– Megtaláltad a Vadölődöt?

Nem tud ránézni, csak ki az ablakon, a szemben lévő erkélyen megint kint dohányzik a pasi, tél közepén is ujjatlan pólóban van, a felkarja fényes a kékesfekete szőrtől, most póló sincsen rajta, a kőpárkány nem rejti el a mellkasát, úgy áll ott, mint egy kakas a szemétdombon, állat dacosan az ég felé veti, nagy, szürke felhőkben füstöl, hangot is ad, pihá, így szakad ki belőle a nikotin. Pihá. Milyen vicces hang. Szívesen rágyújtana. Sóhajt egyet, feláll, a székhez sétál, felveszi a kabátot, zakót. Hűvös, puha anyag, jó hozzáérni.

– Tessék – nyújtja a férfinak, közben kiveszi a kezéből a könyvet, visszadugja a helyére, ideje lenne letörölgetni, por száll a levegőben, aranyzemcsék.

A férfi nem kérdez semmit, öltözni kezd, begombolja a zakót, a kabát zsebéből egy papírt vesz elő, a papíron telefonszám.

– Dénes száma – magyarázkodik szinte azonnal.

– Ő az ügyvéd barátod, köszönöm.

Zsebre dugja a papírt, már a folyosón járnak, a nagy tükörben látja, milyen apró a férfinak képest.

– Ihatok egy pohár vizet? – János is a tükörképüket nézi.

Csak egyetlen lépés lenne, éppen csak odasimulna, egyetlen pillanatra, az is elég lenne az újabb tizenöt évhez, nélküle, de nem megy közelebb, csak a tenyere érinti meg gyengéden a széles vállat, míg a másik kezével elnézően int.

– Persze. Szolgálj ki magad.

A konyha szűk, ketten alig férnek el, nyújtja a férfinak a zöld üveg poharat, csobog a víz. Régen is, az iskolában, mindig várt egy kicsit, az ivókútból csak bugyogott felfelé a vízsugár, most is a hideg vízre vár, nem tudja, hogy úgyis langyos, mindig langyos, akármeddig is folyik. Hangosan kortyol a férfi, ugrál az ádám-csutka a nyakán, két nyeléssel eltünteti a vizet, az asztalra teszi a poharat a tejföldsdoboz mellé, belenéz. Koszos vízben úszkáló fehér bárány. Belenyúl. Nem zavarja, hogy beleér a mandzsetta, kiszedi az apró plüssállatot, a megbolygatott tisztítószer illata megtölti a teret, a lé végigfolyik a kezén, csorog bele az öltönybe, kabátba, a cipőre is rácsöpög, de nem számít. Mindketten a bárányt nézik a férfi kezében. Megint ott vannak a születésnapon, a félbevágott arcok között, a lobogó gyertyafényben, ő elfújja a gyertyákat, újra és újra, míg az apja meg nem szánja, hangosan kiáltja bele a vendégseregbe, elég volt, és nyálas ujjal összecsap-penti a lángokat. Egy percig sem tart a sötétség, de érez valamit ebben a vastag, pillanatnyi feketeségben. Valami puha, lágy ér az ajkához, olyan az illata, mint a Turbo rágónak. Amikor felkapcsolják a kislámpát, a szobát halvány fény borítja el. Mindenki mosolyogva nézi őt, mellette ott áll János, fogják egymás kezét, a szájában a rágóíz, piros az arca, ég a füle, boldog, nagyon boldog, és az összekulcsolt ujjak között éppen elfér egy bárány, egy hófehér, a fiú ajándéka.

Fenyvesi Ottó

Halott vajdaságiakat olvasva

B. Szabó György

*Csak egy pillanat az élet,
a csillagokból lett,
a csillagokba tér vissza.
Egy ember, négy fotó.
Fényképről tekint a világra.
Első: egy vakmerő fiatalember
öltönyben, harcos pózban.
Szájában pipával, zilált hajjal.
Porcelán-óvatosság.
Második: szomorkás mosoly.
Új hiányokkal gazdagodva.
Lefokozott örömök.
A pipa már nem fegyver, hanem társ.
Harmadik: mosoly nélküli. Tűnődő.
Megrogyant benne a széplélek.
Negyedik: vágyak keserű füstje.
Tornyot tart vállán, és sejti a bajt.
A csillagokból jött,
s oda is távozott.*

*Itt minden nagyon rózsaszín.
Béke volt, jólét és augusztus.
Labdát szedett a teniszpályán.
Nyaralni mentek a vadkacsák,
a Bega-parti szüzek.
Hiába nyomozok utánuk
szótárban, lexikonban.*

*Bezárult a tér és idő.
Nyoma sincs Torontálnak,
Nagybecskereknek.
Mindenhol cirill feliratok:
brutalitás és udvariatlanság.
Puttonyos szamarak mind
elhordták a Bega almazöld
vizéből a halakat.*

*Poros csendéletek.
Ételszagú igyekezet.
Poros utcák, poros házak, szobák.
Por. Nemcsak gazdasági és egészségügyi kérdés,
hanem írói és képzőművészeti probléma is.
Annyira megszoktuk, hogy megfélelkeztünk róla.
Pedig itt van, jelen van,
zománcával bevonja az ég kékjét,
és fürgén patinázza a tárgyakat.
A por.
Kísérőnk és útitársunk,
egyik legfőbb eleme a tájnak.*

*Régi magyar irodalom.
No, akkor indulás:
egy szebb jövő felé.
Szótárkészítés. Műfordítás.
Rádióiskola.
Bioáramlatok indukciója.
Halál a festékvölgyben.
Rajzok molekuláris szinten.
Posztmodern drapériák,
golniki önarckép.
Tüdőikra.*

*Vér köszörülte a torkod.
A tüdőn kaverna.
Néhány dolog összekapkodva.
Az elidegenedés távoli ciklusai.
Kaotikus ritmusokkal, titkos hiánnyal,
a pokol skorpióival küzdünk,
sorsunk multidimenzionális
zsoltárkészletében.*

*Muraszombati
éjszakák, hajnalok.
szám, kóreset, kartonlap,
röntgenfelvételek.
Magából már kivetette
poklait, kétségeit, kapzsiságát,
ravaszkodását, kicsinyes ostobaságát,
kétszínűségét, önteltségét.
Slovenija je moja dežela.
Minden fordítás hiábavaló.*

B. Szabó György (1920–1963) kritikus, grafikus, pedagógus. Becskereken született. Egyetemi tanulmányait Budapesten kezdte meg. 1944-től a Népfront agitációs osztályának munkatársa. Az Újvidéki Tanárképző Főiskola tanára 1946-tól, majd az 1959-ben megnyílt Magyar Tanszéken tanít és tanul. Tüdőbetegségben hunyt el Szlovéniában.

Rojik Tamás

Bőr

Kitárta az ablakokat, ez volt a jel. A hajnali napsütés mindig valószínűtlen szépséget kölcsönzött a nő éles vonásainak, meglágyította ébenfekete haját, ami ekkor még kibontva hullott a széles vállakra, és elviselhetőbbé tette a metsző, tengerkéek tekintetét, ami előtt férfi meg nem maradhatott sokáig.

Keveset tudtak róla az angol kisvárosban, a vonat évekkel korábban hozta egy reggeli órán, a múltjáról sosem mesélt, a nyelvet jól beszélte, de ismeretlen akcentussal.

A napilap dolgozói közül kizárólag a főszerkesztő volt képes a feladatra koncentrálni ezekben a reggeli órákban. Komoly öltönyében megállt a nyitott ajtónál, előbb kopogott, csak azután lépte át a belvárosi lakás küszöbét. Vörös rózsákat tett a kikészített vázába, ez volt az egyetlen gyengeség, amit megengedett magának. Azután – családos ember lévén – már nem nézett sehová, ha megkínózzák, sem tudta volna felidézni a többi helyiség tárgyait vagy a szobák elhelyezkedését. Minden hónap első napján átadta egy borítékban a lakbér teljes árát, a nő megköszönte, máskülönben nem beszéltek sohasem. Elhelyezkedtek a megszokott pozíciójukban. A nő a konyhaszéken, hogy érezze a friss virágok illatát, és vastag könyvet vett elő, hogy olvasson, amíg a férfi végez. A főszerkesztő egy ezekre az alkalmakra vásárolt párnára térdelt, a nő két vádlóját a vállára vette, és teleírta az izmos combokat az aznapi újság legfontosabb híreinek címeivel. Csak ő használhatott piros tintát; messziről hozatták, a toll nem sértette fel vele a bőrt, és kellően vastagon is fogott, hogy már messziről látható legyen. Nagyon koncentrált, hogy ne nézzen a combnál feljebb, és ne érezzen más illatot, mint a nyíló rózsákét.

A szigorú beosztás szerint nem találkozhattak a vendégek egymással. Tíz perc szünet után érkezett a vegyesbolt igazgatója. Állítása szerint mindenki más képtelen lenne elvégezni a feladatot,

nem véletlenül vezeti ő az üzletet, igazi szaktekintély, aki felül tud emelkedni egy fiatal, üde, hálóingbe burkolt női testen is. A főszerkesztővel ellentétben ő rengeteget beszélt, amíg a nő bal felkarjára felírta a napi ajánlatot, a kedvezményeket és az újdonságokat. Erős kezével lassan, precízen dolgozott, mint a kisdiák, aki fél, hogy elrontja a betűket, és közben azt bizonygatta, hogy mégsem kérheti meg a hentesét, hogy két nyúzás és darabolás között ilyen finom bőrrel dolgozzon, vagy a pénztárosát, hogy a húsos ujjával ügyetlenkedjen, majd beszélt a gyermekkoráról, hogyan lett falusi kisfiúból üzletember, hogy mindig a tanulás volt a fontos, és ez meg is hozta a gyümölcsét. Felelemlegette, hogy a feleségét nem hagyja nyugodni a gondolat, hogy a nőnek köszönhetik a hat gyermeküket, mert mielőtt felbukkant a városban, a férfi nagyon szégyenlős volt a nászágyban, de azóta gyakran már reggel hazaszökik a munkából, hogy szeressék egymást. A nő újra és újra meghallgatta a történeteket, figyelte a változást az ismerős mondatokban, élvezte, hogyan színesedik új fordulatokkal, hogyan lesz ő lassacskán porcelánszent a boltos családjának képzelt vitrinében. Amikor végeztek, a férfi átadta a bevásárlókosarat, kissé meghajolt, végignézett a művén, lopva beleolvasott a combokon lévő hírekbe, és távozott. A nő ezután nagyobb szünetet tartott, kipakolta a kosárból az élelmiszereket, megreggelizett, kávé főzött, hagyta száradni a tintát, majd felöltözött.

Évszaktól függetlenül rövid szoknyát húzott, amit külön neki készítettek, hogy a hírek jól látszódjanak. Feszés fűzőjétől dagadtak a mellei, a haját feltűzte, hogy semmit el ne takarjon, és munkába indult. Nyáron csak annyi volt a dolga, hogy délelőtt végigsétált a korzón és a forgalmasabb utcákon, télen pedig hosszú bundát húzott, és kávéházról kávéházra járt, hogy ott figyelhesse őt az emberek.

Délben mindennap a legnépszerűbb kifőzdébe járt. A nő ingyen ebédelhetett bármit, amit megkívánt, mert a tulajdonos azt gyanította, a jelenléte miatt volt az övé a legforgalmasabb hely a városban.

Egy órákor a cukrászdában tartott fogadóórát. Ilyenkor vált szabaddá a két kar többi része és a vádlik. A felületeknek komoly ára volt, mégsem maradtak üresen soha, mire az óra véget ért. Mindennap hosszú alkudozások, esetenként szóváltások előzték meg a sorban állást, de verekedéssé sohasem fajultak, mert aki ilyenbe keveredett, egy hónapig a nő közelébe sem férközhetett. Volt, aki csak a nevét írta rá hatalmas betűkkel, mint amikor az ember a pad támlájára vési, hogy ott járt. Egy fiatalember egyszer a teljes jobb kart kibérelte, így kérve meg a kiszemeltje kezét. Eből aztán majdnem divat lett, a dolognak az vetett véget, hogy az egyik menyasszonyjelölt a nő bal vádliján adott csúnya elutasító választ, amit bárki estig bámulhatott.

Délután a nő újra a várost rótta, hogy az emberek szeme előtt legyen. Egyikük sem mert volna ennyit megmutatni magából, vagy ha igen, a többiek súlyosan elítélték érte. Magára valamit adó asszony ilyen szemérmertlenséget nem csinál. De a nőnek megbocsájtották. Sőt, valójában szerették érte, hogy ilyen, és aki új lakosként vagy átutazóként rosszat mert szólni, azt alaposan helybenhagyták.

Uzsonna után már nem mutatkozott. Egy idős, japán férfihoz járt, aki valaha szamurájnak született, de hiába nevelték fegyelemre, nyugtalan fiatalemberként megszökött egy kereskedőhajóval, így lett egy másik sziget a hazája, ahol szerelemre lelt, és megállapodott. Miután megözvegyült, egyetlen örömévé az vált, hogy kalligráfiákat festett a nő hasára. Amíg az írás száradt, a történeteivel bevezette őt a test és a lélek misztériumaiba, utána pedig megtanította, hogyan védje meg magát bárkitől. Olyan tartást és izomzatot segített felépíteni a nőnek, amelynek párját hiába keresték volna a környéken.

Innen egy költőhöz ment, aki a közelben lakott, és ilyenkor kezdett felébredni. A középkorú férfi évek óta képtelen volt másra dolgozni, mint a nő hátára. Amikor megérezte a test illatát, mely a harcművész furcsa füstölőinek aromájával és az edzés okozta izzadság meg a tinta szagával keveredett, mintha egy kaput nyitottak volna meg a lelkében: a sorok maguktól szaladtak

ki a tollából. A nő többnyire teljesen meztelenül feküdt a költő ágyában, mégis biztonságban érezhette magát, és nem azért, mert a madárcsontú férfi nem tehetett volna benne kárt, hanem amiatt, hogy eszébe sem jutott a munka során másnak tekinteni őt, mint a költészet eszközének. Miután a verseket átmásolta papírra, a költő fizetség gyanánt könyveket adott kölcsön a nőnek, mert pénze soha nem volt.

Legvégül egy gazdag ember lányához tért be. A drága ruhákba öltöztetett, fiatal lányt azért költöztette az apja a város szívébe, hogy rangjához méltó kérést találjon magának. Megígértette vele, hogy férfi át nem lépi a küszöbét, amíg a pap össze nem eskette őket, de az öreg gyártulajdonos azzal nem számolt, hogy a szomszédságban ki fog lakni. A nő minden éjjel meglátogatta a lányt, lassan levetkőzött előtte, és beleereszkedett az oroszlánlábaskádba, amiben már elő volt készítve számára az illatos fürdő. A lány finom szivaccsal tisztára mosta a gyönyörű testet, olajos samponnal átöblítette és kifésülte a hosszú, sötét haját, majd egy parván mögé ment, hogy ő is levetkőzzék, amíg a nő megszáritkozik. Amikor a baldachinos ágy előtt egymáshoz léptek, a lány könnyű csókokkal feledtette a nő testén a tollak és ecsetek érintését, és nyelvével vont mintákat oda, ahová a férfiak nem érhettek. Ha kedve tartotta, a nő viszonzta az ölelést, de éjfél után felöltözött, és hazaindult.

Egyedül tért nyugovóra minden éjjel. Egy távoli országról álmodott, egy forró ágy illatáról és egy férfiről, akit nem lőttek agyon egy forradalom után.

Marcsák Gergely versei

Thészeusz

*Sok szép ifjú bús labürinthosz vésteli mélyén
édes Athénért szörnyalak által lelte halálát.
Bánat rág, és sorsom vélük most kicserélném.
Sírod látva, atyám, gyász s büntudatom tüze jár át.*

*Bár megtört a hazánkat sújtó mίνoszi átok,
s végre a Tartarosz alján bög és tombol a dúvad,
héroszi tettem romlás árját hozta tirátok.
Holt fejedelmünk hantján újraidézem a múltat.*

*Fátylat küldve szememre égbe emelt a kevélység,
tompította az elmém édes naxoszi óbor.
Éjszín gályavitorlám látod s elnyel a mélység –
így riadok fel az ágyamon esténként milliószor.*

*Életem útvesztő lett, s rám tört benne a bánat,
mint iszonyú vérszomjjal tette a krétai vad rém.
Bárcsak tudnám ismét, merre van itt a kijárat,
és fonalad hova tetted, drágám, jó Ariadném.*

lapszélvers a lágerimákhoz

*tűzhelyen melegítjük a maltert
hogy szavainkat összefogja
és ami utánunk marad
ne tudja elmosni eső
széthordani szél
imánk minden versszaka
a vorkutai üzem újabb szintje
s bár isten felé építkezni
babiloni balga törekvés
minket rabokat kényszerít
a remény a felvigyázó tiszt
és a barakkokba szorult
a párnába varrt kenyérhéjjal
rejtőző emberség*

*tudtad-e a harmadik napon
hogy kit ültetsz majd a sarjadó
füvekkel áldott szárazföldre
és hogy miféle kényszerek
és kényszerképzetek
vezetik a tetteit*

*mi a háromnapos munka
hatodik évébe lépve
nem tudjuk melyik
hóval bevert horizont
rejtí a hazautat
vagy hogy valahol valaki
majd emlékszik-e ránk
a biztos fagyhalál után*

*de melegítjük a maltert
hogy szavainkat összefogja
és ne hordja szét őket az idő*

A vonatokról

*A felsővezetékben Isten lakik
– mesélte főpályamester dédnagyapám.
És mikor elérte a halál
szeretett ungvári pályaudvarán,
ő maga is elnyújtózott
az örök vágányok felett.
Galíciában sebzett lelke
a váltóárammal kiegyezett.*

*

*Egyes járatokról nem szól a menetrend.
Éjszaka jönnek a Beszkidek felől,
ahol monarchiás, szűk alagutakra
a Keleti-Kárpátok fenyeve dől.
Itt várják őket, kik már élni nem szeretnek,
és útra kelnek, mint az őseik.
A Latorca-hídon elvesznek a ködben,
s Csapra már csak a mozdony érkezik.*

*

*Egy apa a műszakra indulva
a sötét hajnalban rossz vonatra szállt.
Míg álmodó lányaira gondolt,
utastársává fogadta a halált.*

Zimonyi Zita regényrészlete

99 férfi: absolon (1)

Interjút akartam készíteni Esterházy Péterrel egy kisvárosi rendezvényen. A kritika a nagyregények mellett fontos alkotásának tartja az Egy nő című művét is. Amikor találkoztam vele, megajándékoztam Az utolsó szerelem hisztériája című versregényemmel.

– És hasonlít az Egy nőhöz?

– Nem. Az enyém pszichotikus és ezoterikus erotika, míg az öné naturális és logikus erotika. Viszont úgy döntöttem, megírom az Egy nő párbajregényét, túltéve önön, a 97 esetleírás helyett 99-ig meg sem állok! – évődtem.

– Már a 98 is túltenne rajtam – mosolygott.

Absolon túskezővényen, falon, vakablakon át, hívás nélkül benn terem. Halott anyámmal, apámmal kedélyeskedik. Hely nélkül helyet foglal. Repes. Birtokba veszi műtermemet.

– Nem segítetek. Ha van a festéshez érzéked, úgyis viszed valamire, ha nincs, minek segítsek?

Absolon belép az előadóba, felrohan a magasba. A lépcső mindenhol rohanásra sarkallja. Döng a föld alatta, a katedra is. Rágyújt. Füstöl. Órájára néz. Elnyomja füstölőjét.

– Elkezdjük, gyerekek. Akinek ki kell menni, nehogy visszatartsa!

Felrajzol a táblára két keresztet.

– Ez lennék én, meg nekem ez az egész. Csak a negyedik kereszt az életveszély.

Az első keresztet kiigazítja B-re, vezetéknéve kezdőbetűjére. A második keresztet meghagyja. A két mássalhangzó közé beilleszt két a-t. Bemutatkozik.

– Miért öltözködnek divatosan a nők?

Tévelyedik el a témától. Belefojtom válaszát.

– Tetszeni akarnak az egyetemi oktatóknak.

Rám néz. Szememet körhintaszemébe ültetem.

– Látom magán, drágám.

Fekete kiskosztümöt lát fehér csipkeblúzzal, rózsával. Én fehér csíkos fekete öltönyt, fehér inget piros nyakkendővel. Villog jelzőszemem.

– Nem azért, hanem hogy önmaguknak tetsszenek!

Absolon egyszerre öreg és fiatal. Hó lepi hosszú haját, körbelengi telihold arcát. Közönyös, flegma, lekezelő. Jobb mutatóujján a körme deformálódott. Szakkifejezések mögé rejti magyar szókincsét: nehogy átlássanak rajta. Ez nem átlátszó: maszkulinitást manifesztáló. Na, ez találó!

Tanultam latint. Nem eleget. Bevágom a szótárt az asztal alá. Tudom, kicsoda, nemcsak a Ki kicsodából. A művészettörténet professzora, folyóiratot szerkeszt.

– Ő leszen néktek üdvözítőtok, valóban, valóban.

Ha eljutok, ha képes leszek odáig jutni. Képtelen leszek odáig jutni!

– A házasság fennmaradásának szükséges, de nem elégséges feltétele a hűtlenség – kapok engedélyt Anzelmtől, a férjemtől.

Absolon huszonhat évvel idősebb nálam, kétszer annyi, mint én. Az életünkben ez, korunkat tekintve, megismételhetetlen együttállás. Huszonhatodikán született. A számok ránk égetik jelüket. Ránk húzzák vizes lepedőjüket. Vizes lesz alattunk.

Előadásain nem használ jegyzetet, ömlik szájából a szó. Prédikál. Kétség sem fér hozzá, pap lesz, jósolták neki.

Kétségtelen, bármiről képes prédikálni anélkül, hogy tudná, miről beszél. Hát még, akik hallgatják!

– A nők nem képesek karriert csinálni, még ha főiskolán, egyetemen tanítanak is.

Jelenti, nyilatkoztatja ki.

Mire célozhat? Talán kudarcként éli meg, hogy a felesége főiskolai rektor? Vagy személytelen megjegyzésekkel ereszti le a gőzt?

Összekeni magát krétaporral. Egy percre se veszem le róla szemem. Első sor végi helyemről búvölöm számra ragasztott kéjmosollyal, bájolom kimódolt fekete-fehér jelmezeimmel.

Ülj az első sorba, senkinek ne ütközzön szemedbe a háta!

– Tegnap felnéztem a csillagos égre, évek óta nem tettem.

Jelenti a búvölés hatókörének személyiségét érintő kiterjedésekor. Kiderül.

Kiderül, jól szabott öltönyeinek se szeri, se száma. A krétaport hagyja a táblára.

A sorvégi fekete rím, mutat rám, ölelkező párja a fehér rím, mutat magára.

Egyértelműen kétértelmű megjegyzéseket dobál hozzám.

Ürügyet adok az utcán, mellém szegődik. Bölcsességekkel tömöm. Nem hagyja, csak a metróig.

– Nézzenek oda, milyen csinos!

Jobb kezével oldalról magához húz. Összeér a csípőnk.

– Hány éves?

– Huszonhat.

– Atyaúristen! Te jószágos ég! Maga túlon túl fiatal!

Absolon hőköl, hátrál.

– Egy kislányhoz viszonyítva vénasszony vagyok.

Villog jelzőszemem.

– Élvezi a szexet? Érdekel, miből táplálkozik a festészete egy fiatal, fölöttébb csinos nőnek.

– Ha akarom, élvezem.

– Ez attól függ, akarja vagy nem?!

– Igen. Elhatározás kérdése.

– Észszerűtlen. Fölöttébb észszerűtlen! Ha már csinálja, akkor miért ne akarná élvezni mindig?

Forog körhintaszeme.

– Más a testi kielégülés, más a testlélek-gyönyör.

Jól elmagyaráztam neked, Absolon! Emésszed, ha tudod!

Hallgat. Nem tud emészteni. Csőd. Belpangás.

Ő csak gyönyörképességre kíváncsi. Nem Buta. Mégis az.

A férfinak nincs akkora szerepe az ágyban, mint hiszi. Ha a nő megtalálja a módját, miként jusson a beteljesüléshez, akkor a férfival is sikerül, különben annyi. Mehet a sóhivatalba. Mindig be lesz szóva.

Ha egy nő együtt él-hal egy elektromosan feltöltött férfival, akkor többször nyújt támaszt a kisüléshez, mint ahányszor támasztani kívánna. Nem mindig képes, nem mindig szükséges a tornagyakorlatba belenyújtózkodnia a lelkével is. Más kategória, ha a férfi képtelen, érzékelhetetlen vagy önuralmát veszítve siet a veszébe.

Szexuális felvilágosítást tartok Absolonnak ötvenkét éves korában! Mégis Buta. Abszurdum, Absolon!

Azért-is-megszerzem háború! Ha háború, legyen háború! Egymástkerülgetődsi. Szükségem van erre az emberre!

Vigyázni kell, ha az ember magát hergeli, egy idő múlva nehéz hátraarcot parancsolni!

Új gondolatok régi köntösben, vagy régi gondolatok új köntösben? Ennél tovább nem jutunk. Továbbjutunk testek-tettek mezején.

– Eljönne hozzám, a témába merülni?

Bólintok.

– Te jószágos ég! Mik történnek velem ebben az életben!

Forog Absolon körhintaszeme.

Kiült kék melegítőalsó. Apám-féle öregemberpapucs.

Hosszúszerű fekete lakkcsizma, fehér-fekete ruha.

Csak nem fogok hosszúszerű csizmában ülni?! Elő túsarkú! Balettmozdulatokkal fel. Megdicsér. Nem úgy az akvarellekért. Sérteget.

– Maga úgy festeget, mint a pökhendi, eszement grafikusok. Majd én megtöröm.

– Miért?

Rémülködöm.

– A fiatal embereknek jól tesz, ha megtörik őket. Az embernek minden használ, amibe nem pusztul bele.

Csengetnek.

– Jaj, Józsikám, nincs itthon a húgod! Egy festő van itt, de már megy.

Absolon balettmozdulatokkal a fogasról bundámat le, én tűsarkút el, csizmámat fel. Össze ne tévesszem!

Margit híd. Arcomat mélybe hullatom. Vízállásjelentés. A Duna vízszintje emelkedik.

– Le van ejtve, vén hülye! – vigasztal Anzelm. Vigasztalhatatlan vagyok.

– Absolon soha többé! Soha többé! Soha!

Anzelm unszolására mégis.

– Szükséged van erre az emberre!

Absolon és köztem drámaivá válik a feszültség, a ki kit szólít, vár meg, ki ki után hogyan, miért és mikor szegődik az egy évig tartó felvonások közepette.

– Isten veled, Absolon!

Nincs erre az emberre szükségem.

Ki érti? Testileg-lelkileg is egyre nagyobb a szükségem. Csak nem szerelem?

– Egyedül leszek. Eljönne?

– Elmegyek.

– De meg fogom ölelni.

Villantja felém felső sárga koronáit. Alul nem tud mit villantani. Nincs ott egyetlen koronás sem. Fő, ami látszik. Főjön a feje annak, aki keres ott valamit.

– Alig várom!

– Meglátja, milyen jó lesz!

Ő leszen néktek üdvöztető, valóban, valóban.

Ha eljutok, ha képes leszek odáig jutni. Ha kívánczom a jót magamévá tenni.

Kiült kék melegítőalsó. Apám-féle öregemberpapucs.

Le a csizmát, túsarkú nélkül a szobába.

Le a kék melegítőalsót.

Ledönt. Sarka dinoszauruszé mélytengeri árokkal. Lábkörmei lópaták, sörénye fakó határ.

És a kés, ahogy anyám nevezte a hímek, szerinte azonos alakzatú, formájú, állagú, munkaképességű szerszámát, nincs kéznél!

Mindegyik csak bökődne vele! Szegény anyám, tévedtél!

Absolon eldől az ágyon. Az ágy is dől. Nehéz esés. Én negyvenet nyomok, ő száznegyvenet nyomna, ha bírna. Nehéz eset ketten, hát még kettesben! Eleven takaró leszek: mozduló, ő eleven betakaródzó: szuszogó.

Szarvasbikabögés rögvest, hol még az est?! Visszhang a budai hegyoldal szomszéd lakásairól: nyitott teraszajtón át, meg vissza, döngető, bömbölő, faltörő.

Közönséges megjegyzéssel dicsér.

– De jó a valamicsodád.

Abszurdum, Absolon!

– Na, nekem ennyi elég!

Lök távolabb, arrébb, félre.

– Be kellett volna vetni különböző praktikákat.

Magyarázza szaktanácsadóként Anzelm.

Néven se mertem szólítani, nemhogy egyetemvilágnyi távolságból praktikákat bevetni!

– Menjen! Én nem szeretem magát.

Patakokban ömlik az izzadság a homlokán, a testén. Hosszan áázik inge a hónaljkörnél. Nincs szaga. A friss izzadtságnak nincs.

Na, mi az, nem működőképes?! Meg nagyító kell hozzá? Aztán belerúgsz a másikba?! Ehelyett:

– Nem baj, én szeretem! Itt maradok, amíg dolgozik. Csöndben hadd nézzem!

Elterpeszkedik a zöld bársonyfotelben.

– Nem tűnök meg senkit magam mellett, ha dolgozom. Téged se tűrnék meg.

Absolon jajveszékel.

– Isten nem ver bottal! Nézze, én idegileg agyonterhelt ember vagyok. Nem érek rá találkozgatni. Mit kezdjek az igyekezetével?

– Jókat filozofálgatnánk a képzőművészet megjelenési formáinak ok-okozati összefüggéseiről a különböző korokat figyelembe véve.

– Ne beszéljen ilyen hangosan, meghallják a szomszédok. A neve is furcsa. Királynő maga?! Nem lehet megszólítani se!

– Szólítson Zsófiának. Szilágyi Zsófia a nevem.

Lábamra a csizmát, arcomra az emberi ábrázat valami derűváfáját! A fotel karfájáról rácsimpaszkodom. Fekete macska vagyok, bökdösöm, döfködöm. Szavát lesem, törleszkedem. Dombolok, nyivákolok.

Absolon rágyújt. Egyik után a másikra. Kolbászfüstölő lehetne a szobája. Füstölt fartő lehetne vacsorája.

– Ne bagózz ennyit, tüdőrákos leszel!

– No, még ez hiányzott, semmi más! A lányom mellett van már egy másik nő is, aki mániás!

– Nem bagózna, ha egy rákos tüdő fotóját ragasztanám a cigisdobozára!

– Eredeti gondolat!

Absolon körhintaszeme megáll. Úgy marad. Malomkőszem lesz belőle.

– Nem segítek! Nem teszek érted semmit. Ha tehetséges vagy, úgyis viszed valamire. Ha nem, minek segítek?

– Olvastam a legújabb könyvkritikáját. Gratulálok!

– Remélem, tudod, hogy az egy nagyon rossz mű?!

– Tudom. Ki nem tudja? Mégis magasztalta. Fő, hogy elégedett legyen, aki megrendelte, ne főjön a feje. Gratulálok!

– Ne ítélkezz! A világ nem olyan nagyszerű, amilyen egyszerű!

Fél csókörvendéssel örvend, hogy végre hagyom dolgozni, nem akarok az idegeire menni.

Margit híd. Arcomat mélybe hullatom. Vízállásjelentés. A Duna vízszintje tovább emelkedik.

Azért se, azért se engedem! Azért se engedem tovább emelkedni! Szükségem van még magamra. Erre az emberre.

Telefonálok.

– Nézze, unokám van, hagyjon békén! Éljen jól. Kezét csókolom.

– Akkor is volt, amikor megismert.

– Ez betegség, drágám, kezeltesse magát!

Leveleket küldök neki. Huszonhatot. Karvalymadár viszi illatos széllel.

Keverem-kavarom őt. Magázást a tegezéssel, gúnyt a rajongással. Kritizálom, pedig ez az ő dolga. Dolgavégezetlen. Talpnyalónak titulálom, pedig nem nyalta. Akvarelleken istenítem.

Halálos beteg. Álmomban gyógyítom. Álmában hallja imáimat, vajákos ráolvasásaimat, érzi mellkasán pilláimat.

Tüdőrákosnak hiszik, műtőasztalra teszik. Összeesik. Az asztal.

Mellkasából kiszökik, nem egy vörös rák, hanem egy fehér mézsvirág. A mész nem árt.

Repül a mézscsomó, ki tudja, hol áll meg? Ki tudja, hol áll meg s kit hogyan talál meg? A babérkoszorús piktort találja meg. Nekilát, kezéből kikerül egy óriásplakát. Absolon gigáját, bordáját, mellkasát, Buddha-hasát, szívét-máját ecseteli. Absolon képzőművészeti folyóiratában közzéteszik. Máshol nem cipelik, nem viselik, nem fizetik.

Absolon marad a kormánynál, míg nem jön a váltás. Sebesgéváltás.

Az álomvilágon túl is keresem az alkalmat alkalmatlanul. Menekül. Leszállásból a taxijába ugrok. Absolon a hátsó ajtón ki.

– Gyere, Géza! – sipítja, visítja a mellette ámuldozó művésztörténésznek.

A vágyakozás ideje lejár, meg a várakozásé is. Nem repül se széllel, se karvalymadaras bélyeggel több levél.

Bécsbe visz utam Absolon előadására. Az utaknak önálló útjuk van. Az előadás után nem közelítek hozzá. Ő közelít.

– Miért nem ír mostanában?

– Mi a fene, tud olvasni, koronás fő?! Hol tanulta? Írni bezzeg elfelejtett! Vagy sose tudott?!

Nem válaszol. Forog körhintaszeme.

Kimegyünk a Westbahnhofra.

Gyorsan egy gyorsra ülünk meg egymás ölébe. Utazunk a Kálmán-expresszen. A kupében rajtunk kívül senki.

A véletleneknek megvan a maga törvényszerűsége.

– Gyere, zárjuk magunkra a vécét!

Csábít, szorít.

Abszurdum, Absolon!

– Nem! Méltatlan. A vécében méltatlan.

Csókol. Megcsókol. Ó, testlélekgyönyör!

– Mit gondolsz, sikerülne?

Könyörgi, sipítja.

– A vécében nem, de nálad.

– Írjál, Zsófia. Várom.

Integet, búcsúzik. Köszön, elköszön.

Még huszonhat levelet indítok hozzá. Egynek sem tudom a sorsát. Nem száll vissza a sok karvalymadár.

Csöngetnek. Fehér öltönyben Absolon áll a kapuban.

Ő leszen néktek üdvöztető, valóban, valóban.

Kerítésen, tüskesövénnyen, falon, vakablakon át benn terem.

Anyámmal, apámmal – hol vannak már!? – kedélyeskedik.

Hely nélkül helyet foglal helytelenül. Birtokba veszi műtermemet, mintha öröktől övé lenne.

– Eljöttem. Máskor is jövök, jókat filozofálgatunk.

Villan, világít, villog körhintaszeme.

Birtokba veszi festőállványomat, ráteszi kezét ecseteimre, vízfestékeimre. Nem tud festeni, csak latinul kritizálni.

– Mit képzelsz magáról?! Menjen innen, hagyjon békén! Akkor akart volna, amikor én akartam! Menjen, menjen! Menjen

a dolgára. Ne lássam többé soha! Felfogta valahára?! Nem segített senki, nem lettem senki. Tizenhat évig eszébe sem jutottam. Most meg azt hiszi, tárt karokkal fogadom?

– Nem értem rá, Zsófia, de ezentúl gyakran meglátogatlak. Küldd az akvarelljeid fotóját most már egy határon túli képzőművészeti folyóiratba. Az én lapom nem az a lap, aminek indult. Elveszőben van.

– Azt álmodtam, hogy Absolon meglátogatott. Fehér öltönyben. Fogja a kezem, az ecsetem.

Fuldoklom, sipítom Anzelmnek.

– Absolon meghalt.

Hallom, hallgatom. Fel nem fogom.

– Itt a hír ÉS olvasd!

Varga László Edgár versei

ma összetört a mindenség pohara...

*ma összetört a mindenség pohara
tisztá lötty mindenféle biszbasz lett a konyhám
bejárónőm (isten) csak pénteken jön
ma szerda – addig nézhetem itt ezt a rumlit
(hisz a söprűt és a felmosót mégsem illetem
e hűs költői kezekkel)
és gondolkodhatok a dolgokon*

*isten – akit grétának hívok – ha megjön
lekap a tíz körmömről ez nem vitás
„a gép ha nem forog az alkotó nem pihenhet
csak mert a költő úr ügyefogyott” – dohogja majd
nekem meg izzadni kezd a tenyerem
mint mindig ha valami balul sül el*

*közben belovagolnak az arkangyalok
összezsússzák mind a szőnyeget
„baj van főnök?” – kérdi majd gábriel
de csak legyint és kötényt köt az úr
az ablakban a függöny meg-meglibben
és fújtatnak a lovak majd vadul*

átírtuk grétával...

*átírtuk grétával a szférák zenéjét
mit mondjak – elég slágeres lett
de így is csak virágvasárnap játszák a rádiók
ilyenkor bekapcsolom az ócska készüléket
és a refrénre táncolunk picit*

*milyen könnyűek a léptei
úristen!
milyen könnyűek a lépteid
tenger takarja lábnyomod*

jézus a donát út 420 ablakában...

*a fákon aranyszalagok
az eltévedt fénysugarak
leмент a hold feljött a nap
ez egy bukolikus költemény
nem én írom – a vakremény*

*hogy ügyefogyott kísértetek
vagyunk mind – ez nem vitás
hisz gréta egy törpe
az ördög meg óriás
és a rozsdamarta csont porrá törik
túl nehéz a tagadás: túl könnyű a hit*

*

*a meteorológusom szerint
a világvége csúnya lesz
eső orkán szanaszét
gréta feltámasztja a szaracént
a fehéret a sárgát valamennyit
kér még lapot a huszonegyig
kér halat és kenyeret
mit fia szétosztott: ő eszi meg
de a jóllakásig nem jut el
nagy kofferba pakolni kell*

*

*ott tartottam hogy nem vagyok
egy önfeledt álmodozó
ha szart látok az úton nem mondom
hogy lekvár és nem kóstolok bele
azért ha feltűnik egy szép nő
elképzelem milyen lehet vele
milyen a combja a háta – de hagyjuk ezt*

*a világűrben egy kis rekeszt
fenntartok magamnak
ajtó van rajta és egy vakablak
ha bemegyek magamat sem látom
egyébként összkomfortos
– ajánlom*

*

*a donát úton egy kis háznak
zöldkeretes ablakában
megláttam egyszer jézust
felszólok: „jézusom te itt?!”
erre úgy tett mintha nem ő lenne
de én tudom hogy ő volt mégis
amikor azt hitte tamás vagyok
megmutatta a rémes sebeit
amikor azt hitte a tanítványok vagyok
megmosta nekem a lábikónkat
amikor nem találtam a sírban
kertésznek öltözött
most meg széttárja nekem a kezeit
a donát úton egy zöldkeretes ablakban
és azt mondja ő nem jézus
hanem micuka néni?*

*

*alkalmazkodófélben vagyok a világhoz
bár a társadalom nem a társam
és azt hiszem ez jól van így
ha dobok egy csontot a kutyámnak
nem kérdem meg hogy ízlett-e neki
különben a bérem átlagos
ami azt jelenti: kétségbeejtő
és most sorolhatnám az okokat meg a felelősöket
de ha nincs kedvem hát nincs kedvem*

*a legelső mondat amit gyerekként
kimondtam olyan hosszú volt
hogy anyám a szomszédban tett a végére pontot
a szomszédokat egyébként nem nagyon kedvelte
egyetlen pont miatt bezsebeltek tőle akkor is
töméntelen írásjeleket
ekkorá galibát okoztak a mondataim
már zsenge gyermekkoromban*

*

*a galiba a madarak osztályába tartozik
a lúdalakúak rendjébe
a fölösleges madarak családjába
a bajcsőrűek alcsaládjába
csőre hegyes
szárnycsapása hetyke
tollazata fenyegető
vakon is megtalálja a szemet
csípése gyors határozott
társadalombiztosítása nincs*

*

*alapjáraton én is tudom
hogy mibe fektetem a tőkém
hogy kamatja alig van
hozama meg végképp semmi
de csak az üstökösök pályája kiszámítható*

*én nem fordulok szembe senkivel
főleg ha nagyobb a kapája nyele
itt éldegélek a luxusegyenletemben
ami minimum kétismeretlenes
és gyanítom hogy abból az egyik én vagyok
a másik talán gréta
aki a saját (tér)képére teremtetett
s így – mint olyan – jobban ösmeri a járást
bár abban azért egyetértünk
hogy egyetlen oldalbordámból különbet csinált
mint én vagyok
nevetgélünk a viccein
minden szavára szomjazok
asztalom rogyásig telik – zabálunk
pikkelyes szárnyaim széttárom ha úgy van
tüzet rakok és reszketek
felsírok majd a túlban*

(üzenet a hűtőajtón)

*bepálinkáztam istenem
beszűkült nagyon a láthatár
holnapra van egy kis tejem
és tele lesz megint majd a tár
egyébként bevásároltam istenem
de domestos nem volt – jaj de kár*

Gáspár Ferenc

Trubadúrvarázs

(Regényrészlet, 6.)

A Trubadúrvarázs két idősíkban játszódik. Janus Panonius, a meghasonlott költő, aki éjszakánként nemcsak tüdőbajától, hanem rémlátomásaitól sem tud aludni, összeesküvést készít elő Mátyás király ellen. A másik szálnak Szénpataki Ádám, egy képzelt trubadúr a főszereplője majd' háromszáz évvel korábban, Imre király udvarában.

25.

– Megöljük őket? – kérdi az egyik zsvány.

Janus megköszörüli a torkát:

– Nem éri az meg nektek – mondja.

– Nocsak – lép Janus mellé a briganti. – És miért nem éri meg, ha szabad érdeklődnöm?

Janus, ha volna rá ideje, csodálkozna ezen a szabatos beszéden.

Most viszont gyorsan válaszolni kell:

– Mert a pécsi püspök került a kezetekre.

Vad röhögés a válasz. Mikor a zsványok elég alaposan kicagják magukat, a választékos beszédű így szól:

– Már ezért is érdemes lenne titeket megkímélni. Mert ilyen jól megneveltetek bennünket. – Aztán elkomorul, és rekedt hangon így kiált: – Le a lóról, gazemberek! Vetközni!

A püspök érzi, itt a vég. Ebben a komoly hidegben, az ő gyenge tüdejével...

26.

A barlangban először sötét van. Ádám éppen szólni akar Mihálynak, hogy forduljanak vissza, mert semmit sem látnak, amikor hirtelen valami meleget és szőröst érez a lábán. Ijedten nyúl oda. Érti, hogy valami nagy rusnya állat. A szívverése megáll, de az állat húzza magával.

– Ne félj semmitől! – mondja Mihály. A hangját visszaverik a falak... Mennek hosszan, botladozva, ki tudja meddig. Egyszer csak vakító világosság, káprázik a trubadúr szeme. Mikor megszokja, megdöbbenve látja, farkas húzta őt idáig, s Mihályt egy másik. Feketék, akár az éjszaka. Tengerparton állnak, előttük, a messzeségben sziget. eltűnnek az állatok, s megint a fekete hajú démoni nő száguld feléjük, fekete lovon. „Ez ugyanaz a nő... de hisz az álom volt... Akkor most is álmodok?”

27.

A püspök egyre jobban fázik. Szólni akar, de befagyott az ajka, mozdulni nem tud, megdermedt a karja. A fáklyák fényénél látja, amint a rablók sorra rázogatják a ruháikat, s Balázs ott áll mellette anyaszült meztelen.

28.

A nő lefékezi a paripát. Itt dobog előttük, fújtat, prüszköl a nemes állat. Mihály álmélkodik, Ádám szintúgy. A nő leszáll a lóról. Testét kék selyemruha takarja, lábán szattyánbőr csizma. Mosolyog. Lágy a hangja, akár a pacsirtáké tavasszal.

– Látod azt a szigetet? – kérdezi a trubadúrt, Mihályra rá sem hederítve.

– Persze, hogy látom – feleli Ádám.

– Arra a szigetre katedrálist építész – mondja egészen komolyan. A trubadúr számára mindez roppant komolytalanul hangzik.

– Hogyan építsek én egyedül oda egy katedrálist? – értetlenkedik.

– Ez már a te dolgod – válaszolja az idegen asszony, és ugyanolyan kedves-komolyan mosolyog, mint eddig. – Segíthetsz neki – fordul Mihályhoz. – S ha készen van, majd új feladatot keresek neked.

„Akartam mondani, hogy ez egyáltalában nem fontos, én egészen jól megvagyok otthon feladatok nélkül, ez már kötényt gyermekkoromban kiderült rólam. De oly hirtelen tűnt el, ahogyan érkezett, s mi pedig egyszerre ott találtuk magunkat a barlang szájában, tetőtől talpig vadonatúj ruhákba öltözöttek.”

29.

Janust egyik pillanatban a hideg rázta, a másikon a forróság tüzelte. Lihegést hallott maga fölött, a zsványokat kutatta a szemével, de sehol nem látta őket. Egy arc bontakozik ki fölötte, és ez az arc nem valami szép. A püspök behunyja a szemét, hátha akkor eltűnik a látomás, de mikor újra kinyitja, mégiscsak ott a nem túl fiatal női arc, alatta fonnyadt keblek. Az arc gazdája liheg, s Janus ágyékán roppant úrt érez, akkorát, amekkorához hasonlót ferrarai évei óta nem. „Csak ha rád fekszem, hiszem én, hogy kútra feküdtem, Fütykösöm akkora lyuk várja, hogy elveszek én.”¹

Mérgesen ugrik fel a püspök, és ledobja magáról a rút leányzót.

– Ki vagy, te? – ordítja magából kikelve.

– Tündének hív anyám, a Zsuzska – feleli amaz, s Janus látja, hogy foghíjas szájából freccs a nyál.

A fogadóban volt, a Balaton partján. Ott, ahol Esztergom felé igyekezve is megszállt.

30.

– De most már induljunk – sürgeti Ádám Mihályt. Feszül rajta a csillogó brokát ruha, amelyhez a hideg miatt még könnyű bunda társul, s fején – akárcsak társáén – díszes bárányszőr kucsmája.

– Mit mondunk, ha betérünk az udvarba, kik vagyunk? – kérdezi Mihály. „Meg van rendülve, nem számított ekkora csodára, pedig ő invitált ebbe az elvarázsolt barlangba.”

– Tudtad előre, mi lesz odabent? Hogy szép ruhát kapunk, és találkozunk azzal a titokzatos asszonnyal?

– Miről beszélsz? – kérdi Mihály. Milyen barlangról? „Ez az egész kezd hasonlítani ahhoz, amikor a zsidók egymást abajgatják a zsinagógában! Kérdésre kérdés! Ő hív ide, és nem akar emlékezni...”

– Te, Mihály! – kezdi Ádám kissé emeltebb hangon. – Te hívtál be a barlangba, nélküled én biztos nem indulok el a sötétbe. És most úgy teszel, mint aki semmiről sem tud?

– Fogalmam sincs, miről beszélsz, cimbora. Sőt azt sem tudom, hogy te ki vagy. – És kacsint. – De nem Giovanni de Luca, az hétszentség!

– Aha – A trubadúrnak kezd derengeni valami, de még mindig sok mindent nem ért. Sebját, gondolja, ha Mihály nem akar a titkárról mesélni... Majd kiókumlálja azt időben. Inkább így szól: – Erdőelvei nemesek vagyunk. Azokat kevésbé ismerik. Engem Veres-völgybeli Ádámnak hívnak, téged meg...

– Szentgyörgyből jött Mihálynak! – vágja rá vidáman, és Ádám újfent meghökken, megint nem tudja, mi az igazság! Hiszen lehet, hogy ez nem csalás: tényleg így hívják. De nem sokat töpreng, csak az fúrja az oldalát, miképpen került Mihály az eretnekek közé, és hogy lehet az, hogy nem ismerik majd fel, akármilyen szép ruhában jelenik meg az udvarban?! „A biztonság kedvéért egy fekete szalagot kötök átlósan az arcomra, eltakarva a bal szememet. Így szakállasan, bajszosan talán nem ismernek rám. A szalagot a zsebemben leltem. Újabb rejtély, de már nem foglalkozom vele.” Könnyű léptekkel indulnak ki az erdőből, egyenesen az esztergomi vár irányába.

31.

- Hol vagy, Balázs?! Merre bujkálsz, te gazember?!
- Hol lennék, nagy jó uram? – bújik be Balázs feje az ajtón.
- Hát a cséza?
- A kapu előtt.
- Nem tört össze?
- Ugyan miért tört volna!
- És ez a szégyentelen perszóna? Ez hogy került ide?
- Ezt már exellenciádnak jobban kell tudnia! – húzza ki magát

Balázs. – Magam részéről mosom kezeimet.

– Nahát... – szörnyülködik Janus. – És a zsványok? Álmodtam volna?

– Minden bizonnyal – bólogat Balázs.

– Mindenesetre vidd innen ezt a némbert! (Ebben a nagy lyukban vergődöm, a céloom elérni...)²

– Nem szolgált a püspök úr megelégedésére? – érdeklődne gúnyosan Balázs kocsis, de Janus olyan komoran néz, hogy elhárítja a kérdést.

– Mikor indulunk tovább? – kérdezi most Janus.

– Amint a lovacska meggyógyul, vagy persze, ha ad pénzt rá a püspök úr, vehetek másikat...

– Lesántult a lovunk?

– Nem emlékszik a püspök úr?

Janus rájön, hogy jobb, ha nem kérdez többet, ha nem akar nevetségessé válni. „Nincs az a négylábú, mely jobban bajba keverne Földi halandókat, mint a tüzes paripa.”³

– Vegyél másikat. És induljunk azonnal! Van ebben a fogadóban ló, eladó? – Ezekkel a szavakkal egy aranyat dobott Balázsnak.

– Nékem nem adsz, hercegem? – szólalt meg a perszóna, aki eddig hallgatagon öltözködött.

– Ha gyorsan eltűnsz innét, akkor Balázs majd ad neked oda-künn – morogta Janus a fogai között. – Egyik lábad itt, a másik meg...

S mikor elmennek, hátrahanyatlik a párnán. Van min gondolkoznia...

32.

Ahogy közelednek a várhoz, azért csak inába száll a bátorság. Hiszen már látni a strázsákat a kapuk előtt... Hátha mégis felismerik? Mihály látja, hogy Ádám aggódva pillantgat, oldalba böki:

– Ne szarj be, hékás! – Ádám még sose hallott tőle ily trágár szavakat... És mosolyog a bajsza alatt.

– Kik vagytok? – kérdik az örök, mikor a közelükbe érnek.

– Erdőelvéről jöttünk – feleli Mihály.

– Gyalog? – hökken meg a kérdező.

– Fenét. Lovon.

– Nem hiszem el. Hol a lovad? – Ezt a másik ör kérdezi, eléjük lépve.

– Megették a farkasok – mondja Mihály.

– És ti így megmaradtatok, ebben a makulátlan öltözetben... meséld az öreganyádnak!

– Kedves földjeinkkel találkoztunk Buda határában. Ők segítettek rajtunk.

– És mit kerestek itt? – A strázsza nem lett meggyőzve.

– Hallottuk, hogy a király úr harcra készül az öccse ellen. Segíteni szeretnénk.

– Gyalogosan? Fegyvertelenül? Figyelj csak – szól a társához. – Én feltartom a komékat, te addig értesítsd Sóvágó comest odabenn! Mondjad, két gyanús fickó áll a kapu előtt, jöjjön, aztán döntse el ő, húzzuk a nyavalyásokat azonnal karóba, vagy előbb megkínózzuk őket egy kicsinység. – És rájuk kacsintott, mint aki jó viccet mond.

– Kérem... – próbálkozik Ádám, de Mihály hátulról belé rúgott egy aprót, s közben a karjánál visszahúzza.

– No mi az? – mordul az ör, és a trubadúr hasa felé bök az alabárdjával. – Nem várod meg az ítéletet? Most öntsem ki a beled, itt helyben?!

Ádám jobbnak látta hátrébb húzódni. A másik fickó elment, s ki tudja, mi történt volna, ha nagy lódobogással, trombitálással és hajcihővel meg nem érkezik a nádor, nagyszámú kíséret élén. Jobbján ott táncoltatja a paripát Katalin. Mikor a trubadúr meglátja, gyorsabban kezd verni a szíve, szaporább a lélegzete. Tényleg belészerezett volna? Hiszen először csak a vágy irányította lépteit, no meg, ha őszinte akar lenni magához, akkor a felfelé kapaszkodás... meg aztán mindig édesebb a gyümölcs, ha meg kell érte küzdeni! De ezek a testi tünetek... nem lesz ez így jó, Ádám, mondja magának. Még bajba kerül, ha nem parancsol az érzelmeinek. Szerencséjére vagy bánatára Katalin nem ismeri fel, s közben lassacskán ő is megnyugszik. Még mindig nem érti tisztán, miről beszélget Mihály és a nádor. Kőd ereszkedett le az érzékszerveire, véli, és a homályból csak az ő arca világlik. Gömbölyded ajka, kedves szeme, s a gödröcske az arcán, amikor nevet. „Meg vagy bolondulva, Ádám!” Nem győzi korholni magát, érzelmei úgy hullámszanak kétség és remény között fel s alá, mintha hánykolódó lovon vagy hajón ülne. Egyszer fát úsztattak a megáradt Garamon, az volt hasonló érzés.

– Principio erat verbum⁴ – hallja valahonnét nagyon messziről, s látja mozogni Mihály ajakát. Vajon miért az evangéliumot mondja? Talán ez volt a jelszó, a kockafejű nádor erről ismeri meg az emberét. Mert az ő embere, ez már biztos... Ádám azt gyanítja, ezért keveredett a bogumil eretnekek közé! Biztosan kém! S ekkor, szinte véletlenül, közelebb lép hozzá a pej ló, rajta a kedvessel. A trubadúr úgy érzi, mindjárt elkárhozik, itt, azonnal... Hogy adjon jelt neki? Nem ismerheti fel így, szakállasan, fél szeme bekötve! Ekkor, hirtelen ötlettel előránt egy kendőt a gúnyája alól. Fogalma sincs, miként került hozzája, igaz, a ruha eredetét illetően sincsen semmiféle elképzelése. S míg a nádor és Mihály beszélgetnek, nagy bátran meghajol a kedves előtt, és a kendőt látványosan leejti mellé, a földre. Katalin csodálkozva pillant oda. Egy ló véletlenül rálép a keszkenőre, beletapossa a hóba. Alig tenyérynyi a fehérség, de arra elég, hogy beborítsa a kendőt. Mikor a nádor idefordítja a fejét, semmit nem vesz észre az egészből. Csak asszonya arcán a pír.

33.

– Legszívesebben magam vájnám ki a szemem, ne lássam, ami történik! – kiáltotta Janus, de Thúz Osvát máris gúnyosan replikázott:

– „Mit borzadozzon, féljen, aki pusztá sors rabja, s előre semmit sem lát biztosan?”⁵

– „Legjobb vaktában élni csak...” – kérdezett vissza Janus.

Ültek a püspöki palota dísztermében. Thúz János, a zágrábi püspök öccse, maga a püspök, Osvát és Janus. Újlakit várták mára, de a hirtelen jött hó miatt nem érkezett meg. Talán holnap. Thúz János mostanáig szótlanul ivott, míg ők ketten Oidipuszt idézgettek. A szlavón bán viszont nem ismeri az ókori szerzőket. Hiába locsolgatja torkát jófajta szerémségi nedűvel, csak nő benne a feszültség a számára érthetetlen, görög nyelvű dialógusok miatt. Így a társalgásnak ezen a pontján kifakad:

– Bilincsbe vert a kutyafajzat Mátyás! Nem értitek? Elveszi a parasztok pénzét, aki ellene van, az súlyos vasakat kap, s úgy változtatja az urakat a tisztekből ki és be, mintha bábuk volnának! Ti meg itt szavaltok egymásnak, idézgettek! Mintha nem ezen a földön élnétek... Esküszöm...

– Mire esküdsz, János öcsém? – kérdezi bátyja a tőle megszkott gúnnyal.

– Addig élek, míg... – Thúz János fejébe szállt a bor. Már maga sem tudja, hogyan kezdte a mondatot, azt meg végképp nem, miképpen fejezi be.

– Értsétek meg, én mindig mellette álltam – mondja most Janus.

– Egykor mi is mellette álltunk – feleli Osvát. – De kiütközött rajta a paraszti vér.

– Ez az! – emeli föl borgőzös tekintetét az öccse. – Fejébe szállt a lábszag!

Janus hátat fordít neki, s kitekint az ablakon. A hold úgy függött odafent az égen, akár egy csónak, s a pécsi püspök szeretett volna beleülni. Elhajókázni innen, el a felkeléstől, a borgőzös uraktól, hiszen sokkal érdekesebb dolgok vannak születőben... Hogy hol vannak ezek az érdekes dolgok, maga sem tudta. Mióta visszaér-

kezett Pécsre, mellében újra érezte a szorítást, pedig itt a tél sem hurkolta úgy össze az embert, mint Esztergomban vagy Budán. Lázasan próbált visszaemlékezni arra a versre, amit utoljára álmodott, de zágrábi kollégája hangja kiszakította a merengéséből.

– „Elérkezett március idusa”⁶ – hallotta, s közben Osvát megfogta a vállát. Janus mosolyogva fordult meg.

– „Elérkezett, de még nem múlt el”⁷ – mondta, s közben arra gondolt, milyen jó lenne Galeottóval beszélni. Ő az egyetlen, aki tudja a titkát. De most nem rázhatta le Osvátot.

– Te nem vagy zsarnok, Thúz Osvát – mosolygott vissza, csak hogy mondjon valamit.

– Te sem jós, Janus Pannonius – nevezte költői nevén őt Osvát püspök, és fürkészve nézett a szemébe. – Idehívtál bennünket, de nem érzem azt, hogy szívvel-lélekkel velünk vagy. Talán éppen egy elégián töröd a fejed, vagy sajnálsz a velünk töltött időt? Nem értelek, Janus.

Aki beteg, annak könnyen jön a magyarázat. Köhögni kell, ennyi az egész. Újlaky úgyszincs itt. Nélküle meg a Zápolyák nélkül semmit sem ér a felkelés. De túl könnyű lenne megint a tüdőbajra fogni mindent.

– Veletek vagyok, nem kérdés. De azért nehéz kenyér ez.

Osvát bólintott. Nem győződött meg Janus elszántságáról, de az öccse közben már annyira berúgott, hogy jobbnak látta, ha nyugovóra térnek. A költő magára maradt a szobában. S alig mentek el, meglátta a púpost röhögni. Hol a holdon ücsörgött, és integetett a kezével, hol meg az ágya alól bőfögött felfelé. Csak az első napsugarakra tűnt el, s Janus ekkor bírt végre elaludni.

¹ Orsolya ágyékáról (Csonka Ferenc fordítása)

² Orsolya ágyékáról (Csonka Ferenc fordítása)

³ Siratóének Racacinusról, Kisinasáról (Palojtay Béla fordítása)

⁴ Kezdetben volt az Ige

⁵ (Szophoklész: Oidipusz király, Babits Mihály fordítása)

⁶ Plutarkhosz párhuzamos életrajzok: Alexandrosz – Julius Caesar (Máthé Elek fordítása)

⁷ Plutarkhosz párhuzamos életrajzok: Alexandrosz – Julius Caesar (Máthé Elek fordítása)

Marina Cvetajeva

Anya és zene

Részlet Marina Cvetajeva (1892–1941)

önéletrajzi elbeszéléséből, Csanda Mária fordításában.

Amikor az óhajtott, elvárt, csaknem megrendelt fiúutód, Alekszandr helyett mindössze egy kislány jött a világra, vagyis megszülettem én, anyám büszke sóhajjal annyit mondott: legalább zenész lesz belőle.

Első, még nyilvánvalóan értelmetlen, de tisztán kivehető szavam hallatán: gamma¹, anyám rákontrázott: tudtam! – és rögtön elkezdett zenére tanítani, vég nélkül énekelte a skála hangjait: igen, Muszja, ez a dó, ez pedig a ré – dó, ré. Ez a dó-ré hamarosan átváltozott számomra egy óriási könyvvé² – majdnem akkora volt, mint én, amikor a könyv szót még kiejteni is alig tudtam³. Bíbor borítója díszítésének sötét aranyszínű szétáradt, befészkelte magát a szívem mélyére, melynek sellő-helyén, legbelül él az az erő és forróság, ami belőle támadt, s mindmáig a legkisebb érintésre megindul, hogy a szemem pereméig elérve könnyet fasszon.

Ez tehát a dó-ré: Doré⁴, a ré-mi pedig: Rémi, egy kisfiú. Rémi az a boldog gyerek a Sans famille-ből⁵, akinek a gonosz, fél lábát vesztett, nyomorék nevelőapa, Père Barberin nyomorúságossá változtatja életét: először csak nem ehet palacsintát, majd egy nap eladja Rémit a kóbor muzsikusnak, Vitalisnak. Vitalis három kutyájával vándorol: Kapival, Gavallérral, Szendével és egy iszákos kismajommal: Ficsúrral, aki később tüdőgyulladásban pusztul el Rémi karjai közt. Ez a Ré-mi jelentése. Egyenként külön pedig: dó – fényesen fehér, teljesen, tisztán, a ré – kék, a mi – sárga (lehet, hogy a nap?), fá – barna (anyám kimenő ruhájának színe, a ré kékje pedig a kék folyó?), és így tovább és még tovább... De

nem akarom a saját képzeiteimet az olvasóra erőltetni, akinek megvannak a saját színei és rezonanciái a zenei hangok hallatán.

Anyám örült a hallásomnak és akaratlanul dicsért, de minden „ügyes vagy” után hozzátette: ez nem a te érdemed. A hallásod Istentől kaptad. Tanítása megmaradt bennem: jó hallásom nem az én érdmem, hanem Istentől való. Ami végső soron megóvott az önteltségtől és az önmarcosástól éppúgy, mindenekelőtt pedig a művészi hiúságtól, hiszen a hallás Istentől jön. Ami a tiéd: az igyekezet, mert minden Istentől kapott ajándékot eltékozolhatunk – magyarázta anyám az én négyéves fejemnek, amit valószínűleg nem értettem teljesen, és már ezért is úgy megjegyeztem, hogy aztán már ki se lehet törölni az emlékezetemből. És ha a zenei hallásom nem pocskolom el, nemcsak ezt, de az életemet sem fogom eltékozolni és elvesztegetni (pedig igyekeztem!), magyarázta ismét csak anyám. Ha gyakrabban mondta volna az akkor még felfoghatatlan dolgokat, felnőve nemcsak tudatosul bennem, de erősebbé is tesz. A gyerekek nem magyarázni kell, hanem elbűvölni őt. Mint ahogyan a nem pontosan értett könnyörgő szavak meggyökereznek a gyermekben, és kétségbevonhatatlanul hatnak: „Mi Atyánk, ki a mennyekben vagy.”

Könnyűnek bizonyult a zongorán is megszólaltatni a dó-ré-mi-t. Megdöbbentő volt a kezemmel átért távolság. Még csak ötéves vagy, és majdnem átfogod az oktávot! – mondta anyám elnyújtva, mintha a hiányzó hosszú pótolná, és, tette hozzá, mert erre nem reagáltam, a lábaid is ilyenek! Amitől kísértést éreztem, hogy egyszer a lábammal is próbáljam valahogy megszólaltatni az oktávot (ráadásul az összes gyerek közül nekem lettek olyan legyezőujjaim, mint neki). De ezt még gondolni sem volt szabad, nemhogy megtenni, mert a zongoraereklyére semmit nem lehetett rátenni, nemhogy a lábam, de még egy könyvet se. Így azokat az újságokat sem, melyeket anyám reggelente makacs mártíromsággal, de apánknak szóvá nem téve levett a zongoráról. Ki tudja, hogy nem azért volt-e olyan tükörfényes és tiszta a hangszer, mert naponta állhatatos következetességgel azok az újságok mindig rákerültek? S valószínűleg a rendetlen újsághalom

levételének pedáns anyai mozdulata, ez a gesztus hívta belőlem elő azt az evidens és cáfolhatatlan gondolatot: az újságok – gonosz szellemek, távol kell magam tartani tőlük, mert ezek a lények bosszúra szomjasak. S ha egyszer valami úton-módon elér a halál az útszélen, tudni fogom, végső soron *miattuk*.

Azon kívül, hogy nagy kezem volt, „telt, erős leütést” is produkáltam, és „egy ilyen kislánytól csodálatra méltóan eleven billentést”. A billentésnek bársony hangzása volt, barna színű, és a zongora érintésekor ez a barna bársony olyannak tetszett, mint egy macska: egy macskamancs bársonyossága.

(...)

A hangjegyekkel kezdetben nem boldogultam. A billentyűt lenyomod, de a hangjegyet? A billentyű ott van, fekete vagy fehér, a hangjegy egy vonalon (melyiken?). Ezenkívül a billentyűt hallod, a kottát nem. A billentyű létezik, a hangjegyek nem. És minek a hangjegy, ha ott a billentyű? Sehogy nem értettem, amikor egyszer csak egy üdvözlőkártyán, melyet anyám kapott Augusztá Ivanovnáától, a kottafejek helyett verebek ültek a vonalakon. Ekkor megértettem, hogy a hangjegyek az ágakon élnek, mindegyik a sajátján, és onnan ugrálnak le a billentyűkre, arra, amelyik az övék. És akkor lehet őket hallani. Néhányan elkésve (mint Kátya az *Esti kimenőből*: a vonat elment, Kátya a dadájával sírva fakadt), elkésve, mondom, valamilyen mellékágra kerültek, olyan levegőágra, de mégis leugranak majd (és nem mindig jókor, ilyenkor lesz fals). Amikor abbahagyom a játékot, visszarepülnek, és, mint a madarak, alszanak, alvás közben nem pottyannak le. Huszonöt éves lettem, mire mind leestek és elfutottak:

Az összes hangjegy elfutott, őszintén kimondatott!¹⁶

Habár gyorsan megtanultam és kiválóan olvastam papírról (jobban, mint az emberi arcról, ahonnan nagyon sokáig csak a legjobbat olvastam le!)¹⁷ – soha nem szerettem meg a kottaolvasást. A kotta zavart: rá kellett figyelnem, s nem a billentyűkre, elterelték a figyelmemet a dallamról, a tudásról, a titokról – a két kezem is megkeveredett, zavart a kotta, mint az örök harmadik a szerelemben, ahogy

a költeményemben szerepel (amit az egyszerűsége vagy az én bizonyultságom miatt senki nem értett), és soha olyan megbízhatóan nem játszottam, mint amikor kívülről, vagyis kotta nélkül.

De amellett, hogy ez így volt, és nemcsak nekem, hanem más kezdőnek sem könnyű, most úgy látom, számomra túl korai volt még a kottaolvasás. Ó, anyám hogy sietett a kottával, betűkkel, a Sellő-mesékkel, Jane Eyre-ekkel, Együgyű Jankókkal, Szent Ilonaként, a fizikai fájdalommal sem törődve, egy mindenki ellen, egyedül, mások nélkül, pontosan tudta, hogy nem fér bele az időbe, és nem fog mindenre sor kerülni, amire ő szeretne megtanítani, ezért igyekezett, hogy ezt, még ezt és még ezt is! Legyen mire emlékezni és mielőbb betakarítani az egész életre. Ahogy az elsőtől az utolsó pillanatig adta – ömlesztette! –, nem hagyta, hogy megtanuljuk, átgondoljuk (nekem: hogy megnyugodjak), telenyomta és öntötte csordultig, élményt az élményre, emléket az emlékre, mint egy feneketlen ládába – véletlenül vagy szándékosan? Teletömni a mélyéig a legértékesebbel, és mindez maradjon rejtve, tartalékként, arra a végső esetre, amikor már mindent eladott, és utolsó reménységként az ember a tartalékaihoz nyúl, ebbe a ládába, amelyben végül még minden ott van. Hogy a legmélye az utolsó pillanatban maga tárja fel a tartalékait. (Ó, a kimeríthetetlen, szüntelen anyai táplálás!) Anyánk szinte életében eltemette bennünk magát – az örök életre. Azzal tett minket tömörre, hogy láthatatlan és súlytalan dolgokkal telített, és ezzel örökre kiüzte belőlünk a látszatot és súlyosságot. És mily boldogság, hogy mindezt nem a tudománnyal, hanem a Lírával tette! Azzal, amiből mindig kevés, kétszeresen is: ahogy az éhezőnek kevés a föld minden kenyere, ahogy a fénysugár nem lehet elég mindenkinek, csak azért, mert a csillagoknak elég, a lírából nem lehet túl sok, mert önmaga az, ami túl sok, túlsordult vágy és erő, mely erő a vágyba oltva hegyeket mozdit el.

Anyám nem felnevelt, hanem próbára tett, az ellenállás erejével vértezett fel – bírom-e, teljes mellszélességgel? Nem odaadott, hanem utat nyitott, hogy már nem tudok teljesen megtelni és betelni. Anyám a Líra nyitott vénájából itatott bennünket, ahogy mi a gyermekeinket magunkat megsebezve a bánatunk vérével. Az ő boldogságuk, hogy ez nem sikerült, a miénk, hogy sikerült.

Egy ilyen anya után nekem csak egy lehetőségem maradt: költővé válni. Hogy átmentsem az adományát, amitől vagy megfuladok, vagy átlépek vele az emberi törvényeket.

Tudott-e erről – rólam, a költőről – anyám? Nem, ő csak feltett mindent egy tétre, az ismeretlenre, a titkaival együtt, egészen a beteljesületlen, meg nem született fiáig.

De mégis, ahogy az olvasáshoz nincs korán, úgy a kottához: korán van. Egy nem egészen ötéves gyerek megtanulhat olvasni – négyéves koromban már önállóan olvastam, mint sok más gyerek is –, ám nem vitás, hogy a kottával más a helyzet. A kottából zongorázás nehezebb volt, mint a betűkből olvasás. Egész egyszerűen: a hangjegyek mellőzhetők zongorázáskor, de a betűk az olvasásnál nem. És még egyszerűbben: a kotta közém és a zongora közé állt, és a kotta vesztett. Nem beszélve az olvasás rögtön megnyilvánuló értelméről, és a játszott taktust homályossá tevő kottáról.

Olvasva értelemre fordítok, zongorázva hangokra, sorban, ahogy jönnek. De amikor nekem, az ötévesnek, aki már érez, s az érzést kifejezi, újból keresni kell: először a szememmel a vonalakon a jeleket, aztán az eszemben, együttesen a megfelelő jelekkel – a skála hangjait, majd ujjaimmal – e hangoknak megfelelő billentyűt? Ily módon a játék már háromismeretlenes, de az ötévesnek elég az egy is, amihez jön mindig az a másik, ami csak bejárat abba az ismeretlenbe, mely minden értelemben és hangban a hatalmas ismeretlenhez, a lélekhez vezet. Vagy – már Mozartnak kell lenni!

De a zongorabillentyűket szerettem: a fekete és fehér (kicsit sárgás) színeiért, a feketéért, ami fényes, a fehérért (a kicsit sárgásért), ami titkos-szomorú, azért, hogy egyikük széles, a másik keskeny (durcás!), azért, hogy rajtuk, miközben helyben ülök, mégis, mint valami lépcsőn, le és fel futkoshatok. S miközben ez a lépcső a kezem alatt van, mintha jeges patak futna a vállamból eredően, s a szememben akkora a forróság, mint a Dagesztán völgyében az Andrjusin-enciklopédia szerint.

MARINA IVANOVNA CVETAJEVA (1892–1941) orosz költő és író, az orosz modernizmus egyik legnagyobb alakja. A nagy irodalmi mozgalom, az avantgárd idején egyetlen irányzat mellett sem kötelezte el magát, költészetében egyedülálló szintézisét teremtette meg évszázadok művészi eredményeinek a mitológiától és az orosz népköltészettől Gyerzsavinon, Goethén, példaképén, Puskinon át egészen a legmodernebb vívmányokig, a különböző „izmusokig”.

Apja Ivan Vlagyimirovics Cvetajev (1847–1913) művészettörténész, a mai Puskin Múzeum alapító igazgatója, nagy szerepe volt Cvetajeva sokszínű képzőművészeti érdeklődésének kialakításában. Állítólag a festmények kevésbé érdekelték, inkább a grafikák, metszetek, nagyon szerette Dürert és Dorét. Anyja, Marija Alekszandrovna Mejn (1868–1906) zenét és festészetet tanult, kiváló zongoristaként Nyikolaj Grigorjevics Rubinstein (1835–1881) tanítványa volt. Nem lett koncertező művész – az akkori elvárás jó családban, nőként nem is errefelé terelte – talán ezért akarta, hogy Marina zongorista legyen. Mindketten viszonylag korán meghaltak, az anyja halálakor 14 éves, az apja halálakor 21 éves volt Cvetajeva.

¹ magyarul: skála

² Valószínűleg Hector Malot könyvéről van szó, lásd később az 5-ös lábjegyzetben.

³ Az orosz „knyiga” szót „kinyga”-nak ejtette.

⁴ Gustave Doré, francia illusztrátor

⁵ Hector Malot: *Sans famille* című, 1878-ban megjelent népszerű francia meséje, magyarul *Talált gyerek* címmel a Holnap kiadó 2012-es kiadásában olvasható.

⁶ Utalás a „Есть час Души, как час Луны” című, 1923-ban írt versére, benne: Minden dolgok kiszakadtak helyükről / minden titok kimondatott.

⁷ szójáték: papírról: с листа (sz liszta), arcról: с лица (sz lica), hasonló hangzású, alig eltérő kifejezések.

Eredeti megjelenés: В завтра речь держу – Автобиографическая проза 1925–1937 (Vagrius Kiadó, 2004)

Mohai V. Lajos

„Ha negyven évig fal mellett éltünk” Balassa Péter emlékének

„Ocsmány ökölharc az irodalom!”
(Arany János)

Volt a kilencvenes évek közepén folyóirattá vált *Beszélő* című lapnak egy izgalmas sorozata: évvösszefoglalókat tartalmazott más-más író tollából. Emlékszem, hogy rám nagy hatással volt Balassa Péter 1987-es évbeszámolója. Ebben a tömör, és olykor izgatott tablóban említi Balassa az előző, 86-os év egyik kiadványát, az *In memoriam Kardos György*-kötetet, mely az egykori Magvető Könyvkiadó mindenható ura előtt tiszteleg. Csak két mondatot idéznék Balassa szenvedélyes cikkéből: „A hódolat Kardos György, az ezredesi rangú verőlegényből lett kultúrmecénás előtt, »Aczél zárkatársa« előtt, aki az »értékeket védi« (amit épp helyzete és a szereposztás miatt tehetett meg) – az értelmiségi perverzió, a kultúrpolitikai pornográfia és a lehető legnagyobb erkölcsi katyvasz jele volt. 1987-ben már látszott a szinte máig tartó és öngyilkos nagy maszat, ami hozzájárult ahhoz, hogy a régi értelemben vett »könyves« értelmiség lehetséges kritikai jelentőségét és jelentését is elvitassák tőle új undokok (az újak érveit a régiek tolták orruk alá, tálcán).”

Balassa a tőle megszokott kiélesített kritikai hangnemben festette le a kádárizmus irodalmi világát, kemény szavakkal bírált, ostromozott utólag is; de írásában nem lehetett nem észrevenni, hogy a kilencvenes évekbeli közönségéhez is szól; figyelmeztet a *kádári irodalmi mennyország* részbeni továbbélésére, a múlt kinyújtott karjaira. Tablója ebből az aspektusból nyert különös fényt, pedig e „mennyország” végórája után, a rendszerváltozás utáni években már nem volt szokás Aczél György egykori barátságával dicsekedni, még ha erre viszonylag keveseknek adódott volna módja. Aczél György, a kádárista kultúrpo-

litika kitalálója és irányítója a félistenek magasából tekintett – kevés kivételtől eltekintve – mindenkire: közismerten szoros kapcsolata volt a rendszer névadójával, ez a tény pedig fokozott mértékben terelte a politika figyelmét az írókra, és az írók figyelő tekintetét a politikusokra. Ez a „kölcsonosság” volt az önkényuralmi rendszer táncrendje – a szorongás foka azonban az íróknál volt hatványozottan nagyobb, még ha tudjuk is: Csoóri Sándor, Nagy Gáspár indexre helyezése, Ilyés Gyula *Szellem és erőszak* című könyvének betiltása és a második nyilvánosságot választó írók, például Petri György, Radnóti Sándor lemerülése komoly fejtörést okozott a „politikának”. Aczél és Kádár megszólalásain sok múltot, szinte minden; ezért az irodalom művelői számára az sem lehetett közömbös, hogy a könyvkiadás parancsnoki posztjaira kiket vezényelt a rendszer; a magyar írók a műveiket ugyanis csak két kiadóban jelentethették meg: a Szépirodalmiban és a Magvetőben. A hallgatag és simulékony prózaíró Illés Endre látszólag csöndes végrehajtója volt a szocialista kultúrpolitikának, mégis az ő igazgatása alatt látott napvilágot a Szépirodalmi Könyvkiadóban Kosztolányi életműsorozata, a hetvenes-nyolcvanas évek – megítélsem szerint – egyik legnagyobb kiadói teljesítménye. A szépirodalom másik kiadójának, a Magvetőnek azonban már igazi „hadművelési főnök” jutott: a hírhedt Katonapolitikai Osztály egykori ezredese, Kardos György. Ő egy személyben jelenítette meg a rendszer cinikus viszonyát, általában ellentmondást nem tűrő magatartását az írókkal szemben.

Magam személyesen nem találkoztam Kardos Györggyel, máig ható legendáriumának a részletei azonban olykor eljutottak hozzám is. A szigorú férfi hírében álló, kedvetlen és mogorva, civilként is katonai drillt árasztó Kardos – baljós kifejezéssel élve – élet-halál ura volt: a rendszer ellenfeleit egyszerűen hatalmi szóval, uralmi paranccsal tartotta távol a nyilvánosságtól. Ehhez a jellemzéshez tartozik azonban némi szépségtapaszt is, hiszen a kiváló Sánta Ferencet is évtizedeken át „eltartotta”, pedig akkorra már kiszáradt az író toll Sánta kezében. Kardos elveinek azonban semmi és senki sem állhatta útját, és a Sántához fogható szakmai tekintély nem befolyásolta a döntéseit; emlékszem még Eötvös collegista

diákként a hetvenes évek második felében arra a levélre, amelyet Lukácsy Sándor mutatott meg: Kardos szemrebbenés nélkül törte derékba Mészöly Miklós, Lukácsy Sándor, Szörényi László és Fogarassy Miklós a múlt elfeledett ritkaságaiból indított könyvsorozatát, a *Magyar Tallózót*. Ennek első négy kötetét – köztük volt Csáth Géza nevezetes elmekórtani tanulmánya – korábban maga engedélyezte, a szerkesztői önállóságot azonban – legalábbis közülük, kik kétes személyekként állhattak előtte – nem tűrte el.

Kardos György céljainak eléréséhez lelkiismeret-furdalás nélkül, kíméletlen szerszámként használta föl például a szocialista szerzői jog diabolikus emlékü paragrafusait, amelyek mindenféle önrendelkezéstől megfosztották az író, mihelyt valamely kéziratára valamely kiadó rátette a kezét. Él még ma is a szóbeszéd, hogy a politikailag kicentizett kiadási terv volt az ára annak, hogy valódi értékek ne maradhassanak az asztalfiókok mélyén. Ebben is nyilván lehet igazság: akadtak viszont írók, akik elvetették a Kádár-korszak kiadói játékszabályait, nem éltek az öncenzúra eszközével. A helyzetre igen jellemző a *Leírás* című Nádas Péter-kötet hátráltatása; ennek egyik dokumentumát, az író Kardos Györgyhez küldött levelét idemácsolom: „1972. január 19-én átadtam a kiadónak a *Leírás* című novelláskötetemet. A kiadó 1972. március 6-án értesített, hogy keressem fel szerkesztőjét. A megbeszélésen a lektorok pozitív véleményéről értesültem, s a kiadó 1972. április 18-i dátummal szerződést küldött, amelynek 6. pontjában ez áll: »A kiadó köteles a mű első kiadását a kézirat elfogadásától számított 4 éven belül kiadni.« Mivel a kiadó a szerződés 5. pontjában vállalt kötelezettségének nem tett eleget, és a kézirat elfogadásáról írásban nem értesített, de egy 1972. június 1-én keltezett levélben megkért, hogy kötetem tipográfiájának megbeszélése ügyében keressem fel a kiadó műszaki osztályát, ami mindenképpen a kézirat elfogadását bizonyítja, valamint tekintettel arra, hogy a szerződést nem előzetesen kötöttük, hanem a kézirat szóbeli elfogadása után, a szerződéskötés napját kénytelen vagyok az elfogadás napjának is tekinteni. Az elmondottak alapján kérem a kiadót, hogy amennyiben a szerződésben vállalt négy éven belül, tehát 1976. április 18-ig, kéziratomat – melynek sorsa 1972 júniusa óta számomra ismeretlen – szándékában van

megjelentetni, akkor erről értesítsen. Értesítés hiányában 1976. április 18-tól a szerződésben foglaltakat – a fennálló jogszabályok értelmében – nem tarthatom magamra nézve kötelezőnek.” (A könyv végül a Szépirodalmi Könyvkiadónál jelent meg 1979-ben.)

A rendszert szolgai módon kiszolgáló féltehetségek, a rendszer ideológiát fércművekben tematizálók, támogatók azonban nem panaszkodhattak: bőséggel jutott pénz rá, hogy nyomdafestékhez jussanak. Amire azonban Balassa kritikus értékelésében mindenekelőtt gondolhatott, az az, hogy Kardosnak komoly része volt abban, hogy meginogjon az irodalom belső értékrendje. Nemcsak arról volt szó ugyanis, hogy félresiklott, derékba tört pályák, kicsorbult jellemek, behorpadt művek tucatjait szülte a korai, de még a kései Kádár–Aczél-kor is – hasonló pályákra valamennyi irodalomtörténeti korszakban lehet példát találni; a művészek alkoholizmusa és depressziója például minden időben szállítja az áldozatait Hádésznek –, hanem arról is, hogy Kardos a saját, kizárólagossá tett szempontrendszerével jellemtorzulásra, elgyávulásra készített írókat – innen eredhetett Balassa „szenvedélykitörése”, hogy az ő egyik metaforáját használjam.

Ebben persze az irodalom fő hatásainak és személyesen Aczél Györgynek is döntő szerepe volt. Csak egy példa: a József Attila-díj rozsdafoltja maradt az idők végezetéig, hogy a regénypoétikai fordulatot hozó Mészöly Miklós egyszer sem kapta meg; a dilettáns Berkesi András – a Kardossal politikailag egyívású lektűrgyáros – viszont triplázott is. A létező szocializmus hamis eszményeit hirdető irányzatos és a dilettantizmus határát súroló szerzőknek valamely állami elismerés menlevelet biztosított: kézírataik mellé szinte lehetetlen volt kérdőjelet illeszteni. (Akik illesztettek, például az erős jellemű Domokos Mátyás, az komoly fejmosásban részesült.)

A Kádár–Aczél-korszak irodalmának nyugtalan pillanataira és kinyújtott karjaira a Balassánál kevésbé karcosan fogalmazó Esterházy Péter egyik 1990-ben papírra vetett szentenciájában letem valamelyest – önkritikus – magyarázatra: *„Ha negyven évig fal mellett éltünk, akkor ennek a szabályait, törvényeit tanultuk meg. A félelem, az óvatosság, a bizalmatlanság törvényeit.”*

„Akit nem szidnak, vagy nem dicsérnek, az nincs is”

Beszélgetés
Turczi Istvánnal

– *Hatvanéves vagy idén. Egyszer egy társaságban mondtad – hallottam –, hogy fiatalok közt érzed jól magad, az ifjúság a te közeged. Mennyire vagy számmisztikus, számít az életkor?*

Hogy múlik benned az idő, hogy változik a tempó?

– Az idő a legjobb tanítómester. Egyetlen pillanatra sem enged a szorításból, és rákényszerít az örökös éberségre. Szívós és kitartó, makacs és könyörtelen, ugyanakkor útitárs, akire támaszkodhatsz, tetteid tanúja, megítélője, és a felebarátod, ha úgy bánsz vele. Sokszor maga alá gyűr, és amikor azt hiszed, legyőzted, erősebbnek bizonyultál, hamar rá kell jönnöd, hogy a játékszere vagy csupán, és azt tesz veled, amit akar. Élethosszig tartó duellum ez, személyre szabott játékszabályokkal.

A másik válaszom úgy hangzik: az idő az, ami nincs. Ez persze így korántsem igaz. Mindenki arra panaszkodik, hogy nincs ideje semmire sem, mintha az egész emberiség krónikus időhiányban szenvedne, és ettől boldogtalan. Pedig egyszerűen csak máshogyan kellene élnünk. Lassabban járni, lassabban nézni, lassabban hallgatni, lassabban szeretni. Mindenki tolakszik; előre, felfelé, holott az igazi irány befelé, a mélybe mutat: önmagunkba. Minél messzebbre jutsz saját magad megismerésében, annál többet éltél. Ha innen nézzük, talán nem is olyan rossz a helyzet. Én se fiatalabb, se bölcsőbb nem lettem, igaz, de a lassú órák kalapácsi

még nem tudtak összetörni. A 60 csak egy szám. Ha leltár készül, annyit ér, amennyit te érsz. A mítoszt vagy a misztikát meg mi magunk kreáljuk köré, hogy legyen csont, amit kedvünkre rághatunk.

– *Idén nyáron Mongóliába készültél vonaton és tevéen. Megvalósult az expedíció? Hogy született meg a terv? Miért pont Mongólia, mi van Mongóliában?*

– Hálás vagyok a sorsnak, hogy idén nyáron ismét eljutottam Mongóliába. 2006-ban már eltölthettem ott egy hetet a Dzsingisz kán-féle mongol államiság 800. évfordulója apropóján, de ez a mostani minden képzeletet felülmúlóan emlékezetes marad. A meghívás alapja a World Congress of Poets nevű világszervezet 37. kongresszusa volt. Ez a szervezet öt kontinens 65 országának mintegy ezerkétszáz költőjét tömöríti. Korábban harmadik alelnöküknek választottak, így „hivatalból” is részt illett vennem az eseményen. Az utazás különlegessége az volt, hogy a protokollrendezvények és -felolvasóestek után, aki vállalkozott rá, vonattal és kísérettel elutazhatott a Góbi-sivatag belsejébe. Este indulsz, reggel érkezel. Onnantól kezdve az a két fogalom, hogy idő és tér, teljesen új értelmet nyernek. Lélegzetelállító volt az utolsó kisvárost elhagyva a végtelen tágasságú égi karám alatt bármiféle út vagy kitaposott ösvény nélkül dzsipen és kisbuszon eljutni a jurtánkig, majd onnan is tovább majdnem a kínai határig, a Föld energiaközpontjának tartott Shambalához, vagy a lenyűgöző buddhista Khamar-templomhoz, ahol tanúja voltam egy mandala-felajánlási szertartásnak.

– *Hogy éled meg a hazai művészeti-irodalmi valóság megosztottságát, a szekértáborokra, érdekszférákra szakadtságot, mit szólsz hozzá, hogy a szakmai tömörülések tagjai lassan szóba sem állnak egymással?*

– A kérdésben foglalt állítás sajnos velejéig igaz, ugyanakkor magamra nézve egyáltalán nem tekintem követendő gyakorlatnak. Sőt! Szerkesztőként fontosnak, tisztségviselőként pedig egyenesen kötelezőnek tartom, hogy a különböző politikai és esztétikai elveket valló írók egyaránt helyet kapjanak azokon a

szakmai fórumokon, ahol én érintett vagyok. Konkrétan: több mint 30 éve vagyok tagja egyidejűleg a két legnagyobb hazai író-szervezetnek; továbbá főtktára vagyok a Magyar PEN Clubnak; így aztán vállalásaimnál és egyéni habitusomnál fogva jó szamaritánusként az a feladatom, hogy ne az árkok ásásában, hanem azok betemetésében vegyek részt. Senkinek sem lehet jó az, ha értékek kerülnek szembe egymással, ha egymással szemben ki játszhatóvá válnak, és az efemer politikai érdekek bábjaivá züllesztve devalválódnak. Bár a hazai irodalmi közélet jó ideje tartós feszültségi állapottal jellemezhető, abban hiszek, hogy hosszú távon a magyar irodalom egy és oszthatatlan. Abban hiszek, hogy láthatatlanul is össze vagyunk kapcsolva egymással, ugyanabból a hagyományból táplálkozunk, a történeteink, az érzéseink és az álmaink ugyanarról a töről fakadnak. Az is összeköt minket, amit nem tudunk egymásról.

– *Számos hazai és nemzetközi költészeti díj birtokosa vagy. Melyeket tartod a legjelentősebbnek, vagy akár a számodra legkedvesebbnek, legemlékezetesebbnek?*

– A legkedvesebb mindig az utolsó, esetemben a Tokaji Írótabor Hordó-díja. Töredelmesen bevallom, még nem töltöttem fel jóféle pálinkával, de a születésnapomra biztosan megtelik a hordó. Egyetlen napig, mert a barátaim tünde gyorsasággal fogják meginni az egészet, erre mérget veszek. Minden díjnak megvan a maga helyiértéke az ember életében. A József Attila-díj nekem József Attila miatt volt fontos annak idején, amikor megkaptam. A Babérkoszorú-díj a legmagasabb rangú szakmai elismerés, legalábbis úgy tartják. Hét éve kaptam meg, a vele járó pénzjutalom is sokat számított akkor a családi tervezésben. Ha van emlékezetes, akkor az a Prima Primissima elnyerése 2014. december 4-én. Elsőrangú önismereti és kommunikációs tréning volt számomra néhány szaktársam „bicskanyitogató” reakciójának méltó kezelése. De mint minden csoda, ez is csak három napig tartott. A külföldi elismerések mindig jól esnek; legutóbb Szávaszentdemeteren kaptam Miszaonik-díjat, s hozzá egy jelképes díszpolgárságot Smrska Mitrovicán, ami ugyanaz a város, csak szerbül. A gesztus és az ot-

taniai barátsága többet ér, mint maga a díj. Amíg nem szenvedek díjkórságban, addig nincs nagyobb baj.

– *Tudni lehet rólad, hogy pártolod és támogatod a feltörekvő, fiatal irodalmat. Miként teszed, miféle projektjeid vannak a szárnyaikat bontogatók számára?*

– A Parnasszus például egy ilyen „életre szóló” projekt. Huszonkét éve indult, és gyakorlatilag három új nemzedék is a lapban kezdte bontogatni a szárnyait. Büszke vagyok rá, rájuk, jó érzés kimondani azt, hogy egész kis költőnemzedékek vannak, akik talán jóleső érzéssel veszik kézbe azt a folyóiratot, ahol először közölték őket. Később megalakult a verskiadónk is, ugyanazon a néven, csak hármas tagolásban: *Új vizeken* volt a pályakezdő költők köteteinek sorozatcíme; *Magasles* az esszé- és tanulmány-, *Átjárás* a versfordítás-kötetké. 150 felé jár a kiadott könyveink száma, ami nem nagy szám, hiszen aprócska verskiadóról beszélünk, de a hozzáadott értéke, azt hiszem, sokkal nagyobb azzal, hogy az ínséges időkben is igyekeztünk minőségi fórumhoz juttatni a tehetséges, pályakezdő fiatalokat.

Idetartozik a tanítás, a szépírási oktatása is, azt hiszem. Lassan tíz éve kezdtem el Balatonszemesen a Múzsák-tábort, mindenfajta támogatás nélkül. Ma már több csoportban 60–70 olyan hallgatóm van, akik csatlakoztak az időközben megalakuló *Filter* és *Különjárat* írócsoportjaimhoz. Többen közülük befutottak, rendszeresen publikálnak országos lapokban. Az oktatói paletta azóta tovább bővült azzal, hogy két éve a Budapesti Metropolitan Egyetemen posztgraduális képzés keretében megindítottam az írásművészet szakot. Idén már diplomát is osztottunk a végzősök között; és örömmel tölt el, hogy elindult az új évfolyam, méghozzá telt házzal. Aki nem hiszi, kérdezzen utána. Bár néha magam is utánakérdezek, olyan hihetetlen, hogy ennyien jelentkeznek.

– *Említetted az idén huszonkét éves Parnasszust, amely mesze nemcsak egy folyóirat, hanem kiadó, íróműhely és -iskola is egyben. Honnan indult, hol tart most a Parnasszus, és hová fog mindez még „fajulni”?*

– Valamikor a prekambriumi időkben volt nekem egy Parnasszus nevű, hetente jelentkező 20 perces televíziós irodalmi vetélkedőféleségem. 1992–1995 között ment, minimális költségvetéssel, viszonylag nagy nézettséggel, a főműsoridő előtt. Akkor még nem voltak kereskedelmi tévék, sokat számított, hogy hétről hétre a képernyő előtt vagy, még ha egy ilyen kis jelentéktelen játékkal is. Azután berobbantak a kertévék, és hamar félre lettünk állítva. Nagyon a szívemhez nőtt a Parnasszus név, és nem szerettem volna, ha a világ változása miatt a kukába kerül. És felöltött bennem, mit mondott pár évvel korábban Vas István! Ő volt ugyanis az első, aki azzal biztatott, csináljak egy költészeti lapot, Pilinszkyék is nekirugaszkodtak, de az elszánásnál tovább nem jutottak soha. Javasolta, hogy keressek mecénást, és ha lesz, akit érdekel ez a „projekt”, utána üljek le az akkor mérvadó literátorokkal, hallgassam meg a véleményüket, és kérjünk tőlük kéziratot. Órákig tudnék mesélni az Orbán Ottóval, Tandori Dezsővel, Fodor Andrással, Lator Lászlóval és másokkal folytatott lapelőkészítő diskurzusokról; az biztos, ha ők akkor nem állnak azonnal mellém, és nem adnak kéziratot, akkor messze nem szólt volna akkorát az első számunk! A külleme mai szemmel igen vacak és „csicsás” volt, de én rettentő boldog voltam, hogy egyáltalán megvalósult, és az írószövetségi lapszámbemutatóra mind eljöttek demonstrálandó az új folyóirat melletti kiállást.

Hol tart most a Parnasszus? Valamelyik napilap azt írta rólunk, hogy „a Parnasszus megkerülhetetlen irodalmi műhellyé vált az elmúlt két évtizedben”. Az tény, a printlapok ínsége idején is emelkedett kicsit a példányszámunk; a Parnasszus Könyvek népszerűsége töretlen, lassan 150 kötetet adtunk ki, nagyobb részt fiatalok verseit, versfordításait és költészetről szóló esszéket-tanulmányokat. Ennek oka valószínűsíthetően a Centrum-Redivivus-Átjárás nagyrovatok népszerűségében keresendő; ezeket folytatni kívánjuk a jövőben is.

Hová fog mindez még fajulni? Fogalmam sincs. Talán díjat alapítunk fiatal költőknek, vagy visszatérünk a gyökerekhez, és irodalmi műsorfolyamot hozunk létre, esetleg irodalmi pártot

alapítunk, a KNP-t (Költeni Nehéz Párt). De leginkább azt tartom valószínűnek, hogy megyünk tovább a magunk által nyitott soron, hiszen más költészeti lap azóta sem alakult.

– *Melyik kötetedet tartod a legjelentősebbnek, melyik a kedvenced, melyekhez fűződnek érdekes történetek?*

– A kedvenc értelemszerűen itt is, akárcsak a díjaknál, az utolsó: az *Üresség*, amely idén tavasszal, a Könyvfesztiválra jött ki a Scolar Kiadónál. Főhajtás ez a tragikusan elhunyt író társ, Borbély Szilárd emléke előtt, de legalább annyira beszélgetőkönyv is önmagammal. Bár nagyon szeretem a tavalyi könyvet is, *A fázisrajzoló átmeneti gyötreim*eit. Azt azért, mert ennek kapcsán ismerkedtünk össze Für Emillel, a Londonban élő festő- és grafikusművésszel, aki szimplán zseniális, és olyan rajzokat rittyentett a neki elküldött verseim köré, hogy leesett az állam. De nemcsak az enyém, hanem a közönségé is, akik eljöttek télen a Lipótvárosi Galériában tartott kiállításunkra. Szurcsik Jóska mondta a bevezetőt, Lutter Imi olvasott fel a szövegeimből, Lerch Pisti zongorázott, én meg ámulva kortyolgattam a vörösboromat, hogy ennyi zsenivel vagyok körülvéve...

– *Ha olvasol vagy hallasz egy jó verset, és megüti a füled valami egyedi kép, előfordult már, hogy némi átírással „kölcsonvetted”, és felhasználta? És az előfordult-e, hogy egy műved a pajzánsága miatt negatív visszhangot kapott?*

– A művészet világában minden előfordulhat, és az ellenkezője is. A zeneszerző elkap egy különös dallamot, a festő vagy a fotós lát egy újszerű technikát, a színész átveszi a szaktárs modorát, a filmes máshonnan látott képi eljárásokat alkalmaz, az író szavakat, képeket, nyelvi formulákat kölcsönöz, vendégszövegekkel dolgozik. Ha ezt képes átörökíteni, nem csupán átmásolni, a saját formanyelvére, akkor új alkotás, eredeti mondandó születhet belőle. A magam műhelyében ez úgy működik, ahogyan az *áthalások* (2007) című könyvemben csináltam: minden egyes átvett szót, kifejezést, költői motívumot kurziválva közöltem, ezzel is jelezve, hogy átvétel.

A kérdés másik felére válaszolva: nem tudok olyan kanonizált kortárs művészeti alkotásról itthon és a világban, amely valami-

lyen mértékben ne osztaná meg a befogadót. Olyan – minőséget képviselő – mű nincs, amit egyöntetűen mindenki dicsér, vagy mindenki szid. A vélemény szabad, és áramlik is rendesen. A facebook végtelen-névtelen ítélőszéke előtt Szűz Mária vagy Keresztelő Szent János sem maradhatna makulátlan, ha ma élnének. Akit nem szidnak, vagy nem dicsérnek, az nincs is. Véleményhalott, ami rosszabb, mintha valóban meghalt volna. Innen nézve teljesen rendjén való, ha egyesek rajonganak, mások prüszkölnek, amikor például erotikus verseket publikál az ember. Az más lapra tartozik, hogy szinte minden felolvasóestemen bekiabál valaki, hogy ugye, elhangzik majd erotikus vers is?!

– *Kik a kedvenc szerzőid, kiket olvasol szívesen?*

– Aki ismer, tudja rólam, hogy „könyvégető” vagyok, azaz mindent elolvasok, ami lángra lobbant bennem valamit. Ráadásul jegyzetelve, ami jócskán lassítja a folyamatot. De a tanításhoz, felkészüléshez, kutatómunkához forrásokra van szükség; nem lehet elspórolni. Nálam az újraolvasás is elsőnek számít, ha például nem a sztori érdekel, hanem a narratíva, a szerző időkezelése vagy a nyelvi megformálásai. Sokat olvasok azért, hogy tudjam, kit érdemes tanítani, kit nem. A kortársakat mindig nagy figyelemmel olvasom például. Szerintem a mai magyar irodalom világszám (lehetne). Topmárka, csúcsbrand, amatőr szintű marketingháttérrel. Ennyi kiváló prózaíró, ennyi megbízható színvonalon teljesítő, kézügyes költő és ennyi elsőrangú műfordító a népesség számához viszonyítva sehol nincs a világon. És ezt véresen komolyan is gondolom. Ha ez most egy rádióinterjú lenne, a hallgató bizonyára kihallaná hangomból a játékos kétségbeesést, hogy uramisten, mi lesz ennyi talentummal egy olyan világban, ahol az emberek egyre kevesebb időt fordítanak kultúrára?!

– *Zsille Gábor írja rólad Üresség című, legfrissebb köteted kritikájában, amely az Irodalmi Jelen hasábjain jelent meg: „A gyakorlati érzékkel kevésbé megáldott, tétován csetlő-botló költők között egyáltalán nem baj, ha akad egy-egy céltudatos, kulturális szálakat mozgatni képes, műhelyteremtő alkotó.” A munkásságod korántsem ér véget verseskötetek kiadásában, hanem számos*

irodalomszervezői tevékenység is fűződik a nevedhez. Mesélj ezekről, főleg azokról, amelyek mérföldkövet jelentenek az életedben, továbbá a jelenlegi munkáidról, irodalmi projektjeidről, terveidről! Hogyan tovább?

– Ha valakit irodalomszervezőnek (is) tartanak, akkor egyetlen dolgot érdemes leginkább szem előtt tartania: milyen módon lehet az irodalmat használni arra, hogy ne csak irodalmi dolgokat értsünk vagy értessünk meg másokkal. A kérdés ilyenén felvetése persze alaptól feltételezi annak tudását, hogy az irodalom helye, társadalmi szerepe érzékelhető mértékben változott meg az elmúlt évtizedekben. Itt jön a szerepvállalás kontra távolmaradás, az angazsálódás vs. intaktság problematikája. Az is szerep, hogy nem vállalsz fel szerepet. Távolságtartással, szellemi függetlenséged megtartásával kívánod beteljesíteni, amire születtél. Sok ilyen író ismerek, és tiszteletben tartom a döntésüket. Én azonban térítő típus vagyok, régi vágású misszionárius, aki a részvétel mellett tette le a voksát, amikor elindította az első magyar költészeti folyóiratot, majd a verskiadót. Amikor újra meg újra elvállalta az Írószövetség Költői szakosztályának vezetését, életben tartását. Amikor elfogadta a jelölést a PEN Club főtítkári tisztségére. Amikor eleget tett külföldi írószervezetek szakmai felkéréseinek. Amikor pályakezdőknek adott megszólalási lehetőséget száznál is több irodalmi esten, vagy éppen az Írószövetség az Open Reading-sorozatában. És ezekről az „irodalmi projektekről” semmiképp nem beszélhetünk múlt időben, mert az élet megy tovább, fiatalok mindig lesznek, segíteni mindig kell. Ha vannak terveim a jövőben, ezeknek a folytatása a legfontosabb!

– Sportolsz-e, mozogsz-e rendszeresen, mit teszel az egészség érdekében?

– Fitt kérdés. És nem sokat kockáztattál velem, mert rólam elég sokan tudják, hogy negyven éve többé-kevésbé rendszeresen sportolok. Az egyetemen kezdtem el teniszezni, és ma is művelem. Azt kellene mondanom, hogy „játszom”, de az igazi nagyokat elnézve az én játékom inkább csak művelet. Azután ott

a pingpong, amivel nyertem már pár láda sört, de az a boldog békeidőkben volt. Nagy szenvedélyem a csocsó, olyan profi asztalom van, aminek csodájára járnak a sportág szerelmesei... Második éve lejárok egy edzőterembe, női trénerem van; fiatal és némiképp szadista. Neki köszönhetem a mínusz tíz kilót is, amit az ő edzésterve szerinti heti két edzéssel egy év alatt leadtam. Mit teszek még az egészségem érdekében? Több napra elosztva iszom meg azt a whiskyt, amit a csocsóban vesztés ellenfeleim időről időre az asztalomra tesznek. Fő a mértékletesség!

– *Ha el kell jutnod A-ból B-be rendszeresen, mindig ugyanarra mész, a legrövidebb utat választod, vagy a változatosságot keresed, „az út a fontos, nem a megérkezés”?*

– Nincs az a járt út, amit el ne hagynék egy sokat sejtető, izgalmas járatlanért! Kísérletező típus vagyok, aki feszegeti a határait. Az életben is, az irodalomban is. Ezért van az, hogy a könyveim annyi felől járkák be ugyanazt. Igen, az út a fontos: a bejárt út az, ami én vagyok.

SIMON ADRI

A Lant csillagkép, bizonyára ez fogadja majd be mindannyiukat, a nagy eposzok szerzőitől kezdve eze-kig a Janus Pannonius-díjjal kitüntetett költőkig. Ők a Mindenség nagykövetei, ők alkotják ott fenn és itt lenn, tegnap és holnap, vagyis örökösen s talán még azon túl is, a Halhatatlan Poéták Társaságát.

Szőcs Géza

JANUS PANNONIUS KÖLTÉSZETI NAGYDÍJ — 2017 —

A JANUS PANNONIUS KÖLTÉSZETI NAGYDÍJ HÁROM ELEMŐL ÁLL:

- A díj elnyerését igazoló hivatalos dokumentum egy egyedi tervezésű, kézzel készített, kecskebőr bevonatú diploma. A diploma kötelező elemei: a díjazott nevének és az odaítélés évének feltüntetése, a Janus Pannonius Költészeti Nagydíj Alapítvány kuratóriumi elnökének aláírása és a Magyar PEN Club pecsétje. A diploma 2 példányban készül, egyiket a díjazott kapja meg, a másodpéldányt az Alapítvány levéltárában helyezik el megőrzésre.

- A Trófea a díj nyertesének készített, névre szóló emléktárgy. A 43 cm magas, ezin technikával készített trófea, Janus Pannonius stilizált mellszobra, Erdei Viktor keramikus tervezőművész alkotása, amelyet a 160 éves világhírű Zsolnay Porcelánmanufaktúra készít.

- A Janus Pannonius Költészeti Nagydíj összege 50 000 € készpénz. Az Alapítvány biztosítja a díjazottnak és kísérijének utazási és szállásköltségeit a pécsi díjátadó ünnepegre.

A 2017-ES JANUS PANNONIUS KÖLTÉSZETI NAGYDÍJ JELÖLTJEI

CAROLINE BERGVALL (1962) Németországban született. Norvég apa és francia anyja gyermeke. Iskoláit a Nouvelle Sorbonne-on, a Warwicki Egyetemen és a Dartington College of Arts-on végezte. Szakterülete a nyelvek, a média, a művészeti kifejezési formák. Bergvall érdeklődése a többnyelvű poétikákon és a feminizmuson át a különböző kulturális kérdésekig terjed. Munkái nemcsak nyomtatott formában jelentek meg, hanem előadásokként, sokszor hangalapú performanszok formájában is. Munkáit olyan intézetek mutatták be, mint a MoMA, a Tate Modern és az antwerpeni Kortárs Művészetek Múzeuma.

CHRISTIAN BÖK (1966, Toronto) experimentális költészetéről híres alkotó. A York egyetemen doktori disszertációjához az angol irodalmat tanulmányozta. 2005-től a Calgary egyetemen tanít. 1994-ben jelent meg első kötete Krisztallográfia címmel, amely egyféle természettani enciklopédia a kísérleti költészet nyelvén. Leghíresebb kötetét hét éven át írta (Eunoia, 2001). Az ötrészes könyv kuriózum: minden fejezetében csupán egyetlen magánhangzót használ. Bök ezzel a kötetével bizonyította az angol nyelv rugalmasságát. 2002-ben kanadai költészeti díjat kapott érte (Griffin Poetry Prize), és a valaha írt legjobb és legsikeresebb kanadai verskötetek szerzői egyikének tartják.

AUGUSTO DE CAMPOS (1931, São Paulo) brazil költő, fordító, zenekritikus, vizuális művész. (A 2017-es díjazott.)

FRANK DAVEY (1940, Vancouver) 1957-ben beiratkozott a Brit-Kolumbiai Egyetemre, ahol 1961-ben, nem sokkal mesterfokú tanulmányainak megkezdése után, egyik alapító kiadója lett a befolyásos TISH költészeti folyóiratnak. 1962 tavaszán elnyerte az egyetem Macmillan költészeti díját, és kiadott egy antológiát a

TISH-csoport szerzőitől D-day and After címmel. 1963-ban kezdett tanítani a victoriái Canadian Services College Royal Roads Military College-ben. 1965-1968 között doktori tanulmányokat folytatott a Dél-Kaliforniai Egyetemen. Writer-in-Residence a montreali Sir George Williams Egyetemen. 1986-ban a torontói York Egyetem angol tanszékének vezetője lett. 1975 és 1992 között az egyik legaktívabb szerkesztő a Coach House Press-nél.

SUSAN HOWE (1937, Boston, Massachusetts) 1974-ben kezdett el publikálni. Eleinte ama kísérleti költészettel foglalkozó írók közé sorolták, akiket a Language poets avantgárd csoportként ismertek, és ahova Charles Bernstein, Bruce Andrews, Lyn Hejinian, Carla Harryman, Barrett Watten és Ron Silliman tartoztak. Howe munkái számos antológiában jelentek meg, többek között a The Norton Anthology of Modern and Contemporary Poetry és a L=A=N=G=U=A=G=E költészeti antológiában. 2003-ban Howe a kísérleti muzsikus David Grubbs-sal kezdett közösen dolgozni, három CD-nyi anyagot is készítve. Több verseskötet és kritikai mű szerzője.

BRENDAN KENNELLY (1936, Ballylongford), költészete néha sikamlós, konkrét, mindennapi. Elkerüli az intellektuális önhittséget és az irodalmi magamutogatást, a költői nyelvvel szembeni magatartását egyik legemlékezetesebb művének címe foglalja össze: Poetry my Arse (Költészet a seggem). Egy másik legismertebb költeménye, az 1991-ben kiadott, 400 oldalas The Book of Judas (Júdás könyve) az ír bestseller lista élén landolt. Szorgalmas és termékeny íróként több mint húsz verseskötetet publikált, több antológiája is megjelent többek között a Between Innocence and Peace: Favourite Poems of Ireland című 1993-ban, az Ireland's Women: Writing Past and Present 1994-ben Katie Donovan és A. Norman Jeffares közreműködésével és a Dubliners 1995-ben Katie Donovannel. Két regénye mellett több színdarabját is számon tartják. Összegyűjtött műfordításai 1989-ben Love of Ireland: Poems from the Irish címmel jelentek meg.

BESIK KHARANAULI (1939, Tianeti) költő és festő, kiemelkedő alakja a grúz irodalomnak. Az egyik legnevesebb kortárs költő; több mint húsz verseskötete és két prózakötete jelent meg. Az Ivane Javakhishvili Egyetem filológia karán végzett Tifliszben (Tbiliszi), irodalmi karrierjét 1954-ben kezdte, első verseskötétét 1968-ban publikálta. A Mnatobi irodalmi folyóiratnál dolgozott, majd 1998 és 2002 között a Nakaduli kiadó vezetője volt. Kharanauli szokatlan, ironikus, modern hangvétellű művei, melyek pshavian nyelvjárásban íródtak, újdonságnak számítottak a 20. századi grúz költészetben. Az író, aki sikeresen túlélte a szovjet elnyomást, innovatív természet, elevenség, bölcsesség és örök fiatalság jellemzi. Számos grúz irodalmi díjat nyert, a grúz állam Irodalmi Nobel-díjra is jelölte.

JOHN KINSELLA (1963, Perth, Ausztrália) több mint 20, lírai, drámai és fikciós műfajokban írt kötetet adott ki. Aktív irodalmi karrierje mellett tanári és kiadói szerepe is jelentős. Költészete kísérleti, ugyanakkor tájleíró jellegű is, a nyugat-ausztráliai vidék bemutatásával foglalkozik hangsúlyosan. *Alternative Biography* (Alternatív életrajz) című művében Kinsella egy 16 éve vegán anarchista-pacifistaként írja le magát, aki támogatja a bennszülöttek jogait és a földhöz való jogot. Kinsella elnyerte a Western Australian Premier's Book Award és a John Bray Award for Poetry from the Adelaide Festival díjakat.

JULIAN KORNHAUSER (1946, Gliwice) az 1968-as generáció tagja, azon fiatal lengyel költők társaságából, akik Szymborska, Herbert és Różewicz után léptek föl. Közreműködésével adták ki 1974-ben a *The Unrepresented World* (A világ, amely nincs képviselve) esszékötetet, mely a csoport kiáltványává vált. Kornhauser három regényt és tizenkét verseskötetet publikált, valamint hat könyv műfordítását jegyzi, bolgár, horvát és szerb nyelvekből. Számos díjat és nemzetközi elismerést tudhat magáénak. Verseit angolra Yet Piotr Florczyk fordította.

REINA MARÍA RODRÍGUEZ (1952, Havana) elismert kubai költő és civil kulturális események szervezője. Tetőtéri lakása, a „la azotea de Reina”-ként ismert hely sokáig a kubai irodalmi közösség otthonaként szolgált. *La Detencion del Tiempo* (Az idő megállítása, 2005), *Lila sziget és más versek* (2004) és a *Téli kert fényképei* (2009) című kötetei angolul is olvashatóak. Ismertebb művei: a *Para un cordero blanco*, amiért megkapta a Casa de las Américas díjat 1984-ben, *En la arena de Padua*, *La foto del invernadero*, melyért az 1998-as Casa de las Américas díjban is részesült. Prózai alkotásai: *Te daré de comer como a los pájaros* (Kritikai díj, 2001), *Tres maneras de tocar un elefante* (Italo Calvino-díj, 2004) és *Variedades de Galeano* (Letras Cubanas-díj, 2008).

ELOY SÁNCHEZ ROSILLO (1948, Murcia) 7 éves korában árván maradt, apja halála mélyen meghatározta gyermekkorát és munkáinak mulandóság-érzést, veszteség-tudatot és elégikus hangvételt adott. 1977-ben megkapta az Adonais-díjat *Maneras de estar solo* című könyvéért, ami belépője volt egyúttal a spanyol kortárs költészetbe is. A Murciai Egyetem bölcsészettudományi karának spanyol irodalom professzora. 1989-ben írta meg doktori disszertációját Luis Cernuda életéből, amely a *Fuerza del destino, la vida y la poesia de Luis Cernuda* címmel jelent meg 1992-ben. Mindeközben több verskötetet írt: *Páginas de un diario* (1981), *Elegías* (1984), *Autorretratos* (1989). Későbbi művei: *La vida* (1996), *La certeza* (2005) – ez a mű megjelenése évében elnyerte a Nemzeti Kritikai Díjat.

A 2017-es díjazottak

A Magyar PEN Club elnöke, Szócs Géza 2012-ben alapította a Janus Pannonius Költészeti Nagydíjat, amelyet idén a Janus Pannonius Alapítvány kuratóriuma **AUGUSTO DE CAMPOS** brazil költőnek ítelt oda.

Az elismerést az elmúlt években Szimin Behbaháni perzsa, Yves Bonnefoy francia, Ali Ahmad Szajid Eszber, művésznevén Adonis szíriai, Charles Bernstein amerikai, Giuseppe Conte olasz és Adam Zagajewski lengyel költők kapták.

A díjátadó ünnepségre szeptember 23-án Pécssett, a Janus Pannonius Múzeum Csontváry-termében került sor, szeptember 24-én pedig Budapesten, az Uránia Nemzeti Filmszínházban könyvbemutatóval egybekötött gálaműsorral köszöntötték a díjazottat, aki az est végén dedikálta az erre az alkalomra megjelent magyar nyelvű verseskötetét.

A hattagú nemzetközi zsűri minden évben két műfordítói díjat is kioszt: 2017-ben magyar művek idegen nyelvre fordításáért a német **HANS-HENNING PAETZKE**, a külföldi alkotások magyarra fordításáért **NÁDASDY ÁDÁM** vehette át a háromezer euróval járó elismerést.

Nagyszabású gálaműsorral záródott az idei Janus Pannoniusz Nemzetközi Költészeti Nagydíj, valamint a Janus Pannoniusz fordítói díjak átadása. Immár hatodik évébe lépett a Magyar Pen Club alapította rangos költészeti díj, amely a kultúrák kapcsolatát erősíti. A budapesti rendezvény előtti köszöntőbeszédében Szócs Géza, a PEN Club elnöke hangsúlyozta is: amikor megalakult a Janus Pannoniusz Költészeti Díj Alapítvány, egyetértettek abban, hogy a magyar alkotók közül azokról fognak megemlékezni, akik a nyelvek közötti átültetés által a kultúracserét erősíteni tudják.

Hang(s)zóköltészet Brazíliából

Az ünnepi programsorozat a kezdetektől fogva hagyományosan Pécsen kezdődik, itt zajlik a nagydíj átadása – így volt ez idén is, amikor egy igazán messzi országból: Brazíliából érkezett a díjazott, Augusto de Campos. Az alkotó 1931-ben született, és vizuális költészete tette ismertté még az ötvenes években. Később meghódította verseivel az újmédia területét – vagy az újmédia az ő költészetét, és hogy ez mennyire termékeny egymásra találás volt a műfajjal, annak megkapó példáit láthattuk másnap az Uránia Filmszínház gálaműsorán. Számítógépes animáció, elektromos óriásplakátok, videotext, hologram, lézer – ezek mind eszközei Campos poétikájának. A Noigandres című irodalmi magazint testvérével, Haraldóval indították útjára 1952-ben, amely az úgynevezett konkrétvers-mozgalom orgánuma lett. Augusto de Campos több tucat kötetet publikált, amelyeket számos irodalmi díjjal ismertek el.

A számára megítélt díjat Szócs Géza adta át a művésznak szeptember 23-án Pécsen, Páva Zsolt, Pécs polgármestere pedig a díj jelentőségéről szólt. Augusto de Campos az elismerés átvételekor kitért elődei és pályatársai munkásságára, és mintegy ars poeticaként fogalmazta meg, hogy „újra életet leheltünk

MTI-fotó: Sóki Tamás

a Stéphane Mallarmé által bevezetett új költészetbe, és igyekeztünk újra kinyitni a nyelv számára a nemzetköziség kapuját”. A kísérletező és „feltaláló” költészetről úgy nyilatkozott, e műnem „különös túlélési módot talált magának zaklatott világunkban”. Költészeti küldetésének legfontosabb része az emberi önzetlenség hangsúlyozása, az előítéletekkel szembeni fellépés és az alázat fontossága. Augusto de Campos a magyar művészi hatásokra is kitért, amelyek költői műhelyében fontos szerepet játszottak: említette többek között Moholy-Nagy Lászlót, Bartók Bélát, Ligeti Györgyöt, Kurtág Györgyöt, Kassák Lajost és a pécsi születésű Fehér Kázmér képzőművész munkásságát – akinek a vasárnap esti budapesti gálaműsoron nyílt meg a kiállítása.

Nádasdy, Paetzke

Mielőtt azonban megcsodálhattuk volna az Uránia Nemzeti Filmszínház emeletén a képzőművész alkotásait, a magyar díja-

zottak is átvehették Budapesten az elismerést. „A Petőfi Irodalmi Múzeumot tavaly kinőtűk, de az Uránia Filmszínházhoz még nőni kell” – jegyezte meg tréfásan Szőcs Géza, és a lenyűgöző helyszín csakugyan impozáns környezetként szolgált a rangos elismerésekhez. Ismert, hogy a díjakat egy magyar nyelvre, valamint egy magyar nyelvről fordító alkotó kapja, illetve egy életműdíj is gazdára találhat – idén azonban életműdíjas fordítót nem jutalmaztak, mert ennek feltétele a betöltött nyolcvanadik életév. Elsőként Nádasdy Ádám léphetett a színpadra, akit Kelemen János magyar filozófus, filozófiatörténész, italianista, egyetemi tanár méltatott – a Magyar Dantisztikai Társaság nevében is, bocsátotta előre a professzor.

Kelemen János emlékeztetett: közeleg Dante halálának 700. évfordulója, amely egyben az Isteni színjáték születésének a jubileuma is, hiszen a költő haláláig írta a művet. S mi más lehetne méltóbb megemlékezés, mint Nádasdy Ádám színjátékfordítása? E nagyszerű vállalkozás megérdemelten aratott sikert, nyelvünket és kultúránkat gazdagítja – emelte ki az italianista tudós. Ne feledjük: száz évvel ezelőtti centenáriumon is ünnepelt a magyar kultúra, mégpedig Babits fordításával. „Büszke vagyok a nyelvemre; ez az első élményem, amikor befejezem a munkát” – mondta akkor a költő, aki megmutatta, hogy filozófiai tartalom és szárnyaló poézis ilyen egységét lehetetlen volna megteremteni más nyelven, mint magyarul. Nádasdy Ádám valami újat bizonyított: hogy a rímelésről lemondva nemcsak megtartható, de fokozható is a szöveg pontossága. Ezt már korábbi alkotásaiban is megcsodálhattuk: Hamlet-átültetése és más munkái legnagyobb költőink műveivel egyenrangúak. Dante túlvilági vezetője Vergilius – zárta beszédét Kelemen János –, melyet így önt versorba: „Te vagy a mesterem, a mintaképem”. Ne hangozzék hát túlzásnak, ha a műfordítót a mi Vergiliusunknak nevezzük.

Miután Szőcs Géza átnyújtotta a pénzjutalommal, oklevéllel és egy dísztollal járó elismerést, felhívta a figyelmet, hogy többen gratuláltak általa az alkotónak. Nádasdy Ádám megköszönte az elismerést a kuratóriumnak, a méltató szavakat Kelemen János-

nak, valamint Soros Györgynek a támogatást, aminek köszönhetően eljuthatott az Egyesült Államokba, és ott Dante-fordítások tömkelegét tanulmányozhatta. De legfőképp magának Danténak mondott köszönetet, valamint Babitsnak, a nagy elődnek, aki megmutatta Nádasdynak, hogy ő mit szeretne másképp csinálni.

A magyar költészet idegen nyelvű tolmácsolásáért Hans-Henning Paetzke vehette át az elismerést, akinek (és a közönség felé is) szintén tolmácsolt egy üzenetet Szőcs Géza: Petri Lukács Ádámét, Petri György fiáét. Ádám hangsúlyozta üzenetében: az-
zal, hogy apja versei megjelenhettek német nyelven, indult meg a Petri-recepció Németországban, és ez a költő mindennapi életében is mérhető változást hozott. Hans-Henning Paetzkét Márton László méltatta, röviden áttekintve az alkotói életművet. Sok mai vagy modern költő, akik épp csak kibontakoztak Paetzke figyelmének kezdetén, mára már érett, nagy költők: mások mellett Balla Zsófia, Szőcs Géza, Tóth Krisztina. Ha a műfordító maga nem költő, az előnyöket is rejt, például, hogy nem szüremkedik be a maga világa a művek közé. Márton László idézte Paetzke néhány megnyilatkozását saját munkája kapcsán, így azt is, hogy

a műfordító olyan, mint Orpheusz, aki leszáll az alvilágba Euridikéért.

De Hans-Henning Paetzke életművének szerves része a próza-fordítás is – Mészöly, Konrád, Nádas, Esterházy, Szabó Magda... csak néhány nevet említve. (Itt jegyezzük meg, Böszörményi Zoltán regénye, a *Regál németül In den Furchen des Lichts* /A fény barázdáiban/ címmel jelent meg tavaly a Mitteldeutscher Verlag Kiadó gondozásában, melynek fordítója szintén Hans-Henning Paetzke.) A nyolcvanas évek nyelvi-poétikai fordulata idején, amikor az esztétikai ellenállásban öltött testet a politikai, Paetzke olyan szellemi térképet rajzolt Németországban a magyar kultúráról, amely nem vágott egybe a hazai kultúrpolitikával – emlékeztetett Márton. Mindig a szellemi autonómiára törekedő vagy a „megtúrt” kategóriájú írókat közvetítette, ami a minőség tiszteletéből fakadt nála.

'89 után könnyebb lett számára is a helyzet, ekkortól egyre többet foglalkozott a műfordítás elméleti kérdéseivel. A nagy dilemma, az eredeti mű idegenségérzetének megőrzésével kapcsolatban mindkét nézetet képviseli Paetzke, aki részben a feti-

sizálás ellen emeli fel szavát, részben „partitúráként” emlegeti a kiinduló alkotást. A hatvanas években az NDK-ból Magyarországra emigráló, majd az NSZK-ba továbbálló, végül Magyarországon megtelepedő alkotó sosem távolodott el a magyar kultúrától, ennek egyik beszédes jele, hogy bemutatkozáskor nevét mindig Paetzke Henningként használja, emberi habitusa tehát elválaszthatatlan alkotásától. Ha elfogadjuk, hogy a műfordító egyfajta küldönc, hírnök, akkor a magyar kultúra számára igazi jó hír, amit Paetzke csinál – zárta szavait Márton László.

Az alkotó mindenkinek megköszönte az elismerést, és beavattott regényes műfordítói életútja kezdetébe is: amikor 1968-ban Magyarországra került, egy szót sem tudott nyelvünkön, nyersfordításból kezdett Mészölyt fordítani. Minden szóhoz szótárt kellett használnia – „Sokszor úgy éreztem, hogy magam is Luther leszek, aki az ördöghöz vágja a tintatartót”, idézte fel a kemény időszakot a fordító. A versfordításig hosszú út vezetett; Paetzke Pilinszky által lett műfordító, vallja. Petri Györggyel 1984-ben kezdett foglalkozni, s később három kötetben jelentette meg németül teljes életművét. Ízelítőként fel is olvasta németül a költő két emlékezetes művét: a Csak egy személyt és a Varázst. Az, hogy Petri politikai költő volna, csak egy előítélet, hangsúlyozta Paetzke – az is, de valójában a hétköznapi költője, amelybe beletartoznak az élet, a halál és a létezés apró-cseprő kínjai, örömei.

Konkrétan a konkrét költészetről

A Janus Pannonius műfordítói díjak átadását Bogányi Gergely koncertje zárta, aki vendégével, a tizennégy éves Boros Mihálylyal Schubert- és Brahms-négykezeseket, valamint szólóműveket adott elő. De megcsodálhattuk a szintén ifjú Várallyay Petra több hangszeres játékát is, aki emellett énekel is (és a szünetben elárulta, hogy mindezt négyévesen kezdte). A klasszikus zenét már egyfajta előkészítéseként is élvezhettük Nancy Perloff – a Los Angeles-i Getty Research Center modern és kortárs gyűj-

teményének kurátora, művészettörténésze – mélyre ható, angol nyelvű előadásához Augusto de Campos lírájáról.

Ismeretségük 2016-ban kezdődött egy idén megrendezett kiállítás kapcsán: a *Concrete Poetry: Words and Sounds in Graphic Space* című tárlatot márciusban mutatta be a Getty Research Institute. A bemutató az úgynevezett konkrét költészet két nagy alapítójára, Augusto de Camposra és Ian Hamilton Finlay-re koncentrált. A vizuális, verbális, szonikus, experimentális alkotások java az ötvenes, hatvanas és hetvenes években született. Augusto de Campos lírája szorosan kapcsolódik az orosz avantgárdhoz – legnagyobb alkotóit rendre meg is idézi műveiben. Az előadás közben használt vetítövásznon segítségével mi is elmerülhettünk e sajtáságos, a papírra írott költészetten messze túlmutató művészetben, amelynek darabjaihoz Nancy Perloff szolgált elméleti útmutatóval. Ennek kiemelkedő példája az átlós képvers, amely az 'um numero' és az 'o' szavakból áll, középen a zérusként megjelenő o-val, és hangzó műként is előadva.

A Finnegan's Wake egy sora portugálul jelent meg három papírdarabon, s az alkotás John Cage zeneszerző hatását is mutatja. Campos egyik legkorábbi, 1955-ös művében, mely már a „verbal–vocal–visual” jegyében született, a vers sorra megjelenő hangjai dallammá állnak össze. Tudatos és visszatérő poétikai (egyfajta „matematikai”) játék nála, amikor a fekete alapon megjelenő fehér betűs szavakban bizonyos hangokat csillagokra és körökre, azaz holdakra cserél. A háromdimenziós versek csoportjába tartoznak az általa „cube-poems”-nek nevezett alkotások, amikor egy kocka oldalain láthatunk szótöredékeket, de ezeket szinte lehetetlen összeolvasni – mutatta be egyik szép példáját Nancy Perloff. Különösen tetszetősek voltak a vetítés során az origami-szerű képversek, amelyek kiemelkednek a síkból, legalábbis ezt az illúziót keltik. Az amerikai kiállítás utolsó szekcióját a digitálisan animált versek alkották: felvillanó, előgomolygó, „kipotyogó” sorok vagy táguló-szűkülő körök formájában megjelenő művekkel.

Hogy miként hangzik mindez magyarul, azt Ladik Katalin hangköltészeti előadásában hallgathattuk meg. Egy idegen köl-

tő – különösen az igen dallamos brazil nyelv mestere – és a kiváló magyar előadó találkozásából csak jó születhet – most is meglepően lenyűgöző hangélményekkel szolgált Ladik Katalin. A műsort a hagyományos, „próza” Campos-hosszúverssel kezdte, A király a királyság nélkül cíművel, melynek mottója is lehetne ismétlődő sora: „Ó, elgyöngült poliszom, népem, polipom”. Majd a Campos-versekre született, vetítéssel kísért hangperformanszában keltette életre a költő-előadónő e különös, csontokig hatoló, olykor borzongató, olykor túlvilági, olykor mosolyra fakasztóan ötletes művészi produktumokat.

Az est fénypontját jelentette, amikor a díjazott Augusto Campos lépett a színpadra fiával, Cid Camposszal együtt, és immár az alkotók eredeti előadásában-felfogásában szólaltak meg a művek. Cid gitárral és énekkel kísérte az édesapját, akivel precíz összhangban adták elő a szonikus-képi műveket. Megszólalt némely poéma, amelyet Ladik Katalintól is hallhattunk, így a „bombavers” is, illetve az „univerzumvers” is. A Campos nevéhez kapcsolódó multimédiás események közül költészettörténetileg kiemelkedik a Cidadecitycite című nagyszabású poéma többszörmű előadása fiával – erre korábban Nancy Perloff is kitért –, amelyet most a magyar közönség is meghallgathatott.

Plexiglass és Hangszóképversek

A legtetszetősebb vizuális-hangi megoldások egyike a vásznon forgó nagy csigahéj volt, amelyből előgomolyogtak a sorok. Camposék műsoruk zárásaként Ladik Katalint hívták fel a színpadra, és adták elő közösen az „űrbéli” hangokra emlékeztető, éteri alkotást. Az előadásokat követően az Uránia Filmszínház emeletén csodálhatták meg a résztvevők Fejér Kázmér alkotását, akinek kiállítását Augusto Campos nyitotta meg. A program-sorozat pécsi eseményei között szerepelt az ottani, 1923-as születésű művész szülőházának meglátogatása. De Pécestől egészen Portugáliáig ívelt e gazdag életút (az alkotó hatvanhat éves ko-

rában, 1989-ben hunyt el Sesimbrában). A budapesti Képzőművészeti Főiskolán folytatott tanulmányok után Párizsban 1946-ban részt vett a Salon Realités Nouvelle-ben, majd három évré rá érkezett meg Brazíliába. São Paulóban mutatkozott be először kiállítással, a Ruptura csoport egyik alapítója. Ezt az absztrakt művészek hozták létre, hogy megtörjék a brazil naturalista festészet monopóliumát. Fejér 1970-ben költözött Párizsba, ahol vegyész végzettségének megfelelően egy pigmentgyárban kezdett dolgozni, és szabadalmaztatott egy műanyag színrendszert. A nyolcvanas években Portugáliában telepedett le – munkái Európában és Latin-Amerikában 11 országban láthatók.

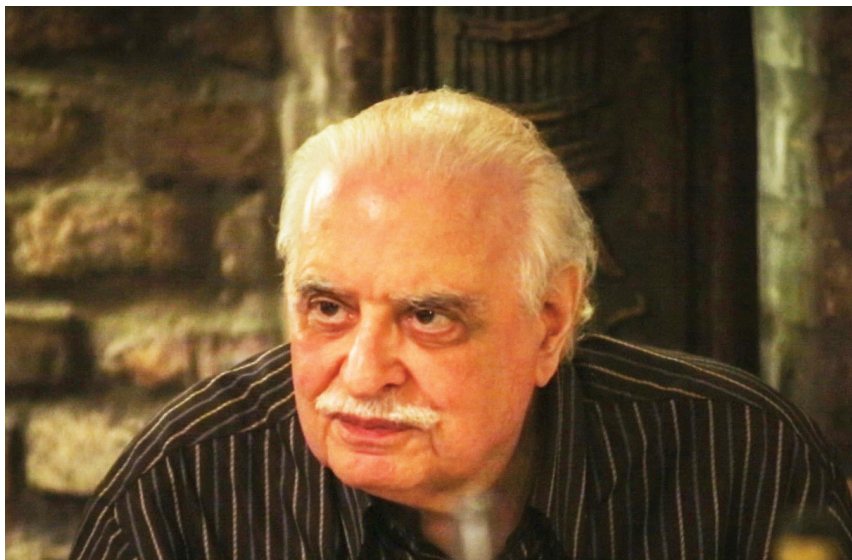
Az Uránia Filmszínházban kiállított művei is ihletetten tükrözték a konkretizmus megszületésének alapjait: a műanyag formák egyesítésének elvét. A konkretisták nem a természetet és az érzelmeket ábrázolják – Fehérnél ez fekete-fehér, üvegszerű geometriai-térbeli formákban manifesztálódik. Nyersanyaga az akril és az üveg, egyfajta tudományos alakzatokként tárultak elének a formák, bemutatva Fehér szobrászi alkotóművészetét. Ilyenek a Plexiglass-sorozat változatai, amelyek csavarodó-tekeredő síkjai teszik mozgalmassá a tömörszerű tárgyat, olykor egy hídra, olykor mértani útvesztőre emlékeztetve. Akár a ridegség benyomását is kelthetnék ezek a műalkotások, de az átlátszóságuk, az egymás mellé helyezett képek összhatása és nem utolsósorban a megvilágítás mégis melegséggel ruházta fel a síkban is térbelivé formálódó műveket.

Szó szerint színfoltként jelent meg e környezetben Augusto de Campos az ünnepségsorozatra a Magyar PEN Club gondozásában megjelentetett Hangszóképversek című kötete, amelynek verseit Pál Ferenc egyetemi tanár, a Brazil Tudományos Központ vezetője válogatta és szerkesztette, és ő csinált kedvet az est zárásaként a különleges gyűjteményhez. A műveket rajta kívül Pál Dániel Levente, Szkárosi Endre, Szócs Géza és Zalán Tibor fordították – ám ez a költészet messze több, más, mint papíron olvasható verssorok összessége. „Bár Campos (nagy ritkán) hagyományos (sorokba tördelt) szerkezetű verseket is ír, elsősorban

konkrét költőként ismeri a világ, aki látható, fogható, hallható költői tárgyakat teremt” – írja Bollobás Enikő a camposi világot bemutató kötetbéli utószavában. „A konkrét versben a linearitást térbeliséggé váltja föl, a logikai kapcsolódást asszociáció, az alárendelést mellérendelés, a hipotaxis parataxis.”

Mit tapasztal ebből a kötethez kevésbé tudományosan, inkább élményszerűen közelítő olvasó? Rengeteg képverset, vizuális megoldást, színt és formát, hol több játékossággal, hol több „komolysággal”, szavakat, szótöredékeket és töredékekből összeálló univerzumot... Mint ahogy az est produkcióinak is legmaradandóbb élménye volt Campos költészete kapcsán, hogy ne csak megmerevedett, akadémikus formákban merjünk gondolkodni a nyelvről, melyről megtanultuk, hogy legkisebb egysége a hang, a legnagyobb a szöveg. Campos alkotásaiban fel meri borítani a hagyományos szabályrendszert, átértelmezi a hang határait és jelentését, születését és feloldódását, és úgy teremt egységet a szóból, hangból, képből, hogy érzékszerveink egy szimfonikus zenekar karmestereként szólaltatják meg a költő felkínálta művet.

LAIK ESZTER
FOTÓK: SZALAI GÁBOR

AUGUSTO DE CAMPOS

(1931, São Paulo) brazil költő, fordító, zenekritikus, vizuális művész. Testvérével, Haroldóval 1952-ben indította el a *Noigandres* nevű irodalmi magazint, amely a kibontakozó brazil konkrétversmozgalom orgánuma lett. Több tucat kötetet publikált, amelyeket számos irodalmi díjjal ismertek el. 1950 és 1970 között elsősorban vizuális költészetet művelt, majd az új média területén kísérletezett, amelynek során verseit elektromos óriásplakátokon, videotext formátumban, valamint a neonfény, a hologram, a lézer és a számítógépes grafika segítségével jelentette meg. A nevével fémjelzett multimédiás események közül kiemelkedik a CIDADECITYCITÉ című, nagyszabású poéma „többhangú” előadása (fiával, a zeneszerző Cid Campos-szal) 1987-ben és 1991-ben.

Augusto de Campos versei

5.

*Az arc rothadó felével
És a két szemmel, melyek
Megmentődtek, s kezemben gyűltek össze,
Ácsorgok kitárt homlokkal, szemben
Az elégedettség e súlyos állomásával:
Solange Sohl, aranyban született, elveszti szeme színét,
Finom tagjai töppedve alkotnak rothadt
Gyümölcsöket, melyek egy ódon képben temetődtek el.
A kéz s a szem tengerbe-vetés aktusában
Megmaradva gyorsan s kiszámítottan
Elérem, Solange madár-állapotba térjen vissza.
Egy szöggel szívében, de még.
Elnézem horgas formáját, rozsdáját, mely rágja
A tiszta eltört szívet.
Érzem, gyűlölet rántja görcsbe csuklómat,
Kezem kitepi a keserű szöget a szent izomból
És eltemeti mellemben, hol beteljesítheti a
Rozsdállás könnyörtelen törvényét.
Solange végső formája a levegő.
Tűzpiros vére Solange-nak lángolva
Siklik a már színük veszített hajszálakon alá.
Solange szent neve fölött
A levegő egyre nő, kiszámíthatatlan formává
Duzzad, kinyújtja, szétterjeszti végtelen nevét.
Solange Sohl vére elfedi a Napot.*

káráköll

caracol

c o l o c a r a m a s
 c a r a c o l o c a r
 a m a s c a r a c o l
 o c a r a m a s c a r
 a c o l o c a r a m a
 s c a r a c o l o c a
 r a m a s c a r a c o
 l o c a r a m a s c a
 r a c o l o c a r a m
 a s c a r a c o l o c
 a r a m a s c a r a c
 o l o c a r a m a s c
 a r a c o l o c a r a
 m a s c a r a c o l o
 c a r a m a s c a r a

A versek megjelentek:

Augusto de Campos. *Hangszóképversek*. Szerk. Pál Ferenc. Budapest, Magyar PEN Club, 2017.

Szavak-dolgok feszültsége időben és térben

Augusto de Campos beszéde

Meglepett, és hatalmas megtiszteltetéssel fogadtam a kitüntetést, amely engem, ilyen messzi, hatalmas és népes országból érkező brazil költőt ért, aki a megszokottól eltérő verseket alkotok, másmilyen nyelven.

Paul Valéry feljegyezte, hogy nagy mesterénél tett egyik utolsó látogatása során Mallarmé egy különösen furcsa vers vázlatát mutatta neki, amelynek újdonsága meghökkentette, és azt mondta neki: „Ez nem valami örültség?”

Ez a vers, melynek címe *Kockadobás*, soha nem törli el a véletlent, ez lett végül az irodalom forradalmának kezdete. És egyben ez lett az utolsó is, amelyet még a költő Mallarmé befejezett és kiadott, tekintve, hogy egy évvel később elhunyt. Még befejezetlenül került nyomtatásba 1897-ben, a Cosmopolis nevű francia lapban, befejezett formája pedig csak 1914-ben vált közismertté, az avantgárd futurizmus, kubizmus, dadaizmus berobbanásával. Ezzel egy időben jelentek meg Apollinaire Kalligrammái is. A két évszázad fordulóján a Mallarmé-féle „Kockadobás” volt a vizuális térköltészet előfutára, amely később annyi más jövődő költőt is megihletett.

Erről a töről sarjadt az 1950-es években megjelenő konkrét költészet is, amely visszanyúlt az első évtizedek avantgárd hagyományához, ahhoz a hagyományhoz, amelyet a két világháború és különösen a modernista szerzők második világháború utáni üldöztetése szakított félbe és lehetetlenné tett el. Ami Brazíliát illeti, az volt a célunk, hogy kiemeljük az irányzat elsődleges alkotóit, mint Pound, Joyce, Cummings, Apollinaire, Gertrude Stein és a brazil Oswald de Andrade, João Cabral de Melo Neto, akik az úgynevezett „verbivocovisual” (verbális/vokális/vizuális) költészet vezéregyéniségei – a kifejezés Joyce Finnegan ébredése című művéből származik. Újra életet leheltünk a Mallarmé által bevezetett új költészetbe, és igyekeztünk újra kinyitni a nyelv számára a nemzetköziség kapuját egy új szintézis révén, amely a költészet ikonikusságát hangsúlyozza, kiemelve annak vizuális, hangzó és szemantikus dimenzióit.

„Konkrét költészet: szavak-dolgok feszültsége időben és térben” – ahogy egykor meghatározni igyekeztem. Negyven évvel később, a Digitális Kor forradalma megerősítette ezeket a kutatásokat, és közelebb hozta a szemünkhöz és fülünkhöz a képek és hangok univerzumát.

Az emberi nyelvek Bábel-rengetege megnehezíti, hogy más országban tevékenykedő költőket ismerjünk meg, főleg, ha az adott országban beszélt nyelv különbözősége kirekesztőleg hat. Sok-sok év szükséges ahhoz, hogy a költészet túlélje. Ugyanis, miután sikeresen átküzdötte magát a nyelvi akadályokon, még mindig ott van az a befolyásolhatatlan és sokszor meghatározhatatlan szűrő, amelyet az idő jelent. Hatványozottan most, mikor a költészet maga idegen testként vagy szinte gettóként van jelen az irodalomban. A költészet tere csökkent, már a legáltalánosabb kulturális fórumok sem szentelnek neki annyi teret, mint régen.

A portugál nyelv, noha történelmi jelentőségű, és a Föld legtöbb ember beszélte nyelveinek egyike – a hatodik legtöbb beszélt számláló nyelv, pontosan –, kevésbé használt nyelv Brazílián, Portugálián és még pár portugál ajkú országon kívül. De a művészet meglepetést okoz, és a költészet váratlanul, mint egy

„nem várt idegen” fel tud lépni a különböző nemzetiségek nyelvi káoszában, és mindezek ellenére felkelti az irodalom szerelmeseinek figyelmét: új formák jelennek meg, amelyek az összművészet más-más arcát idézik.

Néhány magyar név különös fontossággal bírt életutamban. Mint például a több művészeti ágban tevékenykedő Moholy-Nagy László és az ő interdiszciplináris látásmódja, „a mozgó látás”, vagy olyan újíto zeneszerzők, mint Bartók Béla, Ligeti György és Kurtág György. Kassák Lajosban, illetve az ő „kép-architektúrájában” pedig a kortárs költészet értékes előfutára letem. Brazíliai művészeti utazásom egyik társa, Fejér Kázmér, aki csodálatra méltó üveg és plexiüveg szobrászműveiről híres, szintén Pécsen, az ezen díj patrónusához, Janus Pannoniushoz szorosan kötődő városban született. Ez az egybeesés is azt tanúsítja, hogy a művészet határtalan, és eszembe juttatja a Brazíliában igen közkedvelt, nagy argentin költőnek, Jorge Luís Borgesnek versét, amelyet Janus Pannoniusnak ajánlott, és amelyben a rá jellemző tömörséggel eltörli évszázadok idő- és térkorlátait azzal, hogy őt az első magyar költőként emeli ki: „Az éjszakák és a tengerek: választanak egymástól bennünket el. / A századévek megváltozásai, / az éghajlat, a birodalmak, a más-más nemzetségek. / De összeköt minket megfejthetetlenül / a szavak rejtélyes szerelme, / a hangzások és jelképek közös társasága”. (Jorge Luís Borges: Az első magyar költőhöz, Szócs Géza fordítása)

A történelemnek egy igen sajátos korát éljük: a tudomány és technológia páratlan fejlődésével egyidejűleg érezzük, hogy a haladás ellenére az emberi faj nem tudta megvalósítani azt az ideált, hogy mindenki számára méltó életkörülményeket biztosítson: szabadságot, a gazdagság egyenlő elosztását, az éhezéssel leküzdését, környezetünk megóvását.

E tények ismeretében milyen szerep juthat a költészetnek, és ezen belül különösen a kísérletező vagy feltaláló költészetnek, amely nem elégszik meg a már megszokott, megfáradt nyelvezettel?

Akar vagy sem forradalmi témákat felölelni, egyszerűnek vagy összetettnek tűnni, a költészet, úgy látszik, különös túlélé-

si módot talált magának zaklatott világunkban. És nem pont a költészet az, amely elutasítja – mert kérdez, és önmagát is megkérdőjelezi – az ész és tudat paradoxonát azáltal, hogy kiemeli az emberi önzetlenség, az előítéletek elleni fellépés és az alázat fontosságát? Egy olyan világban, amelyben a szavakat sokszor csupán utálatot keltő, diszkriminációt tápláló és a társadalom egoizmusát erősítő beszédekben használják – ki tudja? –, a költészet egyfajta oázisa lehet a meditációnak és az érzékenységnek. A költői elmélkedés, még ha látszólag haszontalan is, nem érdemelné-e nagyobb megbecsülést amiatt, hogy nemcsak szépséget teremt, de a nyelv elmeszesedése ellen is fellép, és mert a szabadság példái mutatkoznak meg váratlan kísérletezéseiben?

A díj által elismerjük Janus Pannonius költészeti munkásságát, amely mind a nyelvet, mind pedig a kifejezési formáját tekintve oly különböző a miénktől. A díj, amellyel kitüntettek, példaként szolgál a nyitottságra, amely által jobban megérthetjük és értékelhetjük a költői nyelvet.

Ahogy Majakovszkij mondta: „A költészet egésze utazás az ismeretlenbe.” Akár sokkal nagyobb jelentőségű is lehet a költészet, ha a hangsúlyt a változásra, és nem a kifejezésre helyezzük – hogy John Cage jelmondatát idézzük. A költészet talán valamilyen módon képes elvezetni az önzetlenséghez, a különbözőségek elfogadására ösztönözni az embereket, és hozzájárulni ahhoz, hogy az embert újra és újra ámulatba ejtse létezésének megválaszolatlan kérdése.

DORCSÁK RÉKA fordítása

Bollobás Enikő

Ideogramma, szóhanglátvány és a költő önteremtése

Augusto de Campos verseiről

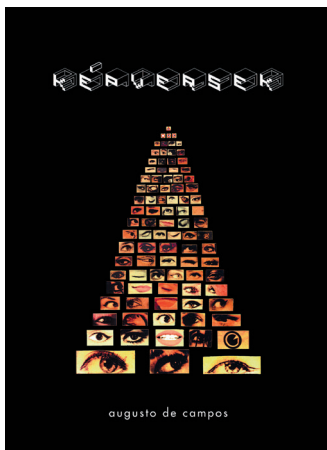
A 2017-es Janus Pannonius Költészeti Nagydíjjal kitüntetett Augusto de Campos a kortárs újító-kísérletező költészet egyik legkiválóbb képviselője. „Konkrét költő”, vagyis a konkrét költészet művelője, aki 1952-ben harmadmagával – testvérével, Haroldo de Campos-szal és Décio Pignatarival[*] – megalapította a *Noigandres* nevű költőcsoportot, egyúttal útnak indítva a *Noigandres* irodalmi magazint, amely a nemzetközi konkrét költészet áramába csatlakozó brazil csoportosulás, a *concretistas* első számú orgánuma lesz. A *Noigandres* költőcsoport épp oly különös volt, mint nevük, melyet Ezra Poud XX. Cantójából vettek kölcsön – s minthogy semmit nem jelent, tökéletesen megfelelt az újonnan létrejött mozgalomnak.

Tehát 65 évvel ezelőtt vette kezdetét az a gazdag költői pályafutás, melynek termése összesen éppen 65 verses-, esszé- és fordításkötet, valamint több száz kiállítás és performansz. Campos a statikusnak tekintett nyomtatott médiumok mellett számos dinamikus felületen is megjelenik: verseit elektromos óriásplakátokon, „videotext” és „videogramma” formátumban, valamint a neonfény, a hologram, a lézer és a számítógépes grafika segítségével mutatja be installációiban, performanszaiban és az interneten egyaránt. Kinetikus alkotásaiban a nyelvet – az animációs számítógépes programok adta lehetőségeket kiaknázva – mozgásában mutatja be, melyekben tér- és időbeliség találkozik, mikor a betűk megelevenednek, táncolnak. A konkrét költészet éthosza természetes módon valósulhat meg az új digitális médiumokban, amennyiben a háromdimenziós felület

lehetőséget nyújt a jelölők újfajta elrendezésére, a kinetikus művek előállítására, miközben az interaktivitást lehetővé tevő médiumok alkotó együttolvasására, sőt együttírásra serkentik az odalátogatókat.

A nevével fémjelzett multimédiás események közül kiemelkedik a CIDADECITYCITÉ című nagyszabású poéma „többhangú” előadása fiával, a zeneszerző Cid Campos-szal (melyet egyébként 2017 szeptemberében, a Janus Pannonius Költészeti Nagydíj átadása alkalmával rendezett budapesti performanszuk során is láthattunk). Ciddel számos egyéb közös alkotásuk is volt, így például a *Poesia é risco* (A költészet kockázat) című CD és multimédia performansz, mely a brazil konkrét költőcsoport nevéhez fűződő, költői, zenei és képi elemekre egyaránt támaszkodó többközegűség egyik kiemelkedő teljesítménye, s amelyet Brazíliában és külföldön is számos alkalommal előadtak. Költészetét szívesen mutatja be mozgó-hangzó installációk és digitális animációk formájában; kép- és hangverseit, valamint installációit és performansait a legkülönbözőbb internetes portálok népszerűsítik a világban.

Bár Campos (nagy ritkán) hagyományos (sorokba tördelt) szerkezetű verseket is ír, elsősorban konkrét költőként ismeri a világ, aki látható, fogható, hallható költői tárgyakat teremt. Több tekintetben is objektivitásra törekszik: költői „tárgyakat” alkot; objektív költészetet művel, vagyis személytelen, tárgyilagos verseket ír; elveti a karteziánus költői szubjektumot, mely megelőzné a költői megnyilvánulást, s melynek „kifejezése” volna a vers. Az effajta „alanyiság” – és a vele hagyományosan társuló expresszív-szubjektív lírai-vallomásos hang – kiüresítése sajátos avantgárd paradigmaváltásnak tekinthető, mely a radikális költészet hagyományain belül a konkrét versben jelentkezik a leglátványosabb formában.

A konkrét vers

A konkrét vers – a Max Bill svájci szobrásztól származó, majd Kandinszkij által népszerűsített elnevezés értelmében – a vers képi (piktoriális, ikonikus) és tárgyi (objektív) voltát hangsúlyozza, szemben az absztrakt és figuratív alkotásokkal. Imperatívusza a folyamatos újítás, ezért a konkrét vers mindig eredeti, mindig egyedi, mindig újító, sőt „forradalmi” és „feltaláló”, ahogy Campos maga írja (*Questionnaire*). Ugyanakkor a vizuális forma mindig elvont is, mert a szavak és a betűk egymással kölcsönhatásban levő ideogrammakként működnek.

Campos 1956-ban adja ki a konkrét költészet első manifestóját (*Poesia concreta: um manifesto*), melyet a Noigandres-alapítók hármasa (Augusto és Haroldo de Campos, Décio Pignatari) által jegyzett, *A konkrét költészet vezérfonala [plano-piloto da poesia concreta / pilot plan for concrete poetry]* című, válogatásunkban Pál Ferenc fordításában közölt kiáltvány követett. 1950 és 1960 között született kritikai szövegeiket és kiáltványaikat a Teoria da poesia concreta című antológiában adják ki 1965-ben. Ezekben a korai írásokban vizuális konstellációként határozzák meg a konkrét verset, melyben a grafikus tér szerkezeti tényezőként működik, az Ezra Pound-féle ideogramma-módszerben jelölve meg a konkrét írásmód „egymás mellé helyezésen alapuló felépítési módszerét”. Ezekben az elméleti szövegekben nevezik meg szellemi elődeiket, s írnak a „szóhanglátvány” Joyce-hoz köthető, radikálisan kísérleti eljárásáról.

Az ideogramma-módszer

A kompozíció elemeinek térbeli együttállásának gondolatát Pound ideogramma-módszeréből merítik, amely a *Cantók* kompozíciós elveként szolgált (melyekből Campos sokat lefordított). Az ideogramma különleges lehetőséget nyújt arra, hogy benne idő és tér szervesen egymásba hatoljon, és a vers prozódiai egy-

ségeként szolgáljon. Ugyanis akár Pound, Campos is prozódiai kategóriának, mégpedig vizuális prozódiai kategóriának tekinti az ideogramát, mely gondolati egységbe olvasztja a szavak ritmikus szerkezetét és képi megjelenését. Az Ernest Fenollosától merített módszer szerint írott költeményekben a lecsupaszított szavak – mint az amerikai költőtárs, Kenneth Goldsmith írja, „a dísztelen *sans-sérif* nyelv” – szintaktikai csatolás, sőt az értelmi-logikai kapcsolódásokat explicitté tevő elemek (ragok, prefixumok, kötőszavak stb.) nélkül sorakoznak.

Ekképp a konkrét versben a linearitást térbeliség váltja föl, a logikai kapcsolódást asszociáció, az alárendelést mellérendelés, a hipotaxis parataxis. Kétdimenziós térben létrehozott, komplex vizuális egységről van itt szó, mely mintegy felülírja a szintaxist, megvalósítva a műalkotás, a vizuális konstelláció teljes autonómiáját. A vers se nem önkifejezés, se nem egy jelöltre vonatkozó narratív-diszkurzív beszámoló – pusztán önmagát jelenti.

E módszer elsődleges kompozíciós művelete a tömörítés és a sűrítés, a mondatoknak „perc-költeményekbe” való „összepréselése”, a nyelv „legkisebb közös többszörösének” előállítása, a nyelv „konkrét pénzdarabjának” sűrítés által történő megformálása (*A konkrét költészet vezérfonala*), melynek során csak a legszükségesebb elemek maradhatnak a szövegben. Ez a redukció és koncentráció minimalista végterméket eredményez: gyakran egyetlen szó alkotja a verset, melyet egy teljes mondatból kivont esszenciának tekint a költő. A „lényeg” és a forma izomorfizmus valósul itt meg, miközben a konkrét vers „fölfedi önmaga szerkezetét”, és „szerkezet-tartalommá” lesz (*A konkrét költészet vezérfonala*).

Szellemi elődök

Bár a konkrét költészet gyökerei a reneszánsz képversekig nyúlnak vissza, Campos számára fontosabb a premodern-modern és avantgárd hagyomány. Legfőbb mintáit Mallarmé *Kocka-*

dobásában (*Un coup de dés*), Apollinaire *Kalligrammáiban* (*Calligrammes*), Joyce *Finnegan ébredésében* (*Finnegan's Wake*), Pound *Cantóiban* (*The Cantos*), Stein széttöredezett prózájában és Cummings betűverseiben, valamint a futuristák és a dadaisták kísérleti szövegeiben jelöli meg. Mint egy előadásában elmondta, Mallarmétól a vizualitás és a zeneiség együttállását tanulta meg; Poundtól az ideogramma-módszert, melynek révén a konkrét vers funkciók kapcsolati mezője lesz; Steintől a nyelvi elemek ismétlésének és permutációjának alkalmazását és a „kísérleti, minimalista és molekuláris” írásmódot; Joyce-tól pedig a szavak vagy betűk kaleidoszkópszerű sorakoztatását (*Yale Symphosposium* 376). Műfordítói figyelme pontosan erre az európai és amerikai hagyományra irányult, hiszen lefordította Pound Mauberly-jét és több *Cantót*, Joyce *Finnegan's Wake*-jét, fordította Steint, Cummingst, Majakovszkijt, Hlebnjikovot, Donne-t, az angol metafizikus költőket, a francia trubadúrokat, köztük Arnaut Danielt, Hopkinst, Rilkét, valamint Mallarmét, Rimbaud-t és számos francia szimbolistát. De szóművészetére zeneszerzők és képzőművészek is nagy hatással voltak, elsősorban Webern és Cage, valamint Malevich, Mondrian és Duchamp (*Questionnaire*).

Ez a „hatáskonstelláció” (Greene) azután párosult a költészetelmélet 20. századi megújítói, elsősorban Paul Valéry, valamint az orosz formalisták és a prágai nyelvész kör gondolataival. Valérytól a könnyű szöveggel szemben érzett ellenállás (*résistance au facile*) imperatívuszát fogadta el, a nyelvészektől a poétikai funkciónak a megszokottól való eltérésként való meghatározását. A költő – Viktor Sklovszkij ismert kifejezésével – „eltávolítást” (*оотрапение*) alkalmaz, idegenné téve azt, ami ismerős a nyelvben, és „defamiliarizálja” mindazt, ami „familiáris”, és amit épp ismerős volta miatt a beszélő nem is érzékel a hétköznapi kommunikációban. Campos is a defamiliarizáció különböző technikáival deformálja a nyelv normáit, ami – Jan Mukařovský kifejezésével – nála is „a nyelven tett egyfajta erőszakként jelenik meg” (127).

A szóhanglátvány

Campos 65 éves költői pályája során következetesen hű marad a „szóhanglátvány” kompozíciós elvéhez. Mint a Roland Greenek adott interjújában mondja, költői gyakorlatában e hármas – vagyis egyrészt a „verbális” jelölt, másrészt a hangzó, harmadrészt a grafikus jelölő – „molekuláris egységének” megvalósítására törekszik. A Joyce *Finnegan ébredéséből* kölcsönzött kifejezéssel ez a „verbivocovizualitás”, vagyis a „szóhanglátvány” költészete. Egyik első verbivocovizuális darabja az 1953-ban született *Poetamenos* című versciklus, melyben – Schönbergtől és Weberntől inspirálva, akik a „hangszínek dallamait” (*Klangfarbenmelodie*) próbálták megragadni – Campos mintegy kivonja a szavakat a szintaxis fennhatósága alól, s a grafikus minizatnak, illetve a színmintának rendeli alá.

A *verbivocovizuális* hármas összetétel első eleme a nyelvre, a nyelv anyagszerűségére utal: a konkrét költő a nyelv láthatóvá tételére törekszik, a nyelv anyagságának érzékeltetésére a tipográfia és a fehér terek kiaknázása révén. Azt keresi, ami ellenáll a megszokott jelentésképzés folyamatainak. Vagyis a konkrét költő megkérdőjelezi a könnyed, olajozott, magától értetődő referencialitás lehetőségét, tagadva a nyelv kifelé mutató funkcióját. Mint Marjorie Perloff írja egy későbbi radikális irányzatról, az amerikai nyelvköltészetről: „a költői nyelv nem ablak a világra, hanem szemiológiailag összekapcsolt jelek rendszere” (158). Jelentőséget – és jelentést – kap a nyelvi elemek látható és hallható volta, miközben ellényegtelenednek (és gyakran el is tűnnek) a szemantikai kapcsok. Ennek megfelelően a konkrét vers – tagadva a nyelv kifejező (expresszív) funkcióját – struktúrával és anyaggal hoz létre jelentést. „Konkrét költészet: teljes felelősség a nyelvvel szemben ... a kifejezésre törekvő, szubjektív és hedonisztikus költészet ellen” (*A konkrét költészet vezérfonala*).

Az összetétel második tagja kapcsolódik a nyelv anyagszerűségéhez, s a költői szöveg zeneiségéhez, akusztikus és auditív értékeire vonatkozik: a versek hallható tárgyak, melyek akkor szólalnak

meg, amikor az akusztikus forma nem rendelődik alá a szemantikai értelmezésnek – így például a nonszensz szóösszetételekben vagy a zajként, zörejként hallott szóhangokban. A zenei hatás mutatkozik meg a konkrét költők által igen kedvelt sorozatversekben is, melyek zeneművek mintájára született alkotások. Ilyenek Campos esetében a Webern inspirálta hangszíndallamok (*Klangfarbenmelodie*), melyekben – követve a komponista ellenérzését a zenei témákkal és motívumokkal szemben – a különböző nyelvi elemeket (frázis, szó, szótag, hang) bízza meg a zenei hangszerek szerepének ellátásával. Ezek teszik majd hangzóvá a verset, sorban egymástól véve át a versdallamot (*Teoria* 15).

Végül az összetétel harmadik tagja a konkrét vers erős vizualitására utal. A térbeli forma veszi át a lineáris írás vagy beszéd szerepét, amennyiben a linearitást a szimultaneitás váltja föl. Az ideogramma-módszer és a vele rokonságot mutató montázs-szerkezet a tér hatékony vizuális kiaknázását teszi lehetővé: az egymásra helyezett szavak, szótöredékek, betű- vagy szómontázsok különlegesen feszes struktúrát eredményeznek. Ezek közül kiemelkedik a kikezdhethetlenség, megbonthatatlan körszerkezet, melyet Campos különösen szívesen alkalmaz: ilyen például a *Kód* és az *SOS* című képvers.

A konkrét költészet az olvasó elé állított követelményeket is radikálisan megváltoztatta. Az értelmi olvasáshoz szokott olvasónak le kell küzdenie az értelmezési kényszert, s a gondolkodáshoz-kontemplációhoz általában nem mozgósított érzékszerveit is bevonva meg kell hallania a nyelv akusztikáját, és meglátnia a vizuális formákat. A betűfolyamokat többféleképpen is föl kell darabolni; a lecsupaszított szóvázakat ki kell tölteni, jelentéssel ellátni; közben az olvasás szokványos reflexeit – hogy az olvasó a nyelven át a világra tekintsen – el kell fojtani. Most magát a nyelvet kell észrevenni, azt kell olvasni, s nem a nyelven át a világot. – Végül az olvasónak rá kell arra is döbbennie, állítja Campos, hogy talán nem is létezik az a világ a nyelven túl, csak azon belül.

Nyelvkezelés, nyelvfilozófia

Campos az „objektivitás poétikájaként” definiálja a konkrét költészetet, melynek „premisszáit a nyelv gyökereiben” keresi (lásd a *Questionnaire*-ben adott válaszait). E tekintetben Charles Olsonnal, az amerikai korai posztmodern költészet vezéralakjával mutat szellemi rokonságot, aki számos nagyhatású tanulmányában érvelt – a saját költői gyakorlatában is megvalósított[+] – partikularizáló nyelvhasználat mellett, és szállt szembe az expresszív és metaforikus gondolkodással, rámutatva, hogy nyelvünk beépített metaforái tulajdonképpen a megismerés fékjei, ill. mellékvágányai. A mű textualitását nem a nyelven kívüli világra mutató referenciák, hanem az olvasás folyamán aktiválódó, s egymásnak akár ellentmondó jelölő folyamatok sokasága adja. Maga a nyelv lesz az ismeretek forrása, a költői forma pedig magában foglalja a költemény teljes anyagszerűségét, a szavak interakcióját lehetővé tevő fizikai „teret”, azaz az írás intertextuális és anyagi karakterét.

A végtelenig sűrítő konkrét költő tudatosan koncentrált szókésszlettel dolgozik, a mondatok és a szócsoportok előállításához szükséges, szerinte relativizáló szintaktikai kötések kiiktatja, miközben könnyedén lépdel a nyelvi és a nem-nyelvi szintek között. Mindezekkel a defamiliarizáló eszközökkel megvonja a verstől a nyelv narratív-expresszív potenciálját. Nem kíván semmit sem elbeszélni vagy kifejezni; célja, hogy olvasója képes legyen érzékelni, sőt érezni a nyelvet, melyet nem eszköznek tekint a költő, hanem – akár a szobrász az agyagot – megformálandó anyagnak. A konkrét költő is így munkálja meg a nyelvet: jelentéseket olvaszt össze, szintetizál, „érző »verbivocovizuális« totalitást” teremtve az ideogramában (*Poesia concreta: um manifesto*). Mindezzel, írja ugyanott, „a konkrét költő nem pislant sandán a nyelvre, hanem annak közepébe hatol, hogy megélje és életre keltse tényyszerűségét”. Nem vonhatja el a költő figyelmét az, ami nem lényeges, s hagynia kell, hogy a mellérendelt és/vagy ré-

tegesen egymásra halmozott nyelvi egységek együttese átvegye a szintaxis szerepét.

A „nyelv közepébe hatoló” konkrét költészetet ugyanakkor sajátos nyelvfilozófia szervezi. A konkrét költő nemcsak azt állítja, hogy a nyelv világunk kerete és terepe (és nem fordítva), hanem azt is, hogy mindent, amit a világról tudunk, valójában a nyelvből tudjuk. Tudásunk nyelvi eredetét hivatottak igazolni a Campos által oly kedvelt szó- és betűjátékok is, melyekben a nyelv a térrel alkot fogalmi viszonyt, s a jelölők – szavak, szótagok, betűk – teremtik meg a jelöltet. Ilyen betűjátékok a tükörversek, például a *VAIA/VIVA* és a *REVER*, melyek hol jobbra, hol balra olvasást követelve mutatják a szavak – és következésképpen a fogalmak – színének és fonákjának azonosságát. Ilyen a *caracol* (magyar fordítása káráköll) című vers, mely a portugál eredetiben a maszk (*mascara*) felöltésének és levetésének folyamatát követi pusztán néhány szó egymásba kapcsolásával, mintegy összetolásával, miközben a betűfolyam többféle lehetséges tördelése új szavakat állít elő, a csiga (*caracol*) betűinek vastagítása pedig a lassan csúszó csigát jeleníti meg.

Ezek a szó- és betűjátékokat alkalmazó darabok a konkrét költészet reprezentatív alkotásai, amennyiben a költő pusztán a jelölőkre bízta a jelentést: hagyja, hogy a betűk tánca vagy együttállása hozza létre a „tartalmat”. Jó példa erre a módszerre a *Luxus* (*Luxo*) című vers, melyben a *luxo* (luxus) szó betűformákká rendezésével áll elő egy másik szó, a *lixo* (szemét) – vagyis a betűkre mint a legkisebb jelölő egysége bízta az állítást: a *luxus* termeli a szemetet. Hasonlóképp az *amortemor* című versben pusztán három szó betűiből – *amor*, *morte*, *temor* – épül az a piramis, melyben a szavak nem egyszerűen összefolynak, hanem átfedik egymást: minthogy egyes szótagok többfelé kapcsolódhatnak (*a-mor*, *mor-te*, *te-mor*), ezek a szavak szétválaszthatatlanok. A jelölők szétválaszthatatlansága pedig azt jelenti, hogy jelöltek (a három fogalom) is elválaszthatatlanok: a szerelem, a halál és a félelem örök körforgásban kapaszkodnak egymásba.

„Szó-dolgok”, performativitás

Az objektivitás elvét valló konkrét költő szívesen ír (vagy inkább készíti) a klasszikus konkrét-vizuális hagyományból ismert képverseket és tárgyverseket – nyelvi objektumokat vagy „szó-dolgokat” – melyek „tér-időben” léteznek, „hasznos tárgyaknak” tekintve e „költemény-termékeket”, melyek feszültséget teremtenek térben és időben (*A konkrét költészet vezérfonala*).

Ezekben a versekben Campos úgy rakja össze az elemeire bontott nyelvet, hogy – a konstatív (leíró) funkciót háttérbe szorítva – a nyelv performatív (végrehajtó, megképző) potenciálját aknázza ki. Ezt kétféleképpen valósítja meg: folyamatok vagy tárgyak performálásával, illetve Campos kifejezésével, „igésítés” vagy „főnevesítés” révén (*A konkrét költészet vezérfonala*). A nyelvészetből kölcsönvett terminusok (topik/komment) alkalmazásával azt mondhatjuk, hogy ebből a szempontból komment- és topik-költészetre bonthatjuk a konkrét verset: a redukcionista-minimalista vers performált tárgya leggyakrabban vagy egy kommentszerű folyamat (amelyből hiányzik a topik, vagyis a főnév), vagy egy autonóm tárgy, főnevesített topik (amely mellől elmarad az állítás, a komment).

Egy folyamat performálásának vagyunk tanúi például a Csepereg című darabban, amely a csöppenés és a lepergés dinamizmusát jeleníti meg. Hasonló performatív folyamatokkal dolgozik a lüktetést betűkihagyásokkal performáló versben (a *pulzálás*), valamint a körkörös – ill. Zalán Tibor frappáns fordításában: „csöndkörös” – bolyongást előállító képversében (SOS). Vagyis a szöveg ugyanazt a cselekvést performálja, mint amelyről beszámol.

Campos gyakran úgy is becsempészi a performatív funkciót a szövegbe, hogy a nyelvi anyagot konkrét tárggyá alakítja. Az ilyen tárgyversekben a költő, a szó klasszikus „hatalma” révén, a nyelv elemeiből hoz létre valami azelőtt nem létezőt: olyan tárgyat, amely egyenrangú a külső, fizikai valóság többi tárgyával. Így például a *tojásgombolyag* című versben a szó átalakul magává

a tárgyá, amely a versben lépésről lépésre követett gombolyítás aktusában jön létre, performatív módon.

A szóból folyamatot vagy tárgyat alkotó konkrét költő a klasszikus, J. L. Austin nevéhez köthető performativitás-felfogás szerint jár el: bár a betűkből készített forma felidézi a valóságos formát, mégsem beszélhetünk leíró konstativitásról: a megnyilatkozás nem mondható igaznak vagy hamisnak, hanem olyan beszédcselekvésnek, amelynek elvégzése létező dolgokat teremt a külső valóságban. Vagyis a nyelv a nyelvtől függetlenül létezőnek feltételezett, érzékelhető, fizikai valóságban hoz létre valamit. Ezt a felfogást a modern episztémé, jelesül a strukturalizmus meghatározó gondolati sémái jellemzik. Ezért nevezhetjük logocentrikusnak a performativitás efféle klasszikus eseteit, amelyekben tetten érhető a jelölt/jelölő – vagy másként szólva: a foucault-i „szavak” és „dolgok” – markáns megkülönböztetése.

De komolyan gondolhatja-e a konkrét költő, hogy konkrét tárgyakat vagy történéseket hoz létre? Hiszen a képversek által előállított gombolyagok, pulzálások vagy cseppenések nem valóságosak; inkább Magritte-nak a la *Trahison des images* (*Ceci n'est pas une pipe*) című, híressé vált pipájához hasonlóan a „képek árulására”, a reprezentáció problematikusságára hívják föl a figyelmet.

Felmerül tehát a kérdés, hogy mit is teremt az a költő, aki szavakkal és betűkkel próbál valamiféle, a külső világban létező jelenségeket vagy objektumokat előállítani – aki e gesztussal kíván visszatérni a ποιητής (*poiētēs*) eredeti görög értelméhez? Mi is performatív aktusának a tárgya? A performativitás mai, posztstrukturalista elméletei alapján elmondható, hogy a nyelvi anyagot használó konkrét költő valójában önmagát képzi meg – alkotóként, teremtőként –, amikor a nyelvi teremtés eszközéhez nyúl. Olyan ágenciával látja el magát, amely a teremtő szó és betű segítségével képessé teszi – igaz, a nyelven belül maradva –, hogy tojásgombolyagot vagy pulzálást vagy csepegő esőt hozzon létre. Itt előállított alanyiséga nem karteziánus, nem előzi meg konkrét versbeli performatív megnyilvánulását: szubjektivitá-

sa magával a performatív gesztussal jön létre. Ami azt is jelenti, hogy az alany vagy az alanyiség sajátos módon tér vissza a konkrét versben: nem az expresszív-mimetikus figyelem tárgyaként, hanem a performativitás alanyaként és tárgyaként egyszerre.[#]

Ezzel a radikális gesztussal Campos végérvényesen átlépi az énköltészet lírai paradigmáját: a költő nem a verset megelőzően létező énjét „fejezi ki”, hanem elfogadja, hogy énje a versben kibontakozó performatív folyamat terméke. Ezzel szakít az alanyi készlettel, miszerint a költő valódi tárgya nem lehet más, mint saját szubjektuma – érzései, gondolatai, élményei. A konkrét vers ebben az értelemben távolodott el a leginkább a lírától: azzal, hogy nem él az alanyinak mondott költészet mimetikus-expresszív funkciójával. Az önkifejező költői szubjektum teljes megszüntetéséről van tehát itt szó, valamint a nyelvi matériának a karteziánus alany helyére való tolakodásáról.

Hivatkozott irodalom

Campos, Augusto de. *Poesia Concreta: um Manifesto*. <http://www2.uol.com.br/augustodecampos/poesiaconc.htm>

Campos, Augusto de. *Questionnaire of the Yale Symposium on Experimental, Visual, and Concrete Poetry Since the 1960s*. <http://www2.uol.com.br/augustodecampos/yaleeng.htm>

Campos, Augusto de. *Yale Symphosyposium*. In: *Experimental – Visual – Concrete. Avant-Garde Poetry Since the 1960s*. Szerk. K. David Jackson, Eric Vos és Johanna Drucker. Amsterdam: Rodopi, 1996. 369–418.

Campos, Augusto de, Haroldo de Campos és Décio Pignatari. *A konkrét költészet vezérfonala [Plano-Piloto para Poesia Concreta/ Pilot Plan for Concrete Poetry, 1958]*, ford. Pál Ferenc. In: Augusto de Campos. *Hangszóképversek*. Szerk. Pál Ferenc. Budapest: Magyar PEN Club, 2017. 135–137.

Campos, Augusto de, Haroldo de Campos és Décio Pignatari, szerk. *Teoria da Poesia Concreta. Textos Críticos e Manifestos*. São Paulo, Edições Invenção, 1965.

Goldsmith, Kenneth. *From (Command) Line to (Iconic) Constellation*. http://www.ubu.com/papers/goldsmith_command.html

Greene, Roland. *From Dante to the Post-Concrete: An Interview with Augusto de Campos*. In: *The Harvard Library Bulletin*, vol. 3, no. 2(1992). 34-35. <http://www.ubu.com/papers/greene02.html>

Mukařovský, Jan. *A költői nyelvről*, ford. Beke Márton. In: *Szemiólogia és esztétika*. Pozsony: Kalligram, 2007. 115–184.

Perloff, Marjorie. *Differentials: Poetry, Poetics, Pedagogy*. Tuscaloosa: University of Alabama Press, 2004.

[*] Haroldo de Campost és Décio Pignatarit már a magyar olvasók is ismerhetik, hiszen mindkét költőnek jelent meg magyarul válogatása, mindkettő Pál Ferenc szerkesztésében: Haroldo de Campos: *Konkrét versek*, ford. Pál Ferenc és Petőcz András, Budapest: Íbisz Kiadó, 1997; Décio Pignatari: *Vers-gyakorlatok*, ford. Pál Ferenc és Petőcz András, Budapest: Íbisz Kiadó, 1999. Augusto de Campos magyar nyelvű, reprezentatív kötetével immár teljes lesz a Noigandres-költőcsoport magyar jelenléte.

[+] Lásd Charles Olson: *Semmi egyéb a nemzet / mint költemények...* Válogatás Charles Olson verseiből. Ford. Szőcs Géza. Vál. és szerk. Bollobás Enikő. Budapest: A Dunánál Könyv- és Lapkiadó – Kolozsvár: Qui One Quint Könyvkiadó, 2003

[‡] A performativitás, azon belül a szubjektumperformativitás elméleti aspektusairól részletesen írok Egy képlet nyomában: Karakterelemzések az amerikai és a magyar irodalomból című könyvemben (Budapest: Balassi, 2012). A konkrét vers performativitásáról pedig a következő tanulmányokban: *Poetry and Visual Enactment: the Concrete Poem* (Word and Image, II/3 [1986]. 279–285); *A performál visszaható ige? Az alany(iság) különös visszatérése a konkrét versben* (In: „Visszhangot ver az időben”: Hetven írás Szegedy-Maszák Mihály születésnapjára. Szerk. Bengi László, Hoványi Márton és Józán Ildikó. Pozsony: Kalligram, 2013. 65–73).

A tanulmány megjelenési helye:

Augusto de Campos. *Hangszóképversek*. Szerk. Pál Ferenc. Budapest, Magyar PEN Club, 2017. 139–148.

Payer Imre

Konkrétan

Idén Augusto de Campos kapta a költészeti Nobel-díjnak számító Janus Pannonius Költészeti Nagydíjat. Ehhez kapcsolódva mutatták be a napokban Budapesten, az Uránia Filmszínházban – az ünnepelt jelenlétében – a nemzetközi érdeklődést kiváltó, a költő pályáját összefoglaló pazar kiállítású, kétnyelvű (portugál/magyar) verseskötetet. Campost itthon és a nagyvilágban régóta gigalegendás személynek tartják a művészeti életben, az ő nevéhez fűződik annak a konkrét költészeti irányynak a megalapítása, amely oly nagy hatást tett évtizedekkel ezelőtt a neoavantgárd irodalommal rokonszenvező szerzőkre.

A könyv reprezentatív módon, könyvtárgyként is magas szinten mutatja be a költői pálya fejlődéstörténetét a késő modern kezdettől a neoavantgárd kiteljesedésig. Campos fiatalkori versein erősen érezhető az amerikai Ezra Poundhoz köthető szemlélet és poétika. Később, akárcsak a nagy előd, ő is megírta világra szóló manifesztumát *A konkrét költészet vezérfonala* címen. Eszerint a költészet lényege nem a lélek kifejezése, és nem a tárgyi valóság ábrázolása. Hanem nyelvi öntükrözés. A költészet alapja a mondat logikai kapcsolóelemeitől leválasztott Szó. De ez nem úgy értendő, mint a görög logosz, nem a tapasztalat és jelentés beszédteljességet mondó nyelvteljessége, amelyre Martin Heidegger is utalt. Legkisebb egysége nem a szó, hanem a betű. Inkább a graféma jut eszünkbe róla. Másképp szólva az ideogramma, vagyis a jelölő nem hangra, betűre, hanem fogalomra mutat. Mondhatnám, Augusto de Campos Pound késő modern költészetének hagyományát Derridát idéző, dekonstrukcióra emlékeztető módon vitte tovább. Ókori példával élve nem a görögséghez, hanem az egyiptomi hieroglifikához áll közel ez a nyelvi szemlélet. Nem a jelentés, hanem a jelölés van előtérben. Nem a jelölt, hanem a jelölő. Alany és állítmány, a főnév és

az ige teljes izolálása az abszolút sűrítés nevében. A mondattani kapcsolóelemek kiiktatódnak. Az így megjelenő főnevek és igék olyan, asszociációra épülő művészi közegbe kerülnek, amely elvontan koncentrálja egységbe a különféle médiumokat. Térre válik az idő az egyetemes szemiológiai közegben. A nyelven kívüli anyagszerű mediális közegek egybejátszódnak a nyelviség anyag-talan közegével. Erre utal a könyv címe is: *Hangszóképversek*. Műveinek nagy része: *szó-dolog*.

A mostani, rendkívül igényesen kivitelezett könyv, amely a vizuális elemeket is nagyon színvonalasan prezentálja, könyvévszámokhoz köthetően is bemutatja a költő különféle korszakait. Kezdődik a késő modern, még strófikusan hagyományos jegyeket felmutató *A király királyság nélkül* című (1949, 1951), több részes költeményével. Bemutatja ezután a költészeti korszakváltást hozó, az 1952-ben, testvérével és barátjával megalapított *Noigandres* csoportot és folyóiratot reprezentáló korszakot. A 'noigrandes' szó Ezra Pound XX. *Cantójából* származik, amely szintén szövegközi kapcsolatban van egy régi provanszál költő, Arnaut Daniel művével, utóbbi szava a *noigandres*, jelente máig megfejtetlen. Tehát a jelölő, a szó hangteste, grafikai látványa a fontos. Ezután az 1952-es, a *Noigandres* folyóirat második számában megjelenő *Poetamenos* versciklus következik, immár teljes mértékben a konkrét költészet jegyében. A könyv a további folyamatokat is szakszerűen hozza, Pál Ferenc kitűnő kommentárjaival. Szőcs Géza, Ladik Katalin, Szkárosi Endre, Petőcz András, Zalán Tibor, Pál Dániel Levente kitűnő műfordításai a magyar kultúra párbeszédképességét erősítik. Campos világirodalmi elődei Poundon kívül többek között Mallarmé, Majakovszkij, Melville, a társművészetek közül – zenei részről – John Cage, sőt Kassák költészetét is ismerte és elismerte Fejér Kázmér képzőművész közvetítése révén. A konkrét költészet mellett Augusto de Campos a hasonló művészeti előfeltevésekből kiinduló alkotásmódokkal is kísérletezik. Az 1970-es évektől hozza létre az újságkivágások kollázsszerű műveit (*Popcretos*) és mozgatható háromdimenziós alkotásait (*Poemmobiles*). A kötet

végén Bollobás Enikőnek, az amerikai irodalom avatott értelmezőjének színvonalas tanulmánya teoretikusan is segít az olvasónak értelmezni a nagydíjas költő pályáját.

Hiszen ebben az esetben egy világirodalmi hatástörténetnek is részesei lehetünk. Ennek lényege, hogy Brazília nem akar másodlagos európai költészetet művelni. Augusto de Campos pedig elérte, hogy mintegy megfordult az irány, a „Nagy Vízen” túli kultúra hat az eredetére.

Augusto de Campos: *Hagszóképversek*. Magyar PEN Club, 2017

Márton László

A műfordítás mint szökés

Laudáció a Janus Pannonius-műfordítói díj
2017-es átadásakor

HANS HENNING PAETZKE azt a díjat, amelyet most átvesz, a magyar költészet másmilyen – esetünkben konkrétan német – nyelvre való átültetése elismeréseképpen kapja. És valóban: Henning – hadd említsem őt a keresztnévén, ahogy az ember a barátját szokta emlegetni – sok magyar költő alkotásait tette a német nyelvű olvasók számára megismerhetővé. Petri Györgynek, aki sajnos már nem az élő magyar költészet művelője, majdnem a teljes életművét átültette, de Pilinszky János, Vas István, Weöres Sándor és Székely Magda költészete is tőle kapott német nyelvi formát. Illyés Gyulának egy versét fordította le, de az az egy vers az *Egy mondat a zsarnokságról* volt, és akkorát szólt, mint más költőktől egy egész kötet. És hosszasan sorolhatnám azokat a kortárs költőket, Balla Zsófiától Tóth Krisztináig, Oravecz Imrétől Tandori Dezsőn át Szőcs Gézáig, akiknek Henning a német hangja lett.

Egyszer egy műfordítótól megkérdezték, hogyan tud ilyen sokat dolgozni. Azt felelte: „Nem kell sokat dolgozni. Csak mindig.” Majd némi gondolkodás után hozzátette: „És jól.” Régóta ismerem Henninget, és tanúsíthatom, hogy ennek a kettős kritériumnak – mindig és jól – hiánytalanul megfelel. De hát mikor mondhatjuk azt, hogy egy versfordító jól dolgozik? Akkor, ha fordítás közben ő maga is költővé, lírai költemények esetében lírikussá válik. Henningnek vannak saját művei, kitűnő prózát ír, de költeményei nincsenek, én legalábbis nem tudok róluk. Az ilyen versfordító úgy válik munkája közben költővé, hogy rekonstruálja nemcsak a lírai ötletet, hanem az ötlet irodalmi al-

kotássá formálódását is. Az ilyen versfordító nincs kitéve annak a kísértésnek, hogy a lefordított verset integrálja saját költői világába, mert nincs neki saját költői világa. Ez pedig adott esetben jóval nagyobb előny lehet, mint hátrány.

Egyik írásában Henning a versfordítót Orpheuszhoz hasonlítja, aki leszáll az alvilágba, vagyis az idegen nyelvbe és kultúrába, hogy onnét visszahozza halott kedvesét, vagyis a lefordítandó költeményt vagy költői életművet. Ebből legalább két dolog következik. Az egyik az, hogy a fordító számára az eredeti mű, amíg nincs lefordítva, amíg csupán azon a nyelven létezik, amelyen a szerzőnek eszébe jutott, addig halott. A másik pedig az, hogy a fordítónak munka közben nem szabad rápillantania a Hádészből kiszabadítandó kedvesre, vagyis arra a műre, amelyen dolgozik. Ne nézze, ne lássa, különben elveszíti.

Henning az a fordító, és egyáltalán, az az ember, aki nem tartja be ezt az általa megfogalmazott tilalmat. Nem ez az első tilalom, amelyet áthág. Aki életét vagy önéletrajzi indíttatású prózáját ismeri, az sok-sok áthágott tilalmat és megtagadott parancsot idézhet fel. Ezek azonban külsődleges, hatalom vezérelte parancsok és tilalmak voltak, ezeket Henning sohasem tisztelte. Annál hűségesebb volt mindig is a saját, belülről vezérelt normáihoz. Ezek közül a három legfontosabb: a szabadság, az emberi méltóság és a szolidaritás.

Azt hiszem, Henning műfordítói munkássága nem értelmezhető a három említett princípium figyelembe vétele nélkül. Versfordításaihoz pedig a terjedelmében jóval nagyobb prózafordítói életmű adja a keretet. Henning első munkái közé tartozott Mészöly Miklós *Saulusa* és Nádas Péter *Egy családregény vége* című regénye: az akkori hatalom által kevésbé kedvelt szerzők alig megtűrt munkái. Konrád György és Szelényi Iván tanulmánya pedig, *Az értelmiség útja az osztályhatalomhoz* éppenséggel a tiltott művek közé tartozott Magyarországon, akárcsak Konrád összes többi 1989 előtt írt regénye és tanulmánya, amelyeket Henning szintén lefordított, elég említenem *A cinkost* és az *Antipolitikát*. De Henning többi szerzője sem volt a szocialista

kultúrpolitika szíve csücske: Esterházy Péter, Eörsi István, Mándy Iván és Heller Ágnes nevét írom le, a teljesség igénye nélkül.

Ha Henning munkásságának első félidejét, az 1989 előtti időszakot nézzük, felmerül a kérdés: politizált-e azzal, hogy fordított? Hogy volt politikai véleménye a „népi demokráciáról”, az biztos, ezt életrajzi tények is alátámasztják. De aki ismeri a fordítói munkát, amelybe az agentúra, a művekkel való házalás is beletartozik, a kiadókkal és a szerzőkkel való kapcsolattartás, a recenziók előmozdítása, az irodalmi élet nyomkövetése, debütáló szerzők felfedezése, az tudja, hogy a politikai beállítottság – a kommunista diktatúra elutasítása – csak egy szempont a sok közül. Henning már az 1980-as években is tudatosan törekedett arra, hogy a magyar irodalom autonóm szerzőit mutassa meg a német olvasóknak, és egy alternatív szellemi tájkép rajzolódjék ki a fordításaiból, de ebben a minőség tisztelete volt a döntő szempont. Minthogy pedig az imént említett magyar írók is annak tudatában dolgoztak, hogy a minőségből következik a diktatúrával szembeni esztétikai ellenállás, Henning fordítói munkájában a minőség közvetítésének politikai tétje is volt.

1989 után, a korábbiaknál kedvezőbb körülmények között, folyamatosan növekvő tekintély birtokában, Henninget egyre inkább foglalkoztatják a műfordítás elméleti kérdései. Furcsa, de így van: a fordításelméletek jó részét olyan irodalomértők fogalmazzák meg, akiknek nincs műfordítói gyakorlatuk. Henning, aki mind a mai napig óriási munkabírással fordít, az ilyen elméleteket elnéző mosollyal figyeli. Ő metaforákkal írja körül a fordítói munkát. Hol gyurmához hasonlítja az eredeti szöveget, amelyet a fordítónak újra kell formálnia (vegyük észre, hogy ezzel a filológiai pontosság túlzott tisztelete ellen érvel), hol pedig kottához, amelyet a hegedűsnek vagy zongoristának, mármint a műfordítónak meg kell szólaltatnia (ezzel pedig azt állítja, hogy a lefordított műben legalább jelzésszerűen meg kell őrződnie az eredeti kulturális kontextus idegenségének).

Itt kell beszélnem Henning Magyarországhoz és a magyarokhoz való viszonyáról, mert szerintem ez hozzátartozik a műfor-

dítói életmű értelmezéséhez. Henning számára Magyarország menedék volt. Ide menekülhetett (Nyugatra akkor még nem) az őt személy szerint brutálisan sújtó NDK-beli elnyomás elől. Nem akarom összemérni a magyarországi és az NDK-beli elnyomást, elég annyi, hogy Magyarországon Henninget nagyjából békén hagyták. Azt a munkát végezhetette, amit akart. Ebből következett, hogy nemcsak Magyarország volt a menedéke, hanem a magyar nyelv és kultúra is. Magyarországról néhány év múlva továbbjutott az NSZK-ba, ahonnét csak az 1990-es években költözik vissza, a magyar nyelvből viszont sohasem költözött ki. Nem akarom elvenni tőle német mivoltát, mégis azt állítom, hogy tiszteletbeli magyarrá vált. Itt él Budapesten, akcentus nélkül beszél magyarul, és a fülemben cseng, amint magyarosan, családnév utáni keresztnévvel mutatkozik be: „Paetzke Henning!”

Mindez összefügg azzal a fordítói stratégiával, az övével, amely a fordítást kommunikációs folyamatnak tekinti, közvetítésnek a szerző és az olvasó, az eredeti nyelvű és a cél nyelvű kultúra között. Henning emigránsként kezdte – igazából nem Magyarországra vagy az NSZK-ba, hanem a műfordításba emigrált –, és diplomataként, szerzők és művek követeként folytatja most már évtizedek óta.

Hogy a követjárás költői tevékenység, az legalábbis Walther von der Vogelweide követeket megszólaltató szerepversei óta köztudott. Azt is tudjuk, hogy a követek – különösen a jó hírek hozói – jutalmat érdemelnek. Henning műfordítói, azon belül versfordítói munkássága bízvást tekinthető jó hírnek.

Szeretettel gratulálok!

Kelemen János

NÁDASDY ÁDÁM laudációja
a Janus Pannonius-műfordítói díj
2017-es átadásakor

Nemrég ünnepelte a világ Dante születésének hétszázötvenedik évfordulóját, s rövidesen, 2021-ben lesz halálának hétszázadik évfordulója. De 2021 az Isteni színjáték születésének is évfordulója, hiszen a költő haláláig dolgozott költeményén.

Nehéz lenne méltóbb megemlékezést elgondolni, mint új fordításban, mai nyelven adni az olvasó kezébe a világirodalom talán legnagyobb költői művét. Nádasdy Ádám Színjáték-fordítása méltó és nemes megemlékezés. Tavalyi megjelenése esemény-számba ment, és azonnali megérdemelt sikert aratott, hiszen a közönség csalhatatlanul megérezte, hogy olyan mű született, mely nyelvünket és kultúránkat hosszú távon is gazdagítani fogja.

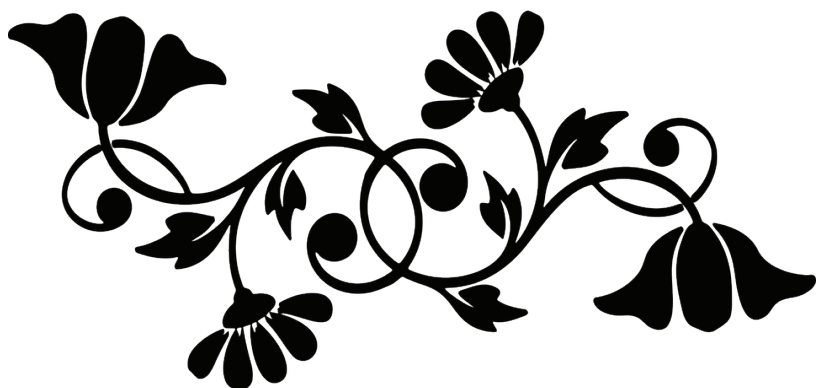
A száz évvel ezelőtti Dante-centenárium alkalmából hasonló történt. Akkor Babits Mihály ajándékozta meg olvasóit az Isteni színjáték új fordításával, melyről bebizonyosodott, hogy több is, mint műfordítás, hiszen magyar remekműként vált irodalmunk részévé. Babits letéve a tollat így írt: „Büszke vagyok nyelvemre! Ez az első érzésem, mikor befejezem a nagy munkát”.

Amikor Nádasdy belevágott a maga munkájába, abban a biztos tudatban tehetett tehát, hogy nagy elődje bebizonyította: a magyar nyelv minden költői árnyalat és fogalmi distinkció kifejezésére alkalmas. Ahogy Babits mondta, bármely más nyelven lehetetlen lenne a súly és lebegés misztikus házasságát, a filozofikus tartalom és szárnyaló poézis olyan egységét megteremteni, mint amelyet megkövetel az Isteni színjáték fordítása. Ez a bizonyosság persze együtt járt a kétellyel: fel lehet-e venni a versenyt Babitscsal? Mindenesetre az idő múlása, a nyelv és a befogadói

elvárások változása miatt valakinek vennie kellett ehhez a bátorságot. Az eredmény Nádasdyt igazolta, aki bebizonyította, hogy a rímelésről lemondva nemcsak a gondolati pontosság fokozható, de épp e pontosság révén a költőiség is átültethető.

Nádasdy életművének ismerői persze jól tudják, hogy nem először kelt versenyre a magyar költészet és műfordítás klasszikusaival. Kell-e egyebek közt a Hamlet újrafordítására hivatkoznunk Arany János után? Újrafordításaival, melyek legnagyobb műfordítóink munkáival egyenrangúak, egy további élményben is részesít minket. Míg egy költői mű a maga nyelvén csak egyetlen verzióban létezhet, addig más nyelveken megsokszorozódhat, s anélkül, hogy elveszítené azonosságát, újabb és újabb jelentéseit hozza felszínre. Hallatlan gazdagság forrása ez.

Dante egyik túlvilági vezetője Vergilius, aki nemcsak a poklon és a purgatóriumon kíséri őt végig, hanem irodalmi művek sokaságán át. „Te vagy a mesterem, a mintaképem” – mondja neki Dante. Ne hangozzék költői túlzásnak, ha azt mondom: a műfordító, főleg az olyan jelentős műfordító, mint Nádasdy Ádám, pontosan ebben az értelemben a mi Vergiliusunk.

Szokolay Zoltán

A tengert kellett volna nézni

Nádasdy Ádám idén töltötte be 70. életévét. Ez alkalomból adta ki a Magvető Kiadó *Nyírj a hajamba* című verseskötetét. Hetvenéves lírikusokkal ez így illendő.

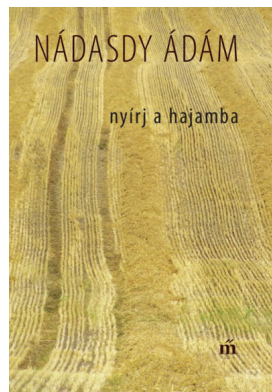
A *Nyírj a hajamba* viszont igencsak vékonyka könyv, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy hét év terméséből tartalmaz költeményeket. Két oka is lehet ennek. Talán a válogatás volt nagyon szigorú: ez esetben a termés legjavát, a 42 legkiemelkedőbb verset olvashatjuk az alig több mint félszáz oldalon. A másik lehetséges ok, hogy Nádasdy, aki épp ezekben az esztendőkből kezdett embert és költőt próbáló műfordítói vállalkozásokba (elegendő, ha a monumentális Dante-fordításra, vagy William Shakespeare műveire, különösen a *Hamlet*, a *Szentivánéji álom*, a *Lear király* újrafordítására gondolunk), e grandiózus munka közben a maga poézisét illetően eljutott a szűkszavú őszikék korszakába, az életösszegző líra letisztult vallomásaihoz.

„Miért írsz olyan keveset?” – kérdezte Cs. Szabó László Pilinszky Jánostól (BBC, 1967. augusztus 10.). Érdeemes teljes egészében idézni a költő válaszát, nemcsak a szállóigévé vált utolsó mondatot, mert joggal feltételezhetjük, hogy Nádasdy Ádám hasonlóképpen válaszolna.

„– Hát nézd, erre azt mondanám, hogy nem baj, ha valaki sokat ír, az se baj, ha keveset – az a baj, ha valaki túl sokat vagy túl keveset ír. Mert egy jó szonett nem rövidebb, mint a *Háború és béke*. Csak érzem, hogy indokoltan írt keveset. Az alkotón fölfedezzem, hogy miért írt ilyen keveset. Én úgy vagyok, hogy valamiképpen sakkpartinak érzem: akkor lépek, ha lépni kell.

– Egy évben egyszer, egy évben ötször?

– Esetleg. Mindegy. Nem az a fontos, hogy a madár hányszor csap a szárnyával, hanem hogy íveljen.”

A kötetet olvasva mindkét hipotézishez találunk bizonyítékot. Akadnak itt valóban kiváló, a magyar líra élvonalába illeszthető kulcsversek, valamint letisztult, eszköztelen önreflexiók, rövid, modern zsánerképek, pillanatnyi benyomásokból kibontott valóságok egyaránt.

A nyitóvers, a *Kerek, forró sziget* megszólítottja első olvasatra egy madár- vagy dróntávlatból látott, különös szárazföld: „*Volt, hogy határtalannak néztelek, / fölötted pásztáztam elégedetten, / mert nem látszott se kezdeted, se véged.*” Ahogy az életet (az életünket!) is madártávlatból, a szabadság illúziójának távlatából kezdetben végtelennek látjuk. Az átlagos költő megelégedne ezzel a nyitóképpel, ezt bontaná ki, ezt fejtegetné húsz-harminc sorban, aztán csókolom, kész a vers, lehet menni a virtuális pénztárhoz, bezsebelni a lájkokat. Nem így azonban Nádasy! Ő még (öveket bekapcsolni!) csavar néhányat a vershelyzetén.

Először megtudjuk, hogy a sziget – noha festői, de – lakatlan, sőt lakhatatlan. „*Kerek voltál és forró, partodon / finom szemcséjű, teknős-lábnymos / lapos homok.*” Két hosszú, jambikus lüktetésű (ahogy a tenger hullámszik) mondat után cezúraként jön egy nagyon rövid: „*És senki,*” hogy éles kontrasztot adjon annak, amit elválaszt az előzőektől. „*Folyosó, / üres termék, kirángatott konnektor, / réges-rég lemosatlan ablakok, / nagy halom dosszié, talán ezek / még jók valamire.*” Az emberi élet tárgyai, hitvány körülményei, a megszületés első pillanatától kezdve. Konténernyi lom, amely már nem a határtalan lehetőségek boldog érzetét kelti, hanem a kiszolgáltatottságét, a szorongását. Ebben vág bele megint egy hiányos mondat, az előző cezúra pontosított változata: „*Senki, csak én.*” Öntudatra ébredésünkkel a ránk mért sors teljesítése elkezdődött. Le kell szállni a madártávlatból, ahonnan nézve minden szabad volt és határtalan. Nádasy ezt először a versindító metaforára svenkelve, kalandfilmbe illő képsorral mondja el: „*Sűrűbb voltál, mint gondoltam, mikor / muszáj volt zúzni befelé a parttól, / kiszállni a pásztázó repülőből, / recsegő ágakon, nyálkás pocolyában / finnyásan óvakodni.*” Majd immár összemosódik illúzió és dezillúzió, határ nélkül folytatódik a másik kép: „*Mettlachi, mozgó lapok, az ágylábak helyén árulkodó lyukak.*” A szálnalmas padló, amit már közletről, lehajtott fejjel lát-

hatunk. Leszálltunk az életünkbe, megérkeztünk. A vers katartikus pontján mi más szólalhatna meg ezek után, mint az Ecce homo, nádasdyul: „Mert kicsi vagy, / ez az egész.” Ez a két sorba tört, mégis lakonikus mondat a magyarázat mindenre. Egyebek közt a bűnbetésünkre, a halandóságunkra is. Innentől fogva felgyorsul, vibrál a vers, a már kiszámítható befejezésig: „Se magaslat, se csúcs, / a kórházfolyosók kongva szaladnak, / a végén ott az ajtó. Mehetünk, / túl sokat bámultam a szigetet. / A tengert kellett volna nézni, én bolond.”

Hogy a végén az az ajtó hová nyílik, a boncterembe-é, avagy a végtelen tengerre, azt ne kérdezzük. Majd megtudjuk úgyis.

A kötet számos verse egyetlen életképre épül, egy-egy kiragadott pillanatot bont ki költői világképpé. Ilyen többek közt a *Gyáva gyerekek*, az *Útban a központ felé*, a *Két kemény este*, a *Virágot, borsot*, a *Megfizettem*, *Az iroda falára*. Vannak diszkrét szerelmi vallomások is, hasonló technikával készültek, egy-egy szituációból kiindulva: *Keringek körülötted*, *Étvágy*, *Én jó leszek*, *Dörmögsz*. Lényegében ilyen a könyv címadója, a *Nyírj a hajamba* is – maga a vers nem tartozik a legkiemelkedőbbek közé, de kötetcímnnek jó ez a sor.

Két költemény tiszteleg pályatársak előtt: a Géher István emlékére írt *Majd csak nagyon sokára* és a Réz Pál 85. születésnapjára íródott *Kell az öreg* című. Két vers, az *Ítélni kéne* és a *Bezárkózva, beágyazódva* azt mutatja meg, hogy szerzőjük a Szabó Lőrinc-i stílussal is jól tud bánni. A *Hínáros arcok* – a nyitóvershez hasonlóan – szintén a tenger metaforájára épül, a mélybe merülve, asszociációk szövevényeit kínálva. A kiforrott hangú, homogén kötetbe még a két aktuálpolitikai ihletésű költemény (*A hazafiúi hűségről*, *Gondolatok a színházban*) is szervesen illeszkedik.

Ugyanakkor nagy ravaszdi ez a Nádasdy Ádám! Hét év alatt, miközben Dantét és Shakespeare-t fordított, ír egy könyvet, amellyel versolvasókat fog magának. Mintha a közvetlen közelében, az ő megszemélyesített tárgyai, körülményei, fogalmai között élnék. Ott megyünk mellette az utcán, ki ez? – kérdezzük, de mire választ kapnánk, már észrevétlenül átplántálta belénk a szorongásait, esendőségeit. Elérte, hogy benne rend legyen. Hozzánk képest mindenképpen. Látszólag, ideiglenesen legalább, ha már a Teremtést a kezdetektől fogva szisztematikusan korrigálni nem lehet.

S hogyan éri el mindezt? Úgy, hogy az első olvasásra impresszionista lendülettel, szeszélyesen sorjázó impulzusok, apró költői képek között valójában szigorú összefüggés-háló húzódik. Úgy, hogy a fogalmakat megszemélyesíti, a személyeket pedig fogalom-má transzponálja. Ezek a Nádasy-költészet mesterfogásai. A végeredmény pedig egy olyan világ, amely félelmetes és idegen ugyan, mégis otthon érezhetjük magunkat benne, ha azonosulunk a költővel. Pontosítom az előző mondatot: akkor és csak akkor érezhetjük otthon magunkat a világban. A vers tehát hat: a költő beszípkázott minket, mi lettünk Nádasy Ádám. Ezt akarta. Rajtunk múlik minden, nincs is kiszolgáltatottság, nem keríhetnek hatalmukba a körülmények. Avagy mégis? – kérdezi erre kajánul a költő, mert azért egy pici, láthatatlan kételyt ott hagyott a sorok között.

Nádasy Ádám számára a költészet eszköz a belső egyensúly megteremtésére és megőrzésére. Úgy szeretné elviselni a világot, hogy mindig tudja: van belső rend, van egy kuckó valahol legbelül, ahová visszahúzódhat.

Jól látta meg Keresztury Tibor (litera.hu 2015. március 23.), hogy Nádasy költészetének kiindulópontja a stabilitás keresése.

Még a *Maradni, maradni* című, e kötetben sajnos nem szereplő vers kapcsán jegyezte meg: „*a vers tárgya (...) a belső béke állandóságának vágya, vagyis egy elérhetetlen, örök illúzió. Hogy ami jó, az mindig jó legyen, maradjon meg, szilárduljon stabil alappá, amire a hétköznapiakat építeni lehet. Hogy kihagyhasson a figyelem, csendesedjen a szív, ne kelljen folytonosan készenlétben állni, hogy a bekövetkező változás majd ne érje az embert váratlanul és készületlenül. Hogy a fix pontok stabilak és rendíthetetlenek legyenek.*”

Nádasy Ádám legújabb kötete alapján mérnöki precizitással megállapítható, hogy ezek a fix pontok maguk a versek. A versekbe tudunk kapaszkodni. Nélkülözhetetlenek. Ezt is üzeni olvasóinak a kötet. Mert divat lett manapság temetni a lírát. Élő cáfolatot kellett a kondoleálók előtt felmutatni.

Bene Adrián

Összehasonlítási alap

Az alternatív történelmi regények hatásának kulcsmozzanata – hasonlóan az utópiák, a disztópiák, a SF és a new weird befogadásához – az az egyszerre izgató és nyugtalanító lehetőség, hogy az általunk ismert valóság más is lehetne. Ha nem is akarunk belebonyolódni a lehetséges világok szemantikai és filozófiai elméleteibe, szembesülnünk kell az eshetőséggel, hogy egyetlen esemény más lefolyása, váratlan megtörténte vagy éppen elmaradása milyen alapvető módon alakítja át a történelem menetét és ezáltal társadalmi-politikai rendszereinket, kultúránkat, hétköznapijainkat. A műfaj klasszikusában, Philip K. Dick *Az ember a Fellegvárban* című regényében az Amerikai Egyesült Államok elveszíti a második világháborút, területe nagy részét felosztja egymás között a japán és a német birodalom. Winters regényében egy olyan Egyesült Államok képezi a cselekmény díszletét, amelyben az északi és déli államok polgárháború helyett kompromisszumot kötöttek, és utóbbiak egy részében a mai napig törvényes maradt a rabszolgatartás intézménye, sőt ez adja gazdaságuk szerkezeti alapját.

Létünk és valóságérzékelésünk stabil keretein apró hajszálrepedések futnak végig, a biztonság és bizonyosság megkérdőjeleződik, karosszékünk kényelmében jóleső borzongás fut végig rajtunk. Azután elmúlik, megszokjuk, fikció, nézzük csak, mit tud még. Ha akar, és ha akarjuk, ez a fiktív univerzum elgondolkodtathat minket arról, hogy mi is a különbség az általunk jól ismert társadalom és az itt megjelenő, rasszista diszkriminációra és kizsákmányolásra épülő berendezkedés (és ennek elfogadása) között. Összehasonlítási alap. Talán nem is annyival jobb, csak kevésbé őszinte a valódi? Persze, Donald Trump Amerikája

messze van tőlünk, talán nem ismerjük, talán nem is érdekel – de ha már Magyarországról nézzük a világot: vajon a több millió reménytelenül kiszolgáltatott magyarról, romákról/cigányokról és „fehérekről” nem jut eszünkbe semmi? *„Az emberek azt hiszik, ez az egész távol van tőlünk, de ez nem igaz. Ez a szar itt van velünk.”* Az emberi önzés intézményesülése, vagy ezzel ellentétben az egyenjogúság mint a szolidaritás elvi alapja minden személyes és társadalmi viszonyt meghatároznak. Például azt, hogy az iskolarendszer esélyt nyújt, a hátrányokat igyekszik kiegyenlíteni, vagy éppen újratermeli és fokozza az egyenlőtlenséget: „a szabadság nem elég, iskolák is kellenek” – olvashatjuk a Johnson elnök híres polgárjogi beszédét idéző szlogent –, ha a hátrányokat csökkenteni akarjuk. Vagy pedig diszkriminációra épül a rendszer, és azt erősíti gépalkatrésszé butított emberek formájában, akárcsak egy elképzelt rabszolgatartó állam.

Ebben az alternatív valóságban az elnökjelölt Lincoln még azelőtt merénylet áldozata lett, hogy polgárháború tört volna ki. 1861 így az észak–déli kompromisszum éveként, az Unió egységének szimbólumaként vonul be a történelembe. Az Alkotmány 19. kiegészítése örökre legalizálja a rabszolgaságot. A Kemény Négyek (Alabama, Louisiana, Mississippi, az egyesült Karolina) területén (miután Georgia és Kentucky 1944-ben, Arkansas 1947-ben eltörölte a rabszolgaságot) a feketék azóta is nagyrészt Munkára Kötelezett Személyek, megfosztva önrendelkezési jogukkal együtt egyéniségüktől, nevüktől, emberi mivoltuktól. Az északi államok ezt csak tessék-lássék helytelenítik, cserébe az olcsón előállított termékekért. Az északiak törvényileg tiltják a rabszolgák által előállított termékek behozatalát, de vannak kiskapuk, nyomozónk is rábukkan egy ilyen jogsértő, titkos kereskedelmi kapcsolatra. Egyedül Texasnak lett elege a rasszizmusból, ezért háborúval kényszerítették az Unióban maradásra. (Ez mellesleg elterelte Johnson elnök figyelmét Martin Luther King abolicionista mozgalmáról, így Tennessee szabaddá válása és a polgárjogi vezető meggyilkolása után az nem ért el további eredményeket.) *„Amerika Amerika maradt.”* A szökött rabszolgákat

az északi államokban is el kell fogni és visszaszolgáltatni tulajdonosának, ennek elősegítése állampolgári kötelesség. Európa és Japán viszont gyakorlatilag nem kereskedik Amerikával, amíg az korlátozza az emberi jogokat. Amerika erre inkább kilép az ENSZ-ből. Maradnak a silány indiai, dél-afrikai termékek és a technológiai elmaradottság, az autókban a CD-k helyett a kazettás magnók, a Kínába (!) exportált, olcsó pamutpólók. Jesse Owens és James Brown ebben a lehetséges világban ugyanolyan tehetségesek, de nem Amerikában lesznek ünnepeelt sztárok, inkább disszidálnak. A kevésbé szerencsés hárommillió színesbőrű pedig agymosott biorobotként éneklí a kötelező munkadalt: „*A tiéd a mi erős kezünk. / Kezünk, hátunk és a lelkünk.*”

A műfaji háttér mellett a szereplők, a cselekmény és az elbeszélés mód eredetisége, de legalábbis profizmusa tehet maradandó olvasmányélménnyé egy mégoly-ambiciózus-de-attól-még-lektúrt. Ezek között több a lapos vagy zavaróan erőltetett, mint a jól sikerült technikai megoldás. A disztópikus alternatív történelmi regény kém- és detektívtörténetek motívumait olvasztja magába, sajnos elég sablonosan. Ami még mindezt az alapötleten kívül eredeti epikai vállalkozássá tehetné, az a (belső) monológba ágyazott történetmesélés és az elbeszélői megbízhatatlanság révén az olvasói elvárásokkal való játszadozás. Az egyes szám első személyű narráció egyes szakaszai dőlt betűsek, gondolatok vagy álmok megfogalmazásai, öntudatlanul feltörő emlékek. Az első ilyen a 70. oldalon kezdődő, négyoldalas „flashback”-szerű fejezet, már amennyiben kivételesen valóban a főhős saját életét ismerjük meg, nem valamelyik maszkját. A rabszolgaként egy állattenyésztő telepen végzett gyermekmunka és a Bástyával való barátság emlékei (?) elevenednek fel. „*A nap végére minden porcikám sajgott a rengeteg munkától, a perzselő naptól, fájt a hátam a sok görnyedéstől, fájt a karom a sok nehéz holmi emelésétől. Ott voltak a trágyával teli vödörök, a bendőszonda, a rengeteg széna meg szalma.*” A szöveg nagy részében viszont egy olyan erőltetett és funkciótlan első személyű nézőpont érvényesül, amelyben az elbeszélő múlt váltakozik a jelen idejű megnyilatkozásokkal. A

sajátosan kevert narrációs technika magyarázata a történetben rejlik: a főszereplő-narrátor nyomozása és veszedelmes kalandjai váltakoznak a szökött rabszolgából lett rabszolgavadász lelki vívódásával és erkölcsi dilemmáival. Különböző, átéléssel alakított hamis személyazonosságai között ő maga, de az olvasó is elbizonytalanodik az identitása felől. („*Színlelek. Teszem az agyam. Árnyékban-félárnyékban mormolom a történeteimet.*”) Mindez legalább annyira lassítja a narratív sebességet és meg-megtöri a tempót, mint amennyi többletet adna a végeredményben szimp-la thriller-cselekménynek.

A klisészerű motívumok (szökés, embervadászat, titkos szervezet) vagy önmagukban is fenntartják az olvasói érdeklődést (ez esetben a pszichologizáló részek inkább zavaró kitérők), vagy pedig – ideális olvasót feltételezve – éppen hogy elcsépeltnek hatnak, érdektelenek a gondolatébresztő alternatív történelmi háttérhez és a sajátos pszichonarrációhoz viszonyítva. Azután a regény felénél kiderül, hogy valami sántít a történetben, a szá-lak összebogozódnak, és tudathasadásos, lelkiismeret-furda-lástól gyötört hősünk elkezd rendet rakni. Felmerül az emberi jogi aggályok kijátszásának lehetősége a géntechnológia révén, egy szabadnak született, északi fekete fiú megtapasztalja a déli viszonyokat, hogy segítsen bizonyítékot szerezni, de önfeláldo-zása hiábavaló: ez a feladat végül Victorra, a főhősre vár, aki így talán lerázhatja magáról a rabszolgavadász szerepét és a kínzó identitás zavart.

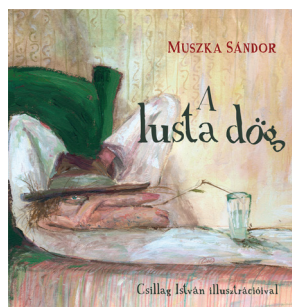
Molnár Dávid

Sanyi bá visszatért

Muszka Sándor sokoldalú alkotó, kevesen tudják, hogy népszerű székely egypercesei és egyedi lírája mellett ifjabb éveiben rövid ideig egy punkzenekarban

is játszott. Középfokú tanulmányait a székely kisvárosban, Kézdivásárhelyen végezte, majd a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem szociológia–antropológia szakán diplomázott. Egyetemi éve alatt figyeltek fel tehetségére, s nagyon hamar az Orbán János Dénes nevével fémjelzett Előretolt Helyörség Szépirodalmi Páholy pártfogásába került. Szinte tanulmányai befejeztével egy időben jelent meg első kötete, az *Ennyi ha történt* az Erdélyi Híradó Kiadó–Előretolt Helyörség Szépirodalmi Páholy sorozat gondozásában, amelyért 2005-ben az erdélyi legtehetségesebb elsőköteteseknek járó Méhes György-debütdíjjal tüntették ki.

Két évvel később újabb kötettel jelentkezett a költő, a verset egy rövid, önéletrajzi ihletésű prózarészlettel elegyítő munkája többek között huncut címével lopta be magát az olvasók szívébe (*Mi nem lóg ha áll*). A második kötet sem maradt visszhangtalanul, 2007-ben az Irodalmi Jelen versdíjával jutalmazták. Az egyedi lírai hang később a *Múzsák, trágyság szekérrel* (Erdélyi Híradó Kiadó–Előretolt Helyörség Szépirodalmi Páholy, 2010) és a *Magányos nőknek, bukott fiúknak* (Orpheusz Kiadó, 2014) című verseskötetekben teljesedett ki. Muszka Sándor prózaírói tehetsége a szélesebb olvasóközönséget is magával ragadta, 2012-ben székely egyperceseivel, Sanyi bá alakjával igazi áttörést ért el. Azért fontos ezt hangsúlyoznunk, mert a meg nem értett (fűzfa)költőt a társadalom koloncának láttató legfrissebb kötetében, *A lusta dögben* (amely szintén az Előretolt Helyörség és az Irodalmi Jelen Könyvek kiadásában jelent meg az idei év első felében) visszatér a hírhedt Sanyi bá, hogy „végre megszülessen”.

Az olvasó nagyon impozáns, ízléses kötetet vehet a kezébe. A külsínről ugyanaz a Csillag István gondoskodott, aki a *Sanyi bát* is illusztrálta. A remek rajzok vonzzák a karikaturisztikus ábrázolásra éhes tekintetet, tökéletes harmóniában él együtt a könyvben kép és szöveg, a *Disznóvágó zsebszótárban* például az egyik nem is működne a másik nélkül, a listák mellé rajzolt x-ek helye jelzi, hogyan fajul el a tor az egész napos ivás hatására.

A kötetre gyakran hivatkoznak úgy, mint a *Sanyi bá* folytatására, ám tulajdonképpen – mint arra már utaltunk – utóbb megírt előzményéről van szó. Maga Sanyi bá az egyik kis történet utolsó soraiban, egészen pontosan a 146. lapon születik meg a következő eset eredményeképp: a nyomorúságos életét élő flekkenfalvi költő, Szilveszter Dániel (akinek a rossz anyagi körülmények közötti tengődése gyorsan epitheton ornansává, állandósult jelzőjévé válik) egy deci kevert és egy korsó sör társaságában szeretné megörvendeztetni az irodalmi lapok szerkesztőit a közelgő karácsonyi ünnepek alkalmából, de neki ez az ünnep nem sokat jelent, így a nagy erőlködés ellenére sem akarja homlokon csókolni a múzsa. Az alkotói kudarctól kiújuló hisztériája közepette azonban eszébe jut Leó Sándor, aki célozva „Szilveszter Danika” nagy életlehetőségeire, elmesélte, mit látott a tévében. Eszerint Németországban karácsonykor még a hajléktalanoknak is kijut a fényűzésből, luxusautóba ültetik és egy szép házba viszik őket, ahol meleg ételt tesznek elébük. Szilveszter Dániel ekkor döbben rá, hogy olyan dolgokat kell írnia, amit most Leó Sanyi mesélt neki, ezzel ugyanis tényleg volna esélye a halhatatlanság útjára lépni. A walesi bárdokat megidézve fejti ki, hogy „a nép, az istenadta nép” nyelvén kell új művet létrehoznia, amely a „közös nyelvnek” köszönhetően kiállhatja az örökkévalóság próbáját. Rögtön papírra is veti, hogy: „Sanyi bá”, s ezzel útnak indítja a valóságban is egyre népszerűbbé váló figurát. A fikció szerint a neve azért Sanyi bá, mert „lehet ez a Leó Sanyi is”, tulajdonképp azonban a szerző saját bevallása szerint tulajdon nevéből vonta ki Sanyi báét (épp ezért nagyon érdekes, hogy mit olvashatunk a könyvben önreflexióként).

A kötetet Sanyi bá „megszületése” osztja két részre. A könyv első felében a nevével talán a Petőfi apostolára is hajazó Szilveszter Dániel uralja a szöveget, aki mindenféle műfajjal próbálkozik, amivel csak lehet (vers, horrormese, esszé, tanulmány, eposz, regény stb., amelyeknek nagy része vendégszöveggként meg is jelenik), a második részben azonban Sanyi bá játssza a főszerepet. Ez lehetőséget biztosít arra, hogy a szerző egy nyelvileg és műfajilag vegyes alkotást tegyen le az asztalra. A legszembetűnőbb példa erre, hogy míg a könyv első felét borzalmas versek, regényrészlet stb. tarkítják, addig a második rész úgy van lejegyezve, hogy a székely kiejtést tükrözze. Úgy gondolom, hogy ez az olvasót nem terheli meg erősen, a szöveg jól követhető, s azok számára, akik nem ismerik a tájnyelvi kifejezéseket, jelentésük a kontextusból könnyen kikövetkeztethető (pl. „...egy ilyen városi fehérnépecske, hogy aszongya, vegyenek jegyet s húzzanak papucsot. Há, mondom, drága naccsága, ... de nem mezítláb jöttünk, s nálunk lepcsibe csak a rományok járnak”), egyéb esetekben pedig, nyilván szerkesztői döntésre, a román szavak jelentése lábjegyzetben van megadva (pl. vagon cālător = hálókocsi).

De nemcsak ez a következménye annak, hogy Szilveszter Dániel, s így a szerző, a népiesség legnagyobb alakjait (Arany, Petőfi) is többször (meg)idézve a nép nyelvén akar megszólalni. Ugyanezen törekvés „számlájára írható”, hogy a mindennapi életből vett történetek elevenednek meg a könyv lapjain (ez nemcsak a Sanyi bá-blokkra igaz). Muszka Sándor nem is csinál titkot abból, hogy ezeknek a sztoriknak egy része nem az ő elméjéből pattant ki, hanem másoktól hallotta azokat. Az írások bárhol jól olvashatók, rövidek, anekdotaszerűek és rendkívül szórakoztatóak is, az altesti humortól az összetett tréfiáig (pl. *Marx se volt teljesen hülye*) széles skálán ismerkedhetünk meg a székely elmésséggel. Mivel a történetek nagyon közel állnak az oralitáshoz, azaz, a szájhagyományhoz, könnyen reprodukálhatóak, papíralapú hordozó nélkül is továbbadhatók, emelve ezzel egy-egy baráti összejövetel hangulatát.

Hogy egyet kiemeljek közülük, röviden felidézem a Karcsi komám disznót vágott címűt. Sanyi bá egy szombati napon az öt-

venes busszal elment Gyimesbe a barátjához, Simon Karcsiékhoz, hogy levágjanak egy disznót. Kisebb döcögéssel meg is kezdődik a tor, majd előkerül a pálinka, és hátramennek a népek az ólhoz. Kiderül, hogy a disznó nagyon „fájin”, „akkora, mint egy háború”, s ezen örvendezve megszúrják. Végül azonban addig-addig dolgoznak vele, miközben jó pálinkát „illogatnak”, hogy Sanyi bá lekési az utolsó buszt Szeredába. Karcsi azonban nem hagyja komáját búsulni, begyűjtja Daciáját, és indulnak is vissza, mihelyt felhajtottak még egy-két kupicával. Mindketten hullarészek, de Karcsit ez nem gátolja abban, hogy a rossz úton tövig nyomja a gázt. A rázkódástól viszont Sanyi bá olyat fingik, hogy *„még a torkomot es csípte, ahogy vettem a levegőt”*. De nemcsak az övét, hanem Karcsiét is, aki így reagál a szagra: *„ez igen, koma, ereje egyszer ojan van, hogy merem állítani, még egy vigyítést akár-mikor megbírna”*. Vegyítés ide, vegyítés oda, azzal megcsúszik a kocsí, s *„úgy elvetett, mint Tárzán a majmát”*. Sanyi bá ezután kórházban ébred, s úgy búcsúzik el barátjától, mint aki a közeljövőben Gyimesbe nem megy. Persze e felidézésnél a nyelvi kidolgozottságot meg se próbálhatom visszaadni, de talán enélkül is látszik, miféle gyöngyszemekről van szó.

Hosszan dicsérhetnénk persze még a kötetet, de nem mehetünk el szótlankul a sikerületlenebb részek mellett sem. Ennek kapcsán kell megemlíteni, hogy azok a szócikkek, amelyek élőszóban valószínűleg megtalálják közönségüket, írásban nem feltétlenül „jönnek át” (pl. hogy Dániel Amerikában élő rokonát a felesége szerint csak Happy New Yearnek hívhatják). Egy idő után nehézkesek a körülményes körülírások is, sőt nem szóbeli előadásban egyes esetekben talán még sértőek is (pl. „pihenő üzemmódba kapcsolt, gyengébbek kedvéért: a művész elaludt”). Nehéz megítélni, hogy bizonyos dolgoknak mi is pontosan a funkciójuk, többek közt az is érthetetlen, miért foglal annyi helyet a szövegben Szilveszter Dániel egyébként élvezhetetlen regény(részlet)e. A különböző történetek változó színvonala nem rejti el azt sem, hogy összefésülésük izzadságos munka volt. Ezzel együtt azt kell mondanunk, hogy olyan kötetet vehetünk a

kezünkbe, amely olvastatja magát, s érdemes megfigyelni, hogy a szerző finom szociológiai megfigyelései hogyan csapnak át karikatúrába, paródiába, szatírába, görbe tükörrel bemutatandó a könyvet is inspiráló közösséget.

Nem véletlen, hogy többen kíváncsian várják a folytatást. Hogy merre lép Muszka Sándor, azt persze egyelőre nem tudni, ám ebből a szempontból különösen fontos szerep jut a szerkezetiileg is releváns helyen lévő befejező történetnek, ahol visszatér Szilveszter Dániel flekkenfalvi költő és lírikus, és alakját bizarr jeremiáddá duzzasztott nyilatkozata egybemossa a többször hasonlóan megnyilvánuló szerzővel. *„Igaz ugyan, hogy mióta ezt a Sanyi bát kitaláltam, alig engedik, hogy legalább egy verset felolvassak, és mindig csak Sanyi bá, Sanyi bá kell, de hát mit tehet az ember, ha olyan sikeres, mind én”* – hangzik el a dicsekvő panasz, s jóllehet az utolsó sorokban már azt látjuk, ahogyan a költő behaknizza Flekkenfalva vidékét kitalált kedvencével, mégis a kötet egyik fontos üzenete az, hogy Szilveszter Dániel közbeékelődésével Muszka Sándor és ez eddig nyíltan az alteregójaként vállalt Sanyi bá alakja távolodni kezdett egymástól. Izgatottan tesszük fel tehát a kérdést: visszatér vajon még Sanyi bá?

Muszka Sándor: *A lusta dög*. Irodalmi Jelen Könyvek, 2017

Boldogh Dezső

A döglött hal énekelni kezd

Debreczeny György jelenleg a magyar nyelvterület valószínűleg egyik legkövetkezetesebb, leginkább a maga feje után járó költője. Művészetének alapvonásai valójában évek, évtizedek óta alig változnak, poézise maga az űs-új avantgárd, a szeretnivalóan elmés, nyakatekert és filozofikus szövegjátékok, az értelmezhetőség túlpartjára vetett, de áttetsző gondolatkristályokból építkező paradoxonok sorozata. Debreczeny szerény mester: nem tudni, van-e olvasótábora, esetleg valóban mesterként tekintenek-e rá ifjabb generációk tollforgatói, okoznak-e mostanában egyre szaporodó kötetei valamilyen feltűnést, hagynak-e maradandó nyomot az irodalmi közéletben. Nem fontos kérdések, és a költőt valószínűleg nem is érdekli műveinek sorsa, ő látható módon alkotásba feledkezik, pörgeti a szavakat az értelem határáig, továbbra is montázsokat csirizel, és örömet talál az effélében.

A *Fáj is meg nem is* első 60-80 oldala, azaz a kötet mintegy fele mi mással is kezdődhetne, mint ez utóbbi sorrakosgatások Debreczeny által meghonosított műfajának darabjaival, melyekről a korábbi könyveket értékelve sem tudtuk többnyire megállapítani, hol a helyük jelenleg az irodalomban. Nem mintha bármi probléma lenne létezésükkel, csak mivel a líra terepén illetlenki nem csinál, nincs összehasonlítási lehetőségünk. A költő mindenesetre főpapja és egyszemélyes gyülekezete is ennek a kollázsoló/montázsoló igyekezetnek, és semmi jel nem mutat arra, hogy a jövőben be szeretné fejezni ez irányú aktivitását. Ami az új kötetben talán szokatlan lehet, hogy már címeiből is

készít keresztöltéssel átíratokat, pl. Nagy László esetében – *Dőzsölő tűzciterák*, vagy Weöres egysorosaihoz is hozzá mer nyúlni, és komplex Debreczeny-szövegeket alakít belőlük.

Csak liliomszörnye vagy magadnak.

A dal tojáséj.

Remetepohely.

Sugárbál.

Áldott a sírásó felesége.

Vajudik az árnyék a sötétségben.

Őrült lábunkat vinni.

Szemednek szegezett meztelenség.

Lehet, hogy ez már a szövegkollázsolás végpontja, vagy kezdete valami újnak. A tiszteletadás és tiszteletlenség közös műfaja tehát számos kortárs alkotó soraiban talál magára a kötet első felében, akik valószínűleg örülnek ennek a gesztusnak, mint ahogy feltehetően az olvasó is, de hogy a költő egyértelműen, az biztos.

A *Fáj is meg nem is* következő részeiben már az „igazán saját” művek következnek, és aki eddig figyelemmel kísérte Debreczeny pályafutását, az nem fog csalódni továbbra sem. A gyakran visszatérő *döglött hal*-motívum – Lao-Ce szerint ő az egyetlen lény, aki valóban képes együtt úszni az árral – sok fejtörést, intellektuális borzongást, ironikus csavart okoz az értő olvasónak. Legjobb, ha mi is csak sodortatunk a szövegek hullámain, hagyjuk magunkat a versekre, játsszon velünk a szerző, a végső megfejtés szándéka nélkül jöjjünk rá valami üzenetfélére a döglött halról szóló versek tanításai nyomán.

nyolc óra felé összekócolódik a kender

balsors akit döglött hal

képében zaklat

hogy boldog lehet aki zakkant

vagy nagy üdvtörténeti

lépésre szánja el magát

*hisz fiatalon még olyan öreg az ember
fésülgetni a döglött háborút
(evés közben illetlenül)*

Azért jók az efféle szövegelések, mert a költő egyre inkább úgy tesz, mintha értelem felett lebegő zen mesterek koanjait fordítaná le erre a kicsit tolnais és mai avantgárdszerű, de keresetlenül egyéni költői nyelvezetre, amely persze megszűri a maga olvasótáborát is. A *penge élén (és annak is a szélén)* vesz táncórákat az alkotó, családotul, mondatról mondatra új asszociációs láncolatokat kezd konokul mániákus motívumaival, melyek között a döglött kutya is megjelenik, már valódi buddhista fejtegetésekre készítette a szemlélőt. A vers befogadója utótanulmányozás nélkül is megértheti a mű mondanivalóját, ahol a különféle szelek és állatok e bölcselet befogadásának képi szimbólumaiként segítik a tájékozódást. A költő később már tudományos áltutazásokat tesz keleten, „szolgai módon írja át a kínai fordítási hibákat az ujjgúr szövegekbe” – persze jótékony áthangolásai nélkül is érezzük a köteteken átívelő Debreczeny-líra lényegét:

*a döglött kutyának nincs árnyéka
bár rá a szeretet árnya vetül
lehet-e igaz ismeret forrása
a döglött kutyáról való elmélkedés
a templom előtt
(naphosszat a templom előtt)*

Hasonló, a keleti világra jellemző versek sokasága található a könyvben, a különösen sikerült próbálkozások közül érdemes megemlíteni a *megkerülöm többször a tavat, az öleld át a hegyet és vidd vissza a tigrisbe* és a *holdfogyatkozás* című alkotásokat.

A *Fáj is meg nem is* befejező része néhány mai korba visszahúzó, enyhe cinizmustól és némi öncélúságtól sem mentes, majd egyre rövidebb verseket tartalmaz, helyenként erősen ironikus modorban:

*alulról szagolom a hidat
a vasszerkezetet
mivel ilyenkor télen
nincs még ibolya
és mert nem fából van a híd
(alulról szagolom)*

A kötet jól illeszkedik a korábbiak közé, remek, felismerhetően sajátos stílusával, játékosságával és távol-keleti tájak felé is kitekintő elmés kísérleteivel. Bár minden Debreczeny-könyv sokszínű, ez a kötet kifejezetten nagy utat jár be, még akkor is, ha – csak csöndben jegyezzük meg – a „teljesen saját művek” egyértelmű számbeli fölényének még jobban örültünk volna. Megtörténhet, hogy a költő az egyre tömörebb kifejezésmódokra is nyitottá válik, tehát valószínűleg még sok újdonságot tartogat nekünk Debreczeny György művészete.

Debreczeny György: *Fáj is meg nem is*. Syllabux, Budapest, 2016

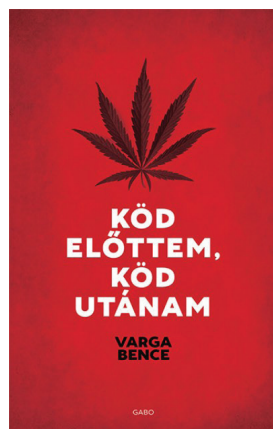

Kadlót Nikolett

Ott kezdődik, ahol véget ér

A *Köd előtttem, köd utánam* című regény voltaképpen egy hosszú, részletes beismertő vallomás. Egy mindenáron boldogulni akaró srác felkavaró őszinteséggel előadott monológja, amely nem köntörfalaz: feltárja egy bűnöző gondolkodásmódját, megmagyarázza működési mechanizmusait, és segít megérteni a végül tévútra vezető döntések mögött rejlő okokat.

Mert ez a történet tényleg ott kezdődik, ahol tulajdonképpen véget ér: Feri, a nehéz körülmények között nevelkedett és szocializálódott fiú belebonyolódik a kábítószer-kereskedelembé, nincs fogódzója vagy kínálkozó alternatívája a normális élethez. A könnyen jött sikert követő lebukásról a könyv már az elején sejtet valamit, így alakul ki a regény szerkezete is: időben előreugrunk néhány alkalommal, s a dölt betűs fejezetek, mint egy belső történettrailer, előrevetítik ennek az életmódnak a kockázatosságát és végül a tragikus befejezést. A kötet záró fejezetében a hosszú megfigyelés után elcsípett Ferit az őt régóta szemmel tartó nyomozó faggatja, a sokat megélt fiú megtörik, többé maga sem hiszi el, hogy ez az életmód – ez a sztori – fenntartható, elhihető. *„Vállalt vontam, és a legőszintébb hangomat vettem elő, ami csak tőlem tellett. A hang ugyanis fontos. De ami még lényegesebb, a sztori fontos. A sztori annyira fontos, hogy hinni kell benne. A sztorit úgy kell felvezetni, úgy kell előadni, hogy addigra már az embernek magának is valóságnak tűnjön. A sztoriban vallásos áhítattal kell hinni, hogy az ember valójává váljon. (...) Mert a sztori az ember Új Lelkiismerete. Ha volt is régi, a helyét átveszi az Új. Az ember nem kel és fekszik azzal, hogy bűnöző.*

Az ember elkezd hinni abban, amit a belseje diktál. Hogy bár a külvilág szemében becsstelen, ő valójában elhivatott dolgot visz végig. A hülyék tengerében nyilván nem hívatlanul mutatott rá az ujj, hogy kijelölje őt annak, aki végbeviszi akarátát, és dicsőségére többet és többet halmoz föl. A legszegényebb fiú, ha végre eleget eszik, Isten dicsőségére lop.”

Tulajdonképpen innen indulunk: mintha a teljes regény a nyomozónak mesélt, hosszú történet lenne arról, hogy miért jutott a főhős idáig, miért alakult úgy az élete, ahogy. Ezt megerősíti a címben megbújó személyesség, az egyes szám első személybe átalakított közmondás is.

Varga Bence második regénye alaposan körbejárja választott témáját, amely minden bizonnyal számos olvasót szólít meg izgalmasságával, főként, hogy a téma sajnálatos módon szinte mindennapos híryanagy a sajtóban. A könyvből ráadásul részletesen megismerhetjük a kereskedők, ügynökök, természetők szövevényes világát; nyomon követhetjük, ahogyan Feri szakterületet választ, és lehorgonyoz a természetnél, végigjárva annak számlárlétráját is. Ehhez társul a laza, olvasmányos, ám az alaphelyzethez illően távolságtartó stílus, valamint a pörgő cselekmény, amely garantált kikapcsolódást nyújt olvasójának. Részletgazdag leírásokban lehet részünk, így például könnyen átélhető az egyik első bolti lopás is – szinte együtt izgulunk, izzadunk a főhőssel a szorult helyzetben.

„A szüntelen pénzhiánynak betudhatóan két állandó testőrömmel, a birkózó Tomival és a rettentő paraszterejű Petikével idővel megpróbálkoztunk a bolti lopásokkal is. Bár bűncselekményeink felidézésénél nem kell rodolfós ügyügyességre gondolni – a művellet nagyjából annyiban állt, hogy a lakótelep közértjébe besomfordálva kitérdelt melegítőnadrágunk zsebébe igyekeztiünk tömni annyi cigarettát a polcokról, amennyit csak gyöngye, akkor bivalyerősnek vélt gyerekkarjainkkal bírtunk, aztán egyszerűen kisomfordáltunk az üzletből, és fél óra múltán már a Négycsöcsüben árultuk féláron az alkoholistáknak a füstölnivalót – szálanként.”

Ugyanakkor kevés pillanatot találni a történetben, amikor közös-

seget vállalhatnánk a főhőssel. Nagyon eltávolít a szöveg: nem ébreszt rokonszenvet. Ez valószínűleg tudatos szerzői döntés, a szereplő jelleméhez igazodva: a drasztikus, műtétekkel és kórházi élményekkel jócskán megtűzdelt gyerekkort követően a főhős egész életében magára van utalva, s noha évekig egykori kollégájával viszi az üzletet, hamar kiderül, hogy tényleg senkiben sem bízhat. A történet, így a regény egyik nagy hiányossága – vagy fogalmazhatnánk úgy is: nem teljesített elvárása – éppen az, hogy a főhős számára nincs kitörési lehetőség, nem akad fordulópon, ami a helyére billenthetné az életét – pedig Feri keramikusi és bórdíszműves végzettséget is szerzett, mégsem kínálkozik egy lehetőség sem a boldoguláshoz. Párkapcsolati próbálkozásai is rendre zátonyra futnak, sőt Ferinek igencsak sajátos elképzelése van a nőkről általában – nem csoda, hogy a könyvben nem sok szerep vagy pozitív konnotáció jut a hölgyeknek. Elgondolkodtató, hogy kivételként egyedül Franciskát, Feri húgát említhetjük, aki ugyan lehetőséget kínál testvérének, de éppen ez a jóhiszeműen és vagány módon felajánlott segítség okozza majd a fiú vesztét, s pecsételi meg a sorsát véglegesen.

„– Nyisd csak ki őket – mosolyogta hamiskásan.

Hüvelykujjammal kitoltam az egyik skatulya belsejét. Egy kis vízálló zacskóban valamilyen törtfehér por volt, imitt-amott apró rögökké összeállva. Egy másikban színes, préselt tabletták, egy harmadikban színtiszta, hófehér, lisztfinomságú por, egy negyedikben kicsiny, még apróbb darabokra perforált bélyegek sorakoztak, mind takarosán bezacskózva.

Meghűlt az ereimben a vér.

– Ez az, amire gondolok? – kérdeztem.

Franciska mosolyogva vont a vállát.

– Egy valamirevaló hűg ott segít, ahol tud – felelte.”

A *Köd előttem, köd utánam* tanulságos történet, betekintést ad egy olyan élethelyzet kulisszái mögé, amiről nap mint nap hallani a televízióban, s tele van vele az internet. A felszínen mindenki ért hozzá valamennyire, vagy legalábbis a látottak-hallottak alapján van elképzelése a kábítószer-kereskedelemről. Mégis, csak

akkor üt igazán nagy erővel egy ilyen történet, ha személyessé válik. Ha testközelből, a felszín alá tekintve próbáljuk megérteni. A legalkalmasabb e megértéshez egy olyanfajta olvasmány, amely cselekményét és stílusát tekintve is kellően gyomron vág, nem kíméli az olvasót a feszültségtől és izgalomtól, s mégis végig megmarad egy szerencsétlenül járt srác monológjának, aki jeletlenül tűnik el saját, kötetbeli életéből: köd előtte, köd utána. Minden bizonnyal Varga Bencét is ez a kíváncsiság, kutatói attitűd vezette a regény megírásakor. Kíváncsian várjuk, milyen téma kelti fel a szerző érdeklődését legközelebb, amelyet remélhetőleg hasonló alapossággal vesz majd szemügyre.

Varga Bence: *Köd előttem, köd utánam*. GABO, 2017

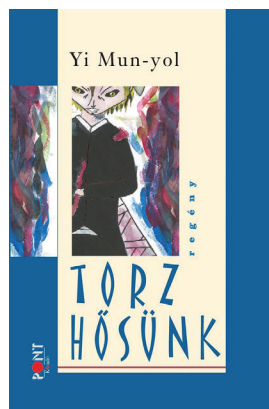
Rimóczi László

Sokaktól kell félnie annak, akitől sokan félnek

Vajon milyen lehet egy dél-amerikai diktátornak, Szomália pillanatkirályának vagy akár Észak-Korea szeretett vezetőjének bőrében lenni? Amikor a behódolás fanatizmussal párosul, a rendszert a félelem és a besúgás hajtja, mi dirigálunk, és minden lázadást gólyóval kezelünk?

Egyesek szerint a diktatúra az egyetlen működő államforma, mások szerint egy diktatúra csak akkor jó, ha az a népnek is jó. Churchill szerint a legjobb érv a demokrácia ellen egy ötperces beszélgetés egy átlagos szavazóval. Akárhogy is nézzük, minden diktátor álma egy olyan ország, amit hermetikusan le lehet zárni, hogy ne jöjjön be senki, de ki se jusson senki, és azt se lássa a nép, miként vélekedik róla a külföld. A jónépnek az a dolga, hogy azt csinálja, és azt higgye el, amit a diktátor mond, különben mint diktátor nem érvényesül. A lázadónak bizonytalan a jövője. A sikeres diktátor titka, hogy a teljes lakosság testét-lelkét totálisan képes uralni. A sikeres diktátor ügyesen taktikázik, nem fedi fel lapjait, rámosolyog hűbéresére, az meg visszamosolyog rá, mert nincs más választása.

Yi Mun-yol *Torz hősrünk* című regényében a diktatúra kialakulásának, működésének, majd felszámolásának folyamatát modellálja egy elemi iskola mikrovilágában. Az elbeszélés szerzője, aki Korea élő klasszikusának számít, harminc év távlatából próbálja az eseményeket rekonstruálni. A szöuli iskolából vidékre szakadt fiú egy olyan osztályba kerül, melyben egyetlen diák kezében összpontosul a hatalom. Meglepődve tapasztalja, hogy osztálybizalmi diáktársuk, akire az osztályfőnök kényelem-

ből még a testi fenyítés jogát is átruházza, korlátlan, diktatórikus hatalommal bír hatvan fiú fölött. Intelligens, agyafúrt, ravasz kiskirály, aki ügyesen zongorázik alattvalóin és még ügyesebben a feljebbvalóin. A beidomított osztálytársak lesznek a végrehajtók, akik kirekesztéssel és kisebb agressziókkal lépnek fel a renitens elemmel szemben, hiszen ez a parancs. A fiú a szüleire sem számíthat, őket csak a kiváló tanulmányi eredmények érdeklik, amit meg is követelnek tőle, a nézeteltéréseket pedig oldja meg egyedül, álljon ki magáért. Ha már senkire sem lehet számítani, előbb-utóbb mindenki megtörik és behódol. A kezdeti ellenállás után a fiú rájön, hogy nincs más választása, alárendeli magát a diktatórikus rendnek. A regény a zsarnoki módszerek színes eszköztárát kellő alapossággal ábrázolja, úgymint a manipulatív kommunikációs technikákat és a hierarchia kialakításának módját. Érdekfeszítő történet, lélektanilag igen hiteles a szülői kisfiú betörésének, alattvalóvá züllesztésének rajza. A mesélőt harminc év múltán is felkavarják a történetek. Filozófiai mélységű elemzés az abszolút hatalom világáról: *„Úgy tűnt, hogy maga mellé emelt, vele egyenlő magasságba, mintegy társuralkodónak. Kitüntető nyájassága ugrásszerű változás volt a múlthoz képest, de ő mintha valami fenyegetést érzékelt volna az irányomból, és ezért meg akarta velem kóstitatni a hatalom édes ízét, hogy továbbra is a hatalmában tarthasson.”*

A regény nemcsak arról szól, amiről szól, olyan olvasókat keres, akik a sorok közt is tudnak olvasni. Az elnyomás elleni reakciót mindig megtorlás követi, amit a főszereplő a saját bőrén tapasztal.

Golding klasszikusa, a *Legyek ura* a magukra utalt gyerekek nyers, kegyetlen, már-már állati reakcióit festi le megrázóan, a *Torz hősünk* fegyelmezett iskolai közegben, csökkentett módon engedi azokat a felszínre törni. Az olvasó felteheti magának a kérdést: mikor történne meg az első gyilkosság, ha mindenféle felügyelet váratlanul megszűnne? *„Az igazságérzetemet, amit a buta és gyáva többség eltaposni igyekezett, a bensőmben lapuló visszafojtott indulat, a sérelem gyötrő érzete, a han továbbra is*

életben tartotta” – a gyerekek elméjében is ott van valahol az, ami a felnőttek számára olyan fontos: a szabadságvágy és az igazságszágra való törekvés, de az erőfölénnyel szemben minden lázadó szellem megtörik.

A haza kettéosztottságával foglalkozó, nagyszámú koreai irodalmi alkotást azzal múlja fölül Yi Mun-yol életműve, hogy a tragédia okait nem a külső körülményekben, a világpolitikai helyzetben, hanem a koreai társadalom belső ellentmondásaiban s az egyéni döntésekben keresi. Írói világában a személyes élettapasztalatok fontos szerepet játszanak. Regényei pontosan leképezik a modern koreai történelem legfontosabb eseményeit. A koreai irodalmi közvéleményre gyakorolt hatása kezdettől fogva igen nagy. Egy-egy műve megjelenését gyakran viták kísérik, az viszont kétségtelen, hogy napjainkban ő Korea legjelentősebb írója. Élete is mintha a koreai nép huszadik századi zaklatott sorsát példázná: családja kettészakadt, édesapjától a koreai háború választotta el, a balos érzelmű apa Északra távozott. Délen az anya a kisfiúval megtapasztalta a szegénységet, a környezet megvetését a kommunista apa miatt, a rendőrségi felügyeletet, hiszen „ilyen rokonnal” hosszú ideig gyanúsak voltak.

A könyv még 1987 távlatából is fontos üzenetet közvetít a cukros üdítők és a korlátlan internet világában élőknek, akik könnyelműen hajlamosak azt hinni, hogy ilyen rendszerbe ők már úgysem csöppenhetnek. Egy diktatúra kialakulása lassú folyamat, fokról fokra fertőzi az elmét, valahogy úgy, mint amikor a tej a hűtőszekrényben átveszi a mellette lévő étel ízét. Lassan és alattomosan lopakodik, sok szép ígérettel, nem zúdul, finoman elhiteti magát velünk, még a józanokat is elbolondítja, és amikor észbe kapunk, már késő. A regény arra int, hogy mindig tartsuk optimális fokozaton értékítéletünket, és becsüljük meg azt a szabadságot, amiben egyelőre élünk. A diktatúra csak úgy működhet, ha a nép megszokja, és beletörődik, ám egy diktátor önmagában kevés, ő csak egy ember, népi erő kell hozzá, hogy megizmosodjon. Diktátornak lenni veszélyes foglalkozás, hiszen a tömeg elvileg könnyen hatalomra segíthet egy karizmatikus

vezetőt, ám ugyanaz a tömeg ugyanolyan könnyen lámpavasra is lógathatja. A történelmi diktátorok sokáig abban hittek, hogy bármit ráerőltethetnek a népre, mert az előbb-utóbb úgyis belenyugszik. Ám minden elnyomott tömeg csak egy bizonyos határig sanyargatható, mert eljön majd az a pont, amikor bemutatja a középső ujját, kaszát ragad, és nem a búzatábla felé veszi az irányt. A diktátori létforma üldözési mániával is jár, mert sokaktól kell félnie annak, akitől sokan félnek. Szerencsére egyetlen diktátor és egyetlen rendszer sem halhatatlan. A kérdés az, észrevesszük-e időben, hogy azok a felhők sötétednek, és már el is kezdtek gyülekezni a fejünk felett.

Yi Mun-yol: *Torz hősiünk*. Pont, 2017

Pomogáts Béla

Erdélyi magyar tragédia

Szilágyi Domokos tragikus élete és költészete

Az erdélyi magyar költők emberi sorsában nem egyszer öltött alakot a huszadik század kelet-európai írástudóinak életét felforgató, munkásságát sötét színekkel megjelölő tragédia: a kíméletlen történelem olyan próbák elé állította őket, amelyek, igaz, költészetüknek drámai karaktert adtak, életüket viszont kegyetlen módon felforgatták, megtagadva tőlük nemcsak a külső nyugalmat, hanem a lelki békét is. Ilyen tragikus költői sors jutott osztályrészül Szilágyi Domokosnak is, aki pedig (az utókor ezt bizvást kijelentheti) Dsida Jenő, Jékely Zoltán, később Kányádi Sándor, Páskándi Géza és Kovács András Ferenc mellett az erdélyi magyar költészet leginkább számon tartott tehetségei közé tartozik. Személyes sorsában lett a történelem jobb sorsra érdemes áldozata. Részvétet érdemlő életét az zílálta szét, hogy engedve a gonosz kényszernek, vállalta az együttműködést a diktatúra titkosszolgálatával, és az teljesítette be, hogy végül önvádak által gyötörve önként utasította el az életet. Költészetén mindez tragikus nyomot hagyott, munkásságának értékét és őszinteségét azonban alig érintette: valójában a zsarnoki uralom áldozatai között van a helye.

Költészete az avantgárd vonzásában indult: a teljesebb emberi élet vágyát fejezte ki, nem tudott megbékélni a szürke köznapokkal, megvetette a kispolgári élet látszólagos biztonságát. Inkább vállalta a drámai összecsapásokat, a huszadik század személyes és közösségi konfliktusainak következetes végiggondolását. Mindent akarása és teljességvágya következtében „örökös újrakezdésnek” tekintette saját életét, a világtól azt várta, hogy „egyszer oly burján-

zó képzelettel látna a boldogság-csiholáshoz, mint / ahogy eddig a szenvedéseket gyártotta” (*Hármasvers*). Ő maga mindenesetre működésbe hozta „burjánzó képzetét”, az avantgárd jövőlátomásaihoz hasonló lendülettel várta a humánus végső diadalát. Valójában a „klasszikus” avantgárd: a fiatal Eluard, Majakovszkij és Kassák jövőbe sugárzó derűje fénylett első verseiben.

A „klasszikus” avantgárd technikai érdeklődése, gépi csodáktól eredő ámulata is feltetszett, elsősorban a repülés öröme, az a lelkesítő élmény, hogy a gépi civilizáció végre megszünteti a távolságot nemzetek, kultúrák és emberek között. A repülőgép Szilágyi költői világában a jövőbe teljesedő civilizáció büszke jelképe lett. Az avantgárd nyugalansága (nemcsak a szabad forma, a vakmerő szóképek, hanem mindenekelőtt az a lázas és nyugtalan költői érdeklődés, vállalkozó kedv, szenvedély, amely a látásmódot és a magatartást határozta meg) merőben új jelenség volt az erdélyi magyar költészetben a hatvanas évek elején. Az avantgárdnak azonban voltak hagyományai a húszas évek költészetében: Bartalis János lázas természetkultusza, Szentimrei Jenő szociális nyugalansága, a fiatal Szemlér Ferenc nagyvárosi expresszionizmusa és a fiatal Méliusz József lendületes költői retorikája alapozta meg ezeket a hagyományokat. Évtizedek távlatából az ő türelmetlen jövővárásuk és indulatos lázadásuk kelt új életre Szilágyi Domokos, Páskándi Géza és Lászlóffy Aladár verseiben.

A humánus ereje

A jövőt birtokolni vágyó szenvedély csupán ellentmondásos érzés lehetett, a tragikus élmények újra meg újra beárnyékolták az ódákat és himnuszokat. Szilágyi Domokos költészetében mindinkább korunk alapvető élménye s ennek nyomán korszerűbb poétikája hatott: a küzdelmes szintézis igénye, amely egymásnak feszülő erőkből próbál rendet teremteni. Őszintén beszélt a kiábrándító tapasztalatokról, mégis reménykedett a humánus ere-

jében. Költészetében az a művészi igény és az a poétika, mondhatnám, az a morális igényesség kapott hangot, amelyet Bartók Béla neve jelez. Bartók a magyar költészet egész újabb rendjére hatott, Juhász Ferenctől és Nagy Lászlótól a magyarországi Ágh Istvánig és az erdélyi Szilágyi Domokosig. A kolozsvári költő is felismerte, hogy a ma élő ember más viszonyban van a világgal, mint a „klasszikus” avantgárd költője volt fél évszázaddal korábban, idegtépő tapasztalatok előtt. Hogy ez a viszony kényszerűen ellentmondásosabb, feszültebb, nyugtalanabb; magába foglalja a gyász, a fájdalom, a csalódás, a kételkedés, a szorongás mozzanatait.

Másokhoz hasonlóan ő is Bartókban látta ennek az új művészi magatartásnak és poétikának a mesterét. Egyszersmind a küzdelem etikája, a nyugtalanságokból épült nyugalom mellett tett hitet. *Bartók Amerikában* című versét idézem: „Keserves és hosszú az út a léttől a megismerésig, a megismeréstől a fölismerésig. / A megismerés üdvözítő módja nem a megfogalmazás, hanem a teremtés. / A fölismerése a küzdelem. / Így születik a nyugalom: nyugtalanságok egyensúlya.”

A nyugtalanságok egyensúlyának elvére épült költői magatartás és poétika természetes módon teljesedett ki abban a lelkiállapotban és a belőle következő költői magatartásban, amelyet Szilágyi Domokos „láznak” nevezett. A korlátozott, meg nem ismételhető emberi életből egyetlen szenvedélyes küzdelem lett; küzdelem, amely az ontológiai és történelmi értelemben egyaránt szűkre szabott emberi létezés korlátait szerette volna szétfeszíteni. „Bepörölni a létet az elmúlásért” – mondta a költő mintegy „munkatervét” megjelölve. E perlekedő, küzdő és lázadó vállalkozás öltött alakot szimfonikus költeményeiben; először *A láz enciklopédiájában*, majd a *Búcsú a trópusoktól* (1969) című kötet nagyívű, összegző költői műveiben: a *Haláltánc-szvitben*, a *Kényszerleszállásban*, a *Napfordulóban*, a *Hogyan írjunk* című versben, az *Ez a nyár* enciklopédikus szerkezetében.

Búcsú a trópusoktól

A személyes összegzés, egyszersmind a szinte kegyetlen önvizsgálattal járó személyes számvetés igénye öltött alakot a *Búcsú a trópusoktól* című kötet belső, lelki drámákról árulkodó költeményeiben, mindenekelőtt az *Ez a nyár* című összegző költeményben. A költői önvizsgálatot az ironia eszközeivel végezte el, ugyanakkor a feltetsző sötét történelemfilozófiai látóhatárt aktuális világpolitikai tapasztalatok, nevezetesen az 1968 augusztusi csehszlovákiai szovjet invázió szabta meg, amely általánosságban azt tanúsította a korábban még bizakodó kelet-közép-európai értelmiség előtt, hogy a kommunista rendszert belülről nem lehet megváltoztatni, a belső „demokratizálódásnak” igazából nincsenek esélyei. Hosszasan lehetne idézni azokból az írói-költői vallomásokból, amelyek a diktatórikus társadalmi berendezkedés belső reformjának végső lehetetlenségéről tettek bizonyosságot: a diktatúrát nem lehetett reformokkal „emberszabásúvá” tenni, le kellett győzni, fel kellett számolni, minél radikálisabban, annál célravezetőbb.

Az *Ez a nyár* című költeményben kifejezett világképet mindezzel együtt természetesen a romániai politikai rendszer reformképtelenségének tapasztalata is befolyásolta, minthogy a prágai „olvadás” elfojtására reagáló bukaresti, mindenekelőtt taktikai jellegű engedmények is csakhamar felfedték valódi természetüket, és a romániai zsarnokság által gyakorolt politika legfeljebb néhány nyugat-európai és amerikai (teljességgel naivnak bizonyult) politikai elemző mérlegén kapott pozitív megítélést, a gyakorlat próbája egyre ijesztőbbnek bizonyult.

A *Búcsú a trópusoktól* című kötet verseit (miként A *láz enciklopédiája* című kötet verseit is) egyszerre jellemezte a tragikus érzés és az ironikus kifejezés: a költeményeket átható intellektuális dráma tulajdonképpen e kettő között zajlik. A drámai ellentmondások egyformán áthatják a költemény „mögöttes” világát, poétikai karakterét és kifejezésmódját. Az *Ez a nyár* például nemcsak a költészet hagyományos szerepének ironikus elutasítását mutatja, hanem ennek a tradicionális (tehát közösségi, nemzeti) szerepnek

a vállalását is, ugyanakkor arra is utal, hogy e szerepvállalásnak milyen kockázatosak a következményei. A költészet hagyományos moráljának az elfogadása ugyanis általában hiábavaló küzdelmekkel, a személyiség elmagányosodásával járhat együtt.

A költeményben mind jobban kibontakozó tragikus szemléletet részben olyan személyes értelmű kijelentések képviselik, amelyek az emberi történelem mindig ismétlődő kudarcaira vonatkoznak, részben olyan irodalmi-irodalomtörténeti utalások, amelyek a helytállás erkölcsében keresnek erőt. A történelemre vonatkozó kijelentések általában az emberi szabadságküzdelmek kényszerű elbukását hangsúlyozzák (ennek a háttérben lehet megjelölni a hatvannyolcas csehszlovákiai tragédia hatását). A költő „büntetett előéletű történelemről” beszél, például Spartacus keresztre feszített katonáira hivatkozik: „Végig a Via Appia mentén, zsinór-egyesen, két méterrel a talaj fölött, Spartacus vitézei, feszesen tisztelegve – csupa feszes tisztelgés a test, tisztelgés, Pokolország! Két méterrel a talajszint fölött, légpárnás kínokon, Pokolország!” Az irodalmi és irodalomtörténeti utalások a magyar, illetve az európai irodalom nagy alkotó egyéniségeinek műveit idézik, vagy éppen parafrázálják. Így a történelmi visszatekintés, az áldozatok sorsával történő számvetés az *Újtestamentum* szövegét idézi fel: „Ez az én fehérségem, amely /meg / tör / ete / tt / tinéktek.”

A nyár eseményeire történő visszautalások máskor a költő Zrínyi Miklós híres jeligéjét – „Sors bona, nihil aliud” – alakítják át: „Jó nyarat, semmi mást”. A szöveg bizonyára legnagyobb hangsúllyal megszólaló parafrázisa azonban a költemény zárósoraiban található (a várakozás, a „hajnali csatlakozás” mozzanata természetesen Dsida Jenő emlékezetes versére, a *Nagycsütörtökre* utal). Lássuk tehát Szilágyi Domokos sorait

*Ó, ez a nyár, ez a nyár.
Rugóra jár a délibáb,
harangvirág esengve bong,
egy csattanás – kiárad és
lobogva lángol a Mekong,*

*lassan kezüinkhöz szelídül az este, – csitítjuk, el-
tesszük
holnapig,
s a nyarat is emlékezetünkben, kiülünk a közös
mennybolt
alá, s itt
s most és mindörökké, kérges reménnyel, vá-
runk a hajnali
csatlakozásig.*

A láz enciklopédiája

Az erdélyi költő a küzdelmes-lázás állapot „enciklopédiáját” alkotta meg ezekben a szimfonikus jellegű költeményekben. Sorra vette a modern ember érzéseit és félelmeit, a köznapok kényszerű rendjéből kitörni próbáló küzdelem változatait és lehetőségeit. E költői szimfóniák: kísérletek a lázas állapot változataival. Szilágyi önmagán végezte a kísérleteket, Szabó Lőrincre emlékeztető bátorsággal és könyörtelenséggel figyelte, elemezte és ábrázolta belső lázait. „...egyetlen tudományom: az élveboncolás” – jelölte meg munkásságának vezérlő elvét: a feltétlen őszinteség magyarázatát. A „megismerés” és a „felismerés” csonttörő küzdelmeiben nem ismert pihenőt, egyezkedést. Mindent a végső következményekig akart végiggondolni, a felismert igazsághoz és úthoz a végsőkig ragaszkodott.

Igazsága csorbíthatatlan volt, képzelete, amely felismeréseit érzékletes képekbe öltöztette, szertelen. Bátran, sőt vakmerően élt a rögtönzött logika, a nyelvi ötlet, a váratlan kifejezés eszközeivel. Tehette, hiszen tudós módon, mondhatnók, babitsi vagy elioti tudatossággal ismerte a költészet és a nyelv titkait, lehetőségeit, fortélyait. Kevés „avantgárd költő” ismerte úgy a magyar költői örökséget, mint ő. Ezért lehetett hiteles kísérletező szenvedélye is: szójátékai, nyelvi ötletei, barokkos formái mögött ott állt a klasszikusokon: Balassin, Csokonain, Aranyon, József

Attilán, Weöres Sándoron iskolázott költői tapasztalat aranyfedezete.

Hagyomány és kísérletezés szerves egységére is Bartók adott példát, általában a modern zene egy szintézist kereső irányzata. (Szilágyi Domokos világában általában meghatározó szerepe volt a zenének: kivált a preklasszikusoknak és a moderneknek.) Hogy Németh László merész álma: a „bartóki szintézis” költészetünkben is megvalósult, abban az erdélyi költőnek is elsőrendű szerepe volt. A szürrealisták látomásain, az expresszionisták lendületén nevelkedett verseibe természetes költői gesztussal szötte bele az ősi bájolókat, ráolvasásokat, népi imádságokat, a boszorkányperekre, Bornemissza Péter „ördögi kísérteteire”, a bujdosónótákra utaló szövegeket. „Régi magyarság” és modern költői kísérletezés, folklorizáció és avantgárd természetes egységét tudta kialakítani. Úgy kalandozott a világlíra frissen hódított tartományaiban, hogy megőrizte mindazt, amit a régi és a népi magyar hagyomány örökített át a nyelvben, a kifejezésben, a hangoltságban a jelen költőire.

A kísérletező költő nemcsak azért alakította a nyelvet és a formát, hogy merőben új képi, grammatikai vagy ritmikai szerkezeteket hozzon létre. Nem pusztán a nyelv zenei vagy festői hatásának megújítását kísérelte meg: többnyire új szerepet szánt a költészetnek, pontosabban arra törekedett, hogy a költészet megőrizze eredeti szerepét, amelyet az emberi gondolkodás, érzés és cselekvés alakításában töltött be a primitív ráolvasásoktól a tömegeket mozgósító romantikus harci dalokig. Ez a szerep, ahogy sokan, legnagyobb gondolati hatással Walter Benjamin (*A második császárság Baudelaire-nél* című tanulmányában) megállapította, a modern költészettel, Baudelaire fellépésével alakult át vagy szűnt meg. A modern költő többnyire magányos jelenség, szűk körben hallatja szavát, a kultúra vagy az erkölcs nagy értékeit nem ő közvetíti a tömegek számára, legfeljebb magányosan tiszteli, őrzi és gondozza ezeket az értékeket. A modern költészetben testet öltő humánus értékek kisugárzása ezért nagyon is szűk körű, zárt esztétikai értékek ezek, jelentőségüket többnyi-

re csak a „beavatottak”, az „írástudók” ismerik. A modern költő vagy gőgösen és gyötrődve vállalja magányát, mindinkább csökkenő szerepét, vagy elszánt kísérletet tesz arra, hogy kitörjön elszigeteltségéből. Mindez Szilágyi Domokos esetében is igaz.

Az avantgárd is ilyen kitörési kísérlet volt: a modern költő a hagyományos esztétikai elvek, szépségeszmények feladásával próbált új közösségi művészetet teremteni. Ennek a közösségi művészetnek az igénye az avantgárd története során mindig visszatért. A német expresszionisták, az orosz futuristák, a magyar aktivisták, a francia szürrealisták rendre kísérletet tettek azzal, hogy létrehozzák a kollektivitás forradalmi művészetét. Szilágyi Domokos avantgardizmusában és szövegkísérleteiben: a *Búcsú a trópusoktól* verseiben is a kitörés vágya, egy új költői magatartás és egy új poétika megteremtésének igénye érvényesült.

Valóban új költői magatartás, amely a hagyományos esztétikummal radikálisan szakítva kereste a költészet jelenkori hivatását. Szilágyi Domokos nem „szép” és „formás” verseket akart írni, nem „vallomásos lírát” akart létrehozni, arra törekedett, hogy minél pontosabban fogalmazza meg helyzetét, közérzetét, és minél pontosabban írja le magának a költészetnek megváltozott szerepét, alakuló lehetőségeit. Ezért elsőrendű szerepet a szerkezetnek adott: grammatikai és lexikai alakzatokkal dolgozott, az egymástól függetlenül született szövegeket is nagyobb kompozícióba rendezte, hogy mintegy végsőkéig feszített rendben fejezzék ki az ösztönös érzések, tapasztalatok és felismerések egymást átszövő halmazait. Nem szóképekkel, metaforákkal és jelzőkkel akart hatást elérni, hanem szerkezeteivel, amelyekben az „idegen” szövegnek éppen olyan helye és szerepe lehetett, mint a saját invenciónak.

Ezért vett kihívó módon „búcsút a trópusoktól”: a szóképektől, a lírai vers hagyományos eszközeitől, és például tipográfiai megoldásokból építette fel a költeményt. A szerkesztett vers alkotóelemei különös feszültségbe kerültek, a felhasznált szövegeket ironikus idézőjelek különítették el a költő „saját” szövegeitől. A saját és az idegen szöveg parafrázálta egymást, és ennek a parafrázisnak gyakran ironikus értelme volt. Szilágyi Domokos arra

tett kísérletet, hogy másfajta, talán erőteljesebb kihívást, vonzást és evokációt jelentő költészetet állítson a régi helyére. Ezért mindegyre ironiával „idegenítette el” a költészet hagyományos eljárásait, technikáit és fogásait. Az ironia, korunkban legalábbis, ezt számos költői mű igazolja az angol T. S. Eliottól a magyar Vas Istvánig vagy éppen az erdélyi Méliusz Józsefig, gyakran jelenti a moralista öltözetét. Védőruhát azok ellen az erős sokkhatások ellen, melyek az érzékeny költői tudatot és lelkiismeretet érik és veszélyeztetik.

Költői búcsú

A moralista a költészet áthangolását ígerte: az ironia ezt segítette elő. A művész magát a költészetet akarta közelebb vinni a köznapni léthez, visszavívni készült a lírikus régi szerepét, amelyet a modern civilizáció úgyszólván felszámolt. Az ironiával védett morál azonban, úgy tetszik, védtelennek bizonyult a lélek eredendő szorongásával szemben, amelyet újra meg újra felidéztek a történelmi létben szerzett tapasztalatok, nevezetesen a kisebbségi létben szerzett, mind nehezebben elviselhető tapasztalatok. Természetesen ennek a szorongásnak az elhatalmasodását okozta a költő személyes drámája, az, hogy nem tudta összeegyeztetni a költészetben nélkülözhetetlen őszinteséget azzal az „élet-hazugsággal”, amelyre rákényszerült. Mindez idővel felmorzsolta azt a lelki tartást, amelyre a moralista költőnek szüksége volt, amelynek az alkotó személyiség identitását meg kellett volna alapoznia, és meg kellett volna védenie. Az ironikus moralista nagy vállalkozásokba fogott, a szkeptikus bölcselő azonban mind többet és mind keservesebben vívódott a pusztulás kísérteteivel. Életében megjelent utolsó kötete: a *Felezőidő* 1974-ben már csak ezekkel a kísértetekkel küzdött, őket idézte, velük egyezkedett. „Hagyj magamba belémhalni” – szólt a *Belémhalni*, „Bezárattam, be örökre, / földi halálos körökbe, / elmúlás, fogadj örökbe” – zatkoltak a *Pogány zsoltárok* sorai.

Ahogy megsokasodtak a búcsúversek, a rekviemek, a siratók, úgy vált mind zengőbbé és dallamosabbá a nyelv és a forma. Szilágyi Domokos, aki korábban a költészet hagyományos díszeitől búcsúzott, most a világtól s az élettől búcsúzva olyan zengéssel keltette új életre ezeket a díszeket, a „trópusokat” és a muzsikát, mint korábban talán soha. A régi magyar költészet vagy a nyugatos líra elégikusan fájdalmas hangzását szolgáltatta meg, tiszta és telt zenei hangokon. Ekkor teljesedtek ki költészetében a hagyományos folklorizáció poétikai lehetőségei is, olyan versekre gondolok, mint a *Vád*, a *Virágének*, a *Pogány zsoltárok*, az 1974-ben közreadott *Felezőidő* versei, illetve Az ég, az ég című ciklusba rendezett hátrahagyott költemények. A *Megvert az Isten* című verset idézem közülük, ebben a költeményében mintha sorsának nagy titkáról is vallana: „Függök a légben, / ég s föld közt – / választhaték vón jobb / időközt, / Mindegy. Hisz nem én / választék. / Legfönnebb, hogy nincs / választék / hajamban – ez is / valami. / Ki tud mindent megvallani? / Ki tud mindent meg- / hallani? / Vagyok. És ez is / valami.” Ezek a versek a költészet és a népköltészet ősi zenéjét hozták vissza, mintha a költő a dallamban, a harmóniában keresett volna vigasztalódást. Ezt azonban ott sem találhatta meg: önkéntes halála nemcsak a személyes tragédiára utalt, hanem a modern költészet, a modern magyar költészet és mindenekelőtt a modern erdélyi magyar költészet tragikus tapasztalataira is.

Pejin Lea versei a Debütben

Nő

*Végre annyi időt töltök a zuhany alatt, mint más nők,
végre külön táskában viszem az arclemosókat,
teher alatt nő a ránc.*

*Végre elhallgatok, ha egy férfi szól,
végre bort iszom sör helyett,
a vége mégis ugyanaz:
inni, élni, egy kicsit félni,
még inni, majd belehalni.*

*Végre van futós képem az instagramon,
végre lefogytam, már fonnyadok.
Számolom a grammokat, elfogyok lassan,
végre puffasztott rizst eszem kenyérbél helyett.
Lenyelem.*

*Végre nő vagyok és
végre átlagos.*

Korán jöttél

*Korán jöttél!
Még a kávé sem hűlt ki.
Nem kérsz?
Én sem, már órák óta ébren vagyok,
a koffein már csak posztként tudna feltölteni.
És pelyhet?
Kukoricát?
Én sem,
nincs is.
Korán jöttél!
Még a ronda pizsamámban vagyok.
Macis és lukas.
Te most is szép vagy, habár utcaruhában és fésülködve.
Felöltözöm!
Elfordulnál?
De leskelődhetsz,
csak ne áruld el.
Felöltöztetsz?
Dehogy, persze, hogy nem, csak
vicceltem.
Egyszer elmentünk együtt a...
...és azt mondtad, hogy jó vagyok.
Te nem emlékszel, persze,
régen volt,
vagy két napja.
Kérsz kávé?
Én is.
Fáradt vagyok.
Egy felest? Én is.
Nem, én sem szeretem.
Máskor, ha jössz, szólj,
hogy legalább átöltözzek
vagy megfésülködjek, vagy egyáltalán,
felkészüljek,
hogy bezárhassam az ajtót előre.*

Hagyma vagyok

*Hagyma vagyok,
s te sírsz, ha vetkőztetsz.
A rétegeim lassanként
újra összeállnak, ha elválnak,
s új emberré olvadnak benned,
majd én is sírva fakadok.
Az a fajta zöltség vagyok,
aki néha gyümölcsnek érzi magát.
A paradicsomba kívánczik,
miközben eljárja a bűn táncát,
aki Évákkal álmodik,
nem Ádámmal, a kígyóktól meg szorong.*

*Hagyma vagyok,
s te leolvasztod a ruhákat rólam,
nincs más dolgom,
csak elhinni, hogy létezik feltámadás
a sírás után, amit okozok.
Kicsiny karikákra esem néha
szét, és a bűztől izgulsz,
majd elcsöndesedsz,
ha érzed már a terhes fazekat,
amit már évek óta pakolgatok tele.
Kifő a gond, minden gondom,
a saját bűzöm tálalom.*

Fényévekkel arrébb

*Ha vágja a könyöködöt a rakpart köve,
majd jusson eszedbe, berúgni jöttél,
köpködni néha, hibákat elkövetni,
térdelni néha és felnézni az égre,
klisékből várat építeni születnél.*

*A színpad előtt áll,
olyan idős, mint te voltál egyszer,
netalán amennyi leszel pár év múlva,
rakódnak a napszemüvegek egymásra,
egy kék, egy fekete, egy normális,
tisztán látni manapság nem dívik,
pirosan izzik az első sorban.
Bőrébe ivódott tinta lennél csak,
magára varrná, hogy te is megvoltál,
egy ágyélményre, két hétre, lehet,
egy életre,
vagy fényévekkel arrébb megállnál,
ahol a kurta farkú sem és a madár sem,
oldalról bámulnád a karját, hányan lettek
már tintává az évek alatt, és hányan akarták...*

*Kéne pár krajcár, hogy te is tűt szerezz végre,
magadba égetni a rakpart és a mérföld köveit,
egy Gillette penge, aztán vágd a falhoz,
most csak térdelj és imádkozz, amíg a bőröd
nem vékonyodik el teljesen.
Aztán dugj meg valakit a mosdóban,
vegyél levegőt, zárd rá az ajtót,
és hallgasd, ahogy magába rejt.*

Itt a magyar, hol a magyar

*És mondd,
nálatok vannak-e zuhanyzók,
és mint a mulatók
egymás mellett sorakoznak,
gyere babám, vigadjunk?*

*És mondd, nálatok van-e mosdó
bent a házban, s nem kijártok
hugyozni?*

„Van-e ott folyó, és földje jó?”

*Mondd, kaptok-e enni háromszor?
Ja, hogy nem vagytok állatok,
akkor ne csodáljátok,
hogy a karám mögül azért kiláttok.*

*Mondd, érted-e, ha beszélek,
vagy mutogassam tenyérrel,
hogy kenyéren nem él már
az ember, csak kalácson?*

*Én nem is csodálom!
Két karácsonyt ünnepelni,
kétszeresen nem dolgozni,
ügyes ez a politika.
Akarsz-e, mondd,
játsszani?*

*Hogy itt a magyar,
hol a magyar,
bár Angliában több a magyar.
És mondd, van-e itt és bárhol legelő,
vagy bárki, aki vezet?
Mondd, akar-e akárki is játszani
vagy szabályokat követni?
Mondd, érdekel-e tégedet,
vagy csak nemet mondasz mindenre,
mert könnyebb hinni bárkinek,
mint megoldani egy helyzetet,
mondd, érdekel-e tégedet,
hogy itt a magyar nem is magyar,
és mondd, nálatok laknak-e állatok?*

Mezítlábas Szerbia

*Hogy dolgozna más az életemen inkább,
én meg másén, bár azt sem tudnám jobban talán,
csak tányérokat törnék, az aszfaltot zúznám szét,
én festeném az útszegélyeket,
vagy mosogatnék, és hagynék mindig egy kis morzsát,
éhes bosszú.*

*Ha más élné az enyémet,
megijedne reggelente, vannak az ágyban mások is:
párna helyett mezítlábas Szerbia,
lepedőjét szakítaná ezer söröskupak,
amivel nyerni lehet,
tuborgos.*

*Túlsúlyba áztatott paplanommal nem merné lepni magát,
por az nincs, így marad a jéghideg kávézacc.*

*Büdös a víz a házban, felfelé csak a
bogarak másznak a ranglétrán.
Eladóvá vált a szoba, beköltözhetsz,
én lakom helyetted máshol,
benned, az agyadban, az agyadban.
Megtalálom majd magamat egy nadrágzsebedben,
kimoshatsz,
elmosogathatsz,
porszívózz fel,
de főként csak élj helyettem.*

1996-ban született Zentán. Jelenleg a Szegedi Tudományegyetem szociológia szakán tanul. Az egyetem mellett saját dalok írásával, versek megzenésítésével foglalkozik. Versei a Magyar Napló folyóiratban, illetve az Enumeráció c. antológiában jelentek meg.

2017. november

-
- 3 Böszörményi Zoltán: Krúdiász (vers)
6 Marton-Ady Edina: Fehér bárány (próza)
12 Fenyvesi Ottó: Halott vajdaságokat olvasva (vers)
15 Rojik Tamás: Bőr (próza)
19 Marcsák Gergely versei
22 Zimonyi Zita regényrészlete: 99 férfi: abszolón (1)
32 Varga László Edgár versei
37 Gáspár Ferenc: Trubadúrvarázs (regényrészlet, 6.)
46 Marina Cvetajeva: Anya és zene – Csanda Mária fordításában
52 Mohai V. Lajos: „Ha negyven évig fal mellett éltünk” (tárca)
56 „Akit nem szidnak, vagy nem dicsérnek, az nincs is” –
Simon Adri beszélgatése Turczi Istvánnal
65 Janus Pannonius Költészeti Nagydíj – 2017
66 A 2017-es Janus Pannonius Költészeti Nagydíj jelöltjei
70 A 2017-es díjazottak
71 Laik Eszter: Hang(s)zóköltészet Brazíliából
81 Augusto de Campos
82 Augusto de Campos versei: 5., csitt!, kárákoll
85 Szavak-dolgok feszültsége időben és térben – Augusto de Campos beszéde
89 Bollobás Enikő: Ideogramma, szóhanglátvány és a költő önteremtése –
Augusto de Campos verseiről
102 Payer Imre: Konkrétan (Augusto de Campos: Hagszóképversek)
105 Márton László: A műfordítás mint szökés – Hans Henning Paetzke
laudációja a Janus Pannonius-műfordítói díj 2017-es átadásakor
109 Kelemen János: Nádasdy Ádám laudációja a Janus Pannonius-műfordítói
díj 2017-es átadásakor
111 Szokolay Zoltán: A tenger kellett volna nézni (Nádasdy Ádám: Nyírj a hajamba)
115 Bene Adrián: Összehasonlítási alap (Ben H. Winters: Földalatti légitársaság)
119 Molnár Dávid: Sanyi bá visszatért (Muszka Sándor: A lusta dög)
124 Boldogh Dezső: A döglött hal énekelni kezd (Debreczeny György:
Fáj is meg nem is)
128 Kadlót Nikolett: Ott kezdődik, ahol véget ér (Varga Bence: Köd előttem,
köd utánam)
132 Rimóczi László: Sokaktól kell félnie annak, akitől sokan félnek (Yi Mun-yol:
Torz hősrünk)
136 Pomogáts Béla: Erdélyi magyar tragédia – Szilágyi Domokos tragikus élete
és költészete
146 Pejtin Lea versei a Debütben

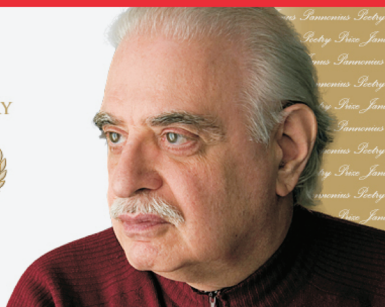
LAPSZÁMUNKBÓL

Janus Pannonius Költészeti Nagydíj – 2017

2017 | JANUS PANNONIUS
GRAND PRIZE FOR POETRY

AUGUSTO DE CAMPOS

Műfordítói díjak

Nádasy Ádám

65–110. oldal

Hans-Henning Paetzke

500 FORINT • 6 LEJ • 1.50 EURÓ

5 948429 701748

1 7011

nka

Nemzeti Kulturális Alap